

TEMATYCZNA GRUPA ROBOCZA 3

“DOBRA PUBLICZNE I PUBLICZNY SYSTEM INTERWENCJI”

RAPORT ANALITYCZNY

PANEUROPEJSKI PRZEGLĄD PODEJŚCIA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH DO DOSTARCZANIA ŚRODOWISKOWYCH I SPOŁECZNYCH DÓBR PUBLICZNYCH W PROGRAMACH ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH NA LATA 2007-2013

(Raport z Kroku 3)

Projekt końcowy

SPIS TREŚCI

1	WSTĘP	4
2	CZYM SĄ DOBRA PUBLICZNE?	6
3	ZWIĄZKI MIĘDZY DOBRAMI PUBLICZNYMI A ROLNICTWEM	8
3.1	Powiązania pomiędzy praktykami rolniczymi, systemami gospodarki rolnej a dostarczaniem dóbr publicznych	8
3.2	Relacje pomiędzy rolnictwem a żywotnością obszarów wiejskich	9
3.3	Kluczowe czynniki napędzające dostawy dóbr publicznych.....	10
3.3.1	Krajobraz rolniczy i bioróżnorodność gospodarki rolnej	14
3.3.2	Funkcjonalność gleb, jakość wody i dostępność wody	14
3.3.3	Stabilność klimatu	14
3.3.4	Odporność na powódzie i pożary	15
3.3.5	Żywotność obszarów wiejskich	15
4	ROLA POLITYKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W DOSTARCZANIU ŚRODOWISKOWYCH I SPOŁECZNYCH DÓBR PUBLICZNYCH	16
4.1	Priorytet nadawany różnym typom dóbr publicznych w ramach PROW	16
4.2	Podział budżetu EAFRD	18
4.3	Najczęściej stosowane środki dla dostarczania dóbr publicznych	20
4.3.1	Obszarowe środki zarządzania gruntami.....	23
4.3.2	Inwestycje.....	31
4.3.3	Doradztwo, szkolenia i budowanie potencjału	38
4.3.4	Poszczególne środki wspierające żywotność obszarów wiejskich.....	39
5	DRUGORZĘDNE SKUTKI EKONOMICZNE INTERWENCJI W ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH NA RZECZ DOSTARCZANIA ŚRODOWISKOWYCH DÓBR PUBLICZNYCH	41
5.1	Skutki dla gospodarki i zatrudnienia	41
5.2	Skutki społeczne – ulepszenie kapitału społecznego i ludzkiego	42
5.1.1.	Płatności rolnośrodowiskowe, Natura 2000 i z tytułu inwestycji nieproduktywnych.....	43
5.1.2.	Szersze skutki środowiskowego zarządzania gruntami dla gospodarki i zatrudnienia.....	49
5.3	Skutki społeczne – ulepszanie kapitału społecznego i ludzkiego	51
5.2.1.	Środki rolnośrodowiskowe i z tytułu inwestycji nieproduktywnych	51
5.4	Wnioski	53
6	NA DRODZE KU KRYTERIOM SUKCESU DLA UDANEGO DOSTARCZANIA DÓBR PUBLICZNYCH	54
6.1	Opracowanie i specyfikacja programów i środków	54
6.2	Ukierunkowanie środków	55
6.3	Synergie i konflikty pomiędzy środkami i w ich obrębie	55
6.4	Efektywne wdrożenie.....	57
6.5	Realizacja środków	57
6.6	Zapewnianie doradztwa i udzielanie informacji	58
6.7	Kapitał ludzki i potencjał instytucjonalny.....	58
6.8	Kontakty, koordynacja i efektywna komunikacja	59
6.9	Efektywne monitorowanie i ocena	59
WNIOSKI	60	
BIBLIOGRAFIA	64	
ZAŁĄCZNIK 1	ROZWAŻANIA METODOLOGICZNE I ZASTRZEŻENIA	67
ZAŁĄCZNIK 2	POROZUMIENIA INSTYTUCJONALNE I POTENCJAŁ STOSOWANIA PROGRAMÓW ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	70

TABELE

Tabela 1	Dobra publiczne wchodzące w zakres prac TWG3	7
Tabela 2	Przykłady zakresu czynników wpływających na dostawy dóbr publicznych	13
Tabela 3	Liczba środków mających dostarczać wybrane dobra publiczne, według Osi, oraz ile razy środki zostały zidentyfikowane we wszystkich 88 PROW	18
Tabela 4	Najczęściej stosowane środki dla dostarczania wybranych środowiskowych dóbr publicznych i żywności obszarów wiejskich	22
Tabela 5	Cele wskaźnika wyników dla obszaru objętego skutecznym zarządzaniem dla różnych mediów środowiskowych poprzez środki Osi 2 dla UE-27 na lata 2007-2013.....	23
Tabela 6	Powszechnie wspierane działania w ramach środka rolnośrodowiskowego (214)	26
Tabela 7	Działania na które powszechnie nakierowane są środki z tytułu obszarów nacechowanych specyficznymi utrudnieniami naturalnymi (211 i 212)	30
Tabela 8	Powszechnie wspierane działania w ramach środka modernizacji gospodarstw (121)	33
Tabela 9	Powszechnie wspierane działania w ramach środka rozwoju infrastruktury (125).....	35
Tabela 10	Powszechnie wspierane działania w ramach środka dodanej wartości do produktów rolniczych (123)	36
Tabela 11	Powszechnie wspierane działania w ramach środka zachowania i poprawy stanu dziedzicwa wsi (323).....	37
Tabela 12	Powszechnie wspierane działania w ramach środka działalności turystycznej.....	38
Tabela 13	Powszechnie wspierane działania w ramach środków doradczych i szkoleniowych (111,114, 115)	39
Tabela 14	Wybrane opracowania UK dotyczące wpływu gospodarczego systemów środowiskowego zarządzania gruntami (według Mills i in., 2010)	44

RYSUNKI

Rys. 1	Stan ochrony typów siedlisk wymienionych na podstawie Załącznika I do dyrektywy o siedliskach, związanych z rolnictwem i innymi rodzajami użytkowania gruntów	11
Rys. 2	Podział planowanych wydatków publicznych na lata 2007-13 z podziałem na państwa członkowskie	19
Rys. 3	Całkowity rozdział funduszy z Health Check WPRi EERP (€4.95 mld) na poszczególne priorytety, w oparciu o zatwierdzone zmiany PROW	20
Rys. 4	Odsetek całkowitych wydatków na rozwój obszarów wiejskich z podziałami na środki, dla UE-15, UE-12 i UE-27	23
Rys. 5	Odsetek całkowitych wydatków publicznych rozwoju obszarów wiejskich na środek rolnośrodowiskowy, z podziałem na państwa członkowskie (214)	25
Rys. 6	Odsetek całkowitych wydatków publicznych na środek modernizacji gospodarstw w poszczególnych państwach członkowskich (121).....	32

1 WSTĘP

Niniejszy raport dostarcza przegląd sposobu, w jaki programy rozwoju obszarów wiejskich (PROW) w państwach członkowskich UE-27 starają się zabezpieczyć dostawy szeregu dóbr publicznych związanych z rolnictwem w okresie programowania 2007-2013, jak przedstawiono w Kroku 2 i Kroku 3 planu pracy Tematycznej Grupy Roboczej (TWG) na temat „dóbr publicznych i publicznego systemu interwencji”.

Niniejszy raport opiera się na konceptualnych ramach opracowanych w pierwszej fazie prac TWG i korzysta z najnowszego raportu IEEP dla DG ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, *'The Provision of Public Goods through Agriculture in the European Union'* (Cooper *et al*, 2009). Jako część niniejszego studium, dostarczone ocenę szeregu środowiskowych dóbr publicznych dostarczanych poprzez różne rodzaje rolnictwa w UE oraz zbadano rolę pełnego zakresu środków WPR w dostarczaniu środowiskowych dóbr publicznych.

Prowadzony pod auspicjami Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich, niniejszy raport skupia się nad bardziej gruntownym rozważeniem roli i potencjału strategii rozwoju obszarów wiejskich w ramach Filaru 2 WPR na rzecz dostarczania selekcji dóbr publicznych związanych z rolnictwem. Istnieje znacząca ilość takich dóbr publicznych, także w kategoriach środowiskowych i społecznych, aspektów bezpieczeństwa żywności i dobrostanu zwierząt. Jednak niniejsze opracowanie skupia się w szczególności na środowiskowych dobrach publicznych jako dobrym przykładzie tego, w jaki sposób strategia może zapewnić jedną ważną kategorię dóbr publicznych. Jednak rola polityki rozwoju obszarów wiejskich w zapewnianiu żywotności wsi, tam gdzie jest ona związana z rolnictwem, również została uwzględniona, choć w mniejszym stopniu, zważywszy na bardziej ograniczone informacje dostępne na temat dóbr publicznych związanych z rolnictwem. Jako że kompetencje TWG ograniczają się do tych dóbr publicznych, które wiążą się z rolnictwem, dobra publiczne i środki na rzecz rozwoju obszarów wiejskich związane z leśnictwem, choć potencjalnie mające znaczenie, nie zostały objęte zakresem analizy.

Raport podkreśla wagę poszczególnych środków rozwoju obszarów wiejskich, poruszając kwestię szeregu wyzwań środowiskowych i społecznych, identyfikuje sposób, w jaki środki te są wykorzystywane w różnych częściach Europy, a bardziej skrótowo przedstawia jakie czynniki przyczyniają się do udanego wdrażania polityki rozwoju obszarów wiejskich. Raport opiera się na przeglądzie źródeł wtórnych wszystkich 88 PROW oraz środkach, jakie wdrożono w ich ramach, a także na sondażu w formie kwestionariusza, który przeprowadzono z udziałem urzędników w 14 państwach członkowskich. Dostarcza katalogu sposobów, a jakie państwa członkowskie planowały zastosować środki na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w okresie programowania 2007-2013¹ i stopień, w jakim spodziewa się, że środki te pomogą dostarczyć szereg dóbr publicznych środowiskowych i społecznych. Metody używane do gromadzenia danych, stanowiące podstawę niniejszego raportu i objaśniające jego interpretację przedstawiono w Załączniku 1.

Z niniejszego raportu i z innej literatury wynika, że wiele różnych środków rozwoju obszarów wiejskich posiada potencjał dostarczania szeregu dóbr publicznych, nawet jeżeli może nie być to podstawową logiką danego środka. Zważywszy na powiązanie pomiędzy praktykami zarządzania a dostarczaniem dóbr publicznych określone w opracowaniu DG ds. Rolnictwa (Cooper *i in.*, 2009), niniejszy raport stara się zidentyfikować zakres działań na szczeblu gospodarstwa, do których zachęcają poszczególne środki rozwoju obszarów wiejskich dla dostarczania bardziej precyzyjnych sposobów tworzenia relacji pomiędzy poszczególnymi środkami rozwoju obszarów wiejskich a dostawami dóbr publicznych.

---

¹ Niniejszy przegląd PROW **nie** uwzględnia zmian w programach rozwoju obszarów wiejskich wprowadzonych w reakcji na „nowe priorytety” przedstawionych w ocenie funkcjonowania WPR (CAP Health Check), chociaż analiza uwzględnia proponowane użycie dodatkowych funduszy jako wynik porozumienia w zakresie oceny funkcjonowania w stopniu, w jakim jest to możliwe.

Analiza roli tych środków w stymulowaniu dostarczania dóbr publicznych zależy w dużej mierze od przedstawienia środków przez władze państw członkowskich w PROW i od oceny i interpretacji ekspertów, którzy uczestniczyli w kontroli PROW.

Celem niniejszego raportu jest dostarczenie bardziej szczegółowej analizy niż dotychczas dostępna analiza potencjalnego wkładu PROW jako całości oraz poszczególnych środków rozwoju obszarów wiejskich, w szczególności mających na celu dostawy dóbr publicznych w różnych regionach Unii Europejskiej. Raport uwzględnia również zakres, w jakim użycie tych środków dla dostaw środowiskowych dóbr publicznych może także przynieść drugorzędne korzyści socjoekonomiczne. Zakresem analizy nie objęto jednak dostarczenia oceny powodzenia środków w osiąganiu wyników środowiskowych i społecznych. Zważywszy na perspektywiczny charakter PROW, nasza analiza skupia się na potencjale poszczególnych środków i grup środków w zakresie dostarczania dóbr publicznych w okresie programowania 2007-2013. Takie ujęcie będzie się w pewnym stopniu różnić od istniejących opracowań w zakresie oceny wydajności środków w poprzednim okresie programowania (zob. Dwyer i in. 2008) i początkowych wskazań następstw środowiskowych PROW w ramach bieżącego okresu programowania (na przykład, BirdLife, 2009).

Przegląd danych, które wspierają analizę przeprowadzoną w niniejszym raporcie przedstawiono w osobnym dokumencie, *'Overview of RDP Screening Exercise and Member State Survey'*. Niniejszy raport dostarcza informacji na temat metod zestawiania danych, kluczowych wniosków wyłaniających się z analizy 88 PROW w UE-27, wraz z wynikami Sondażu przeprowadzonego w państwach członkowskich.

Zatem niniejszy raport

- dostarcza skrótowego przeglądu koncepcji dóbr publicznych, identyfikując te spośród nich, które związane są z rolnictwem (Rozdział 2);
- bada relacje między działalnością rolniczą a dostawami dóbr publicznych i identyfikuje czynniki napędzające, które mają wpływ na ich dostawy (Rozdział 3);
- ocenia stopień, w jakim PROW i poszczególne środki rozwoju obszarów wiejskich wspierają dostarczanie środowiskowych i społecznych dóbr publicznych w UE-27 (Rozdział 4);
- akcentuje szereg drugorzędnych korzyści socjoekonomicznych, jakie środki wspierające dostarczanie dóbr publicznych mogą zapewnić (Rozdział 5); oraz
- rozważa niektóre z kryteriów prowadzących do udanych dostaw dóbr publicznych za pośrednictwem polityki rozwoju obszarów wiejskich (Rozdział 6).

2 CZYM SĄ DOBRA PUBLICZNE?

Idea dóbr publicznych od dawna istnieje w teorii ekonomii. Dobra publiczne wykazują dwie cechy charakterystyczne, i są:

- **niekonkurencyjne w konsumpcji** – jeżeli konsumpcja dobra możliwa jest przez jedną osobę, nie pozbawia to innych konsumpcji tego dobra.
- **nie ma możliwości ich wyłączenia z konsumpcji** – jeżeli dobro jest dostępne dla jednej osoby, inni nie mogą zostać pozbawieni korzyści płynących z tego dobra.

Idea dobra publicznego jest ważna ponieważ zapewnia jasność rozróżniania czy zaistniała sytuacja konieczności interwencji państwa w dostarczanie niektórych dóbr publicznych. Podczas gdy prywatne dobra mogą zostać zapewnione za pośrednictwem rynku, nie dzieje się tak w przypadku dóbr publicznych, kiedy rynek nie może działać prawidłowo pod względem wyrównania podaży i popytu. Cechy niemożliwości wyłączenia z konsumpcji i niekonkurencyjności w konsumpcji oznaczają, że użytkownicy dóbr publicznych nie mają bodźców do płacenia za dobra, co może prowadzić do nadmiernej eksploatacji tych dóbr, a patrząc z perspektywy dostaw, rolnicy mają niewielką motywację do dostarczania dóbr publicznych, ponieważ nie płaci im się za to. Dlatego w obliczu braku działających rynków, pewne formy publicznego systemu interwencji są konieczne dla zabezpieczenia pożądanego poziomu dostaw dóbr publicznych zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym.

Jeżeli takie zapotrzebowanie nie zostanie zaspokojone przez dodatkowe dostawy, jako skutek uboczny realnych z gospodarczego punktu widzenia rodzajów działalności rolniczej i tam gdzie wymagane działania wykraczają poza wymogi ustawowe, gospodarcze motywacje będą musiały zostać dostarczone rolnikom, aby zachęcić ich do realokacji czynników produkcji od produkcji artykułów rolniczych w celu dostarczenia dóbr publicznych. Bardziej szczegółowe opracowanie idei dóbr publicznych i jej znaczenia dla rolnictwa zostało zawarte w dokumencie koncepcyjnym opracowanym jako część prac Tematycznej Grupy Roboczej w 2009 roku (TWG 2009)².

Chociaż termin "dobra publiczne" nie jest oficjalnie używany w dokumentacji przedstawiającej uzasadnienie dla interwencji w ramach rozporządzenia o rozwoju obszarów wiejskich (rozporządzenie Rady 1698/2005) czy w Strategicznych Wytycznych Wspólnoty dotyczących rozwoju obszarów wiejskich (decyzja Rady 2006/144/WE), wiele z priorytetów zidentyfikowanych jako wymagające działania jest zgodnych z tą ideą, z płatnościami uzasadnionymi tylko wówczas, gdy działania wykraczają poza działania wymagane prawem. W wyniku tego, choć wiele ze środków w ramach polityki rozwoju obszarów wiejskich posiada potencjał dostarczania dóbr publicznych, nie zawsze jest to ich podstawowa logika interwencji. W ramach niniejszego opracowania, musieliśmy zatem poczynić założenia i opierać się na opinii ekspertów przy określaniu, jakie środki mogą przyczynić się do dostarczania dóbr środowiskowych i społecznych.

Opracowanie IEEP identyfikowało 12 kluczowych dóbr publicznych, które dostarczane są przez rolnictwo w UE, dziewięć środowiskowych dóbr publicznych i trzy społeczne dobra publiczne, a wszystkie z nich wykazują w różnym stopniu cechy niekonkurencyjności i niemożliwości wyłączenia z konsumpcji³. Tych 12 dóbr uznaje się za najbardziej istotne dobra publiczne związane z rolnictwem w UE, chociaż lista nie jest wyczerpująca.

---

² Zob. też Rozdział 1 niedawnego badania dla Komisji Europejskiej na temat dóbr publicznych i WPR (Cooper i in. 2009)

³ Omówienie cech każdego z tych środowiskowych i społecznych dóbr publicznych znajduje się w Rozdziale 2 opracowania Cooper i in., 2009.

Dziesięć z tych dóbr publicznych mieści się w kontekście niniejszego raportu, jak uznaje TWG. Analityczne założenie niniejszego raportu skupia się zatem na szeregu środowiskowych dóbr publicznych i na żywotności wsi, jako że są to główne dobra publiczne zawarte w programach PROW. Przedstawiono je w Tabeli 1.

Choć ważne, bezpieczeństwo żywności zostało jedynie pobieżnie ujęte w niniejszym raporcie, i tylko pod kątem rozpatrywania działań, które są potrzebne dla zapewnienia solidnej bazy zasobów dla zrównoważonej produkcji żywności w przyszłości (obejmującej dobrze funkcjonujące gleby, wodę wysokiej jakości i dostępność wody).

Tabela 1 Dobra publiczne wchodzące w zakres prac TWG3

Wybrane dobra publiczne przedstawione w opracowaniu TWG	
1	Krajobrazy wiejskie o wysokich wartościach przyrodniczych
2	Bioróżnorodność
3	Jakość wody
4	Dostępność wody
5	Funkcjonalność gleb
6	Stabilność klimatu – składowanie dwutlenku węgla
7	Stabilność klimatu – emisje gazów cieplarnianych
8	Jakość powietrza
9	Odporność na powodzie i pożary
10	Żywotność obszarów wiejskich

3 ZWIĄZKI MIĘDZY DOBRAMI PUBLICZNYMI A ROLNICTWEM

Istnieje coraz większa ilość opracowań sugerujących, że niektóre systemy rolnictwa, zazwyczaj bardziej ekstensywne systemy hodowli żywego inwentarza i systemy mieszane, systemy upraw trwałych z dużym odsetkiem roślinności półdzikiej i systemy ekologiczne, a także wybrane praktyki rolnicze wspierają szerszy zakres dóbr publicznych niż systemy wysoce produktywne. Niniejszy rozdział bada cechy tych form rolnictwa, skupiając się w szczególności na ich potencjale dostarczania dóbr publicznych w dziedzinie środowiska. Rozpatruje relację pomiędzy rolnictwem a witalnością obszarów wiejskich. Następnie analizuje czynniki napędzające, które mają wpływ na dostawy tych dóbr publicznych, jakie zawierają się w PROW oraz jakie określili respondenci sondażu w państwach członkowskich.

3.1 Powiązania pomiędzy praktykami rolniczymi, systemami gospodarki rolnej a dostarczaniem dóbr publicznych

Istnieje szeroki wachlarz praktyk rolniczych, które dostarczają dobra publiczne i których kontynuacja ma kluczowe znaczenie, jeżeli te dobra publiczne mają być dostarczane na poziomie wymagań społeczeństwa. Następujące cechy są istotne dla wpływu na skalę dostarczania dóbr publicznych:

- odpowiednie zarządzanie gruntami, które jest szczególnie decydującym czynnikiem;
- typ użytkowania gruntów i intensyfikacja zarządzania gruntami;
- struktura gospodarstw, w tym rozmiar pola i skala funkcjonowania – mają wpływ na logikę produkcji, a także na strukturę krajobrazu;
- czynniki lokalizacyjne – lokalizacja gospodarstwa względem cieków wodnych, więcej elementów przyrodniczych, zasoby wód gruntowych, łatwopalne lasy, położenie w spójnym krajobrazie;
- czynniki historyczne – elementy reliktowe, walory archeologiczne;
- struktura socjoekonomiczna – np. gospodarstwa niskotowarowe.

Ażeby dostarczyć przegląd dostarczania dóbr publicznych za pośrednictwem rolnictwa w UE i zidentyfikować te praktyki rolnicze, które wspierają dostarczanie dóbr publicznych, opracowanie IEEP na temat dóbr publicznych, z wkładem ze strony członków TWG, zgromadziło dowody pochodzące z literatury przedmiotu i zrealizowało ocenę prowadzoną przez ekspertów. Wyniki tego zadania zostały streszczone poniżej, umożliwiają one dokonanie zestawienia z praktykami rolniczymi, którym aktualnie nadaje się priorytetowe znaczenie i do których zachęca się poprzez programy rozwoju obszarów wiejskich poszczególnych państw członkowskich (zob. Rozdział 4).

Opierając się na dowodach, wydaje się, że bardziej ekstensywne systemy gospodarki rolnej związane są z większą liczbą praktyk rolniczych dostarczających większy zakres środowiskowych dóbr publicznych, w porównaniu z wysoce produktywnymi systemami rolniczymi. Wypas zwierząt w ramach danego systemu, zarówno w systemach ekstensywnych, jak i bardziej intensywnych, będzie w wielu przypadkach zwiększać jego wkład w środowiskowe dobra publiczne. Dokładny schemat dostarczania zależy jednak od typu dobra publicznego i od lokalizacji geograficznej, jak i warunków lokalnych, co oznacza, że skala dostaw dóbr publicznych w ramach systemów gospodarki rolnej będzie się różnić w zależności od regionu.

Przechodząc od systemów gospodarki rolnej do indywidualnych praktyk gospodarowania gruntami i innymi zasobami rolniczymi, dowody pokazują, że istnieje duży zakres praktyk rolniczych, które dostarczają dóbr publicznych, zarówno w sektorze upraw, jak i hodowli zwierząt. Niektóre można spotkać w całej Europie, inne są bardziej powiązane z poszczególnymi regionami. Zakres korzystnych praktyk rolniczych będzie się bez wątpienia zmieniał z czasem, ponieważ pojawiające się technologie dostarczają nowych możliwości dla zwiększania wartości środowiskowej poszczególnych praktyk, na

przykład, poprzez ulepszanie efektywności energetycznej. Dwie kategorie praktyk zostały zidentyfikowane jako bardziej powiązane z dostarczaniem dóbr publicznych:

- te, które są z natury mniej ingerujące w środowisko, na przykład te, które nie wymagają uprawy głębokiej, nawadniania, używania ciężkiego sprzętu, usuwania półdzikiej roślinności, itd. Wiele odpowiada bardziej tradycyjnym ekstensywnym praktykom, ale także obejmuje niektóre z nowoczesnych praktyk (np. nawadnianie kropłowe);
- te, które opracowano pod kątem specyficznego problemu środowiska, np. używanie stref buforowych, miejsc do zagnieżdżenia dla skowronków, czy wtrysku gnojówki.

Wiele praktyk zarządzania dostarcza liczne dobra publiczne. Na przykład, z ogółu 66 praktyk rolniczych zidentyfikowanych jako korzystne dla dostarczania dóbr publicznych, jedna trzecia została odnotowana jako dostarczająca pięć lub więcej dóbr publicznych, z 13 procentami dostarczającymi do siedmiu dóbr publicznych każda, w tym:

- zachowanie granic pól;
- rosnące uprawy z niższymi wymogami odżywczymi / wodnymi;
- stosowanie nawozu zielonego i/lub przykrywanie upraw;
- uwzględnianie dużego odsetka odlogów w płodozmianie;
- utrzymywanie wysokiego odsetka półdzikiej roślinności w gospodarstwie;
- wypas żywego inwentarza na zewnątrz;
- zachowanie terenów zalewowych;
- praktykowanie transhumancji; oraz
- stosowanie zaganiań, w celu uniknięcia nadmiernego lub niedostatecznego wypasu.

Niektóre z tych praktyk, takie jak zachowanie granic pól, mają zastosowanie w szerokim wachlarzu systemów gospodarki rolnej na dużym obszarze zagospodarowanych wsi, podczas gdy inne, takie jak transhumancja związane są z bardziej ograniczonym zakresem systemów rolniczych. Typy dóbr publicznych, które są najbardziej powszechnie dostarczane razem poprzez zastosowanie tych praktyk rolniczych obejmują bioróżnorodność, jakość wody, funkcjonalność gleb i krajobrazy wiejskie o wysokich wartościach przyrodniczych.

3.2 Relacje pomiędzy rolnictwem a żywotnością obszarów wiejskich

Charakter obszarów wiejskich w całej UE jest wysoce zróżnicowany (OECD, 2006). Ta różnorodność odzwierciedla różnice klimatyczne i różnice czynników biotycznych, jak również rozmieszczenie ludności, dobrobyt gospodarczy, język, dziedzictwo kulturowe, tradycje i zwyczaje oraz naturę ich zasobów przyrodniczych. Uwzględniając tę różnorodność, jednoczące pojęcie, takie jak żywotność obszarów wiejskich może wydawać się wyklęte, choć istnieje szczególna mieszanka części składowych - aczkolwiek specyficznych dla poszczególnych regionów, które przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju niektórych obszarów wiejskich i społeczności, zapewniając ich długoterminową rentowność i atrakcyjność, stanowiąc odpowiednik życia miejskiego i propagując spójność terytorialną. Żywotność obszarów wiejskich posiada cechy dobra publicznego. W dalszych sekcjach niniejszego dokumentu badamy wielowymiarowe komponenty żywotności obszarów wiejskich, badamy jej relacje z rolnictwem, a w Rozdziale 4 rozpatrujemy te środki sfinansowane przez EAFRD, które przyczyniają się do zachowania żywotności na niektórych obszarach wiejskich w całej UE.

Żywotność obszarów wiejskich to złożona całość, obejmująca wymiar społeczny, kulturowy i gospodarczy. Pojawia się, kiedy wystarczająca jest gęstość zaludnienia lub krytyczna masa społeczna do podtrzymania cennych i specyficznych dla danego miejsca obyczajów wiejskich, tradycji i dziedzictwa, do utrzymania usług i infrastruktury, takich jak szkoły, lekarz i połączenia komunikacyjne, w oparciu o ludność wiejską, a także służąc jako skarbnica umiejętności i wiedzy, które pomagają zachować żywotność kultur wiejskich i podtrzymać sieci społeczne z solidnością i integralnością, jakie wystarczają do dostosowania ich do wielu społeczności wiejskich znajdujących się pod presją. Istnieje silne powiązanie z miejscem, ziemią, otaczającym krajobrazem, klimatem i innymi przyrodniczymi zasobami, tym bardziej, że te elementy często kształtują zwyczaje, tradycje i tożsamość, stanowiąc

nieodłączną część „wiejskości”, a tym samym - idei żywotności wsi. Tam gdzie istnieje, obecność kapitału społecznego sprzyja warunkom dla społecznego, obywatelskiego i gospodarczego dobrobytu, jednak nie wszystkie regiony i społeczności wiejskie wykazują te cechy; niektóre społeczności wiejskie kurczą się, wykazując wypaczoną strukturę wiekową, niewielkie możliwości zatrudnienia, naruszone sieci społeczne prowadzące do wykluczenia społecznego i utraty umiejętności i lokalnej wiedzy, z niewystarczającą masą społeczną, aby podtrzymać kluczowe usługi. Po części zatem „żywotność wsi” przyczynia się do zróżnicowanego działania socjoekonomicznego obszarów wiejskich. W wyniku tego, rozwój żywotności obszarów wiejskich zależy w zasadniczej mierze od zdolności budowania, mając na celu zachęcanie do czynnego udziału podmiotów wiejskich. Dotyczy to w szczególności budowania kapitału ludzkiego, dostarczania informacji oraz tworzenia sieci społecznych i mechanizmów komunikacji sprzyjających włączeniu społecznemu.

Żywotność obszarów wiejskich nie jest nieodłącznie powiązana z żadnym szczególnym sektorem lub działalnością gruntową, chociaż w przeszłości, ludzie zatrudnieni w sektorach gospodarki gruntowej, takich jak rolnictwo i leśnictwo, stanowili duży odsetek ludności obszarów wiejskich. Powiązanie z rolnictwem nadal jest najbardziej znaczące w niektórych regionach Hiszpanii, Włoch, Grecji oraz na dużych obszarach państw członkowskich, gdzie rolnictwo nadal jest jedną z głównych form stałego zatrudnienia, podtrzymując w ten sposób lokalną gospodarkę wiejską i tworząc krytyczną masę społeczną i sieci, mające tak duże znaczenie dla żywotności wsi. Na innych obszarach, nawet jeżeli udział siły roboczej w rolnictwie został osłabiony i inne sektory odgrywają bardziej istotną rolę w gospodarce obszarów wiejskich, sieci społeczne, zwyczaje i tradycje społeczności pozostają pod wpływem rolniczej przeszłości. Jest to przypadek takich krajów jak Francja, gdzie tradycje te trwają w formie poezji, literatury, muzyki i są wyrażone w unikatowych produktach lokalnych, o wyodrębnionej jakości i charakterze, które stanowią ważną część bogatego dziedzictwa kulturowego wielu obszarów wiejskich.

Z kolei bogaty splot relacji społeczno-kulturowych wspiera działalność gospodarczą, taką jak rolnictwo i leśnictwo, które są ważne dla dostarczania dóbr publicznych i usług, takich jak krajobrazy wiejskie i bioróżnorodność, od których zależy wiele sektorów, np. sektor turystyki i rekreacji, i które są tak wysoko cenione przez odbiorców europejskich.

3.3 Kluczowe czynniki napędzające dostawy dóbr publicznych

Szacunki aktualnej skali dostaw dóbr publicznych w rolnictwie UE są nadzwyczaj trudne do uzyskania, jednak istnieją dowody na niedobór środowiskowych dóbr publicznych względem popytu, jak pokazują cele i założenia środowiskowe.

Sytuacja niewystarczających dostaw wynika z zaistniałego na dużą skalę pogorszenia się wielu mediów środowiskowych, na które wpływ na rolnictwo UE, chociaż z kilkoma znaczącymi wyjątkami, wśród których odnotować można poprawę jakości powietrza, pewne regionalne ulepszenia funkcjonalności gleb, redukcje emisji gazów cieplarnianych z rolnictwa, częściowo spowodowane spadającą liczebnością żywego inwentarza (Cooper i in., 2010). Oczywiście jest, że pozostaje długa droga do osiągnięcia europejskich celów w zakresie zmian klimatycznych i bioróżnorodności oraz że poważne problemy pozostają w kwestii niedostatku wody (EEA, 2009) oraz osiągnięcia dobrego gospodarowania glebami. W szczególności, EEA deklaruje, że „analiza wskaźników sugeruje, że w odniesieniu do *statusów i tendencji bioróżnorodności*, poczyniono pewne postępy na drodze do zatrzymania utraty bioróżnorodności w Europie. Ogółem jednak, status większości gatunków i siedlisk nadal daje powody do obaw. Ogólne ryzyko wyginiecia fauny i flory prawdopodobnie wzrosło, a różnorodność genetyczna żywego inwentarza także pozostaje zagrożona” (EEA, 2009).

Porozumienie na temat oceny funkcjonowania WPR zaakcentowało potrzebę „zintensyfikowania starań w zakresie priorytetów Wspólnoty w dziedzinie zmian klimatu, energii odnawialnej, gospodarki wodnej, [oraz] bioróżnorodności” (Decyzja Rady 2009/61/WE), a także że „operacje związane z tymi priorytetami Wspólnoty mają zostać dalej intensyfikowane w programach rozwoju obszarów wiejskich” (rozporządzenie Rady 74/2009). W preambule do poddanej przeglądowi EAFRD, twierdzi się, że

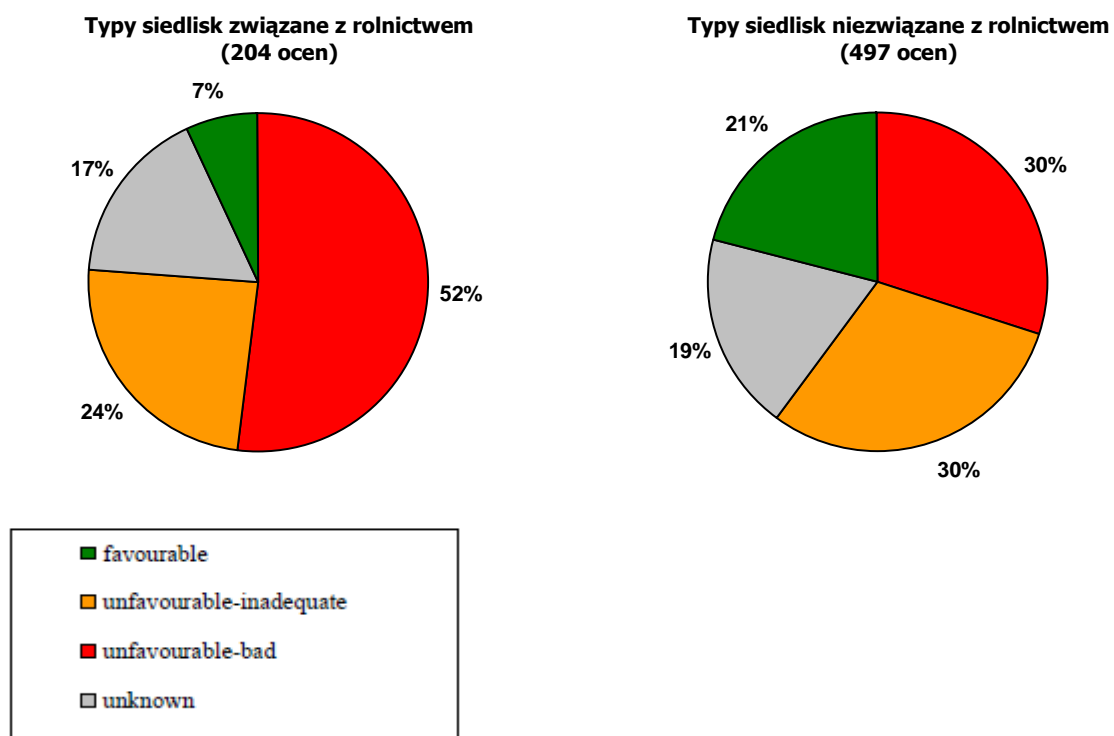
Europa nadal doświadcza „poważnych problemów związanych z niedostatkim zasobów wody i suszami”, że „ochrona bioróżnorodności pozostaje głównym wyzwaniem, które jest tym bardziej spotęgowane przez zmiany klimatu i zapotrzebowanie na wodę” oraz że państwa członkowskie będą musiały „zbadać wszelkie możliwe drogi redukcji emisji gazów cieplarnianych... w przyszłości sektor rolnictwa zostanie wezwany do zwiększenia swoich starań redukcji emisji gazów cieplarnianych w ramach globalnej strategii UE dotyczącej zmian klimatycznych”.

Tam gdzie zmiany jakości środowiska dają się przypisać rolnictwu, jednym z kluczowych czynników przyczyniających się do tego będą często zmiany w praktykach zarządzania. Ulepszenia środowiskowe wynikają z ciągłości lub przywrócenia korzystnego zarządzania gruntem, podczas gdy pogorszenie stanu środowiska jest wynikiem braku kontynuacji tych praktyk, np. poprzez usuwanie elementów krajobrazu, co powoduje utratę siedlisk niektórych gatunków.

Warunki znacznie różnią się w obrębie państw członkowskich i między nimi, ale dwie główne tendencje, które powodują pogorszenie się mediów środowiskowych, a także spadek żywotności na obszarach wiejskich, to odłogowanie i porzucanie, oraz intensyfikacja/koncentracja produkcji. I tak, niedawny przegląd wpływu praktyk rolniczych na ekologię lądową i wodną szeregu państw członkowskich UE-27, ocenia, że „pomimo kolejnych reform WPR, starania na rzecz poprawy zrównoważonego charakteru środowiskowego systemów rolniczych niweczone są przez intensyfikację i porzucanie gruntów” (Stoate *in.*, 2009).

Niedawny raport Komisji Europejskiej na temat stanu ochrony typów siedlisk i gatunków (Komisja Europejska, 2009) pokazuje, że status ochrony wszystkich typów siedlisk związanych z rolnictwem (głównie trawiastych pastwisk) jest znacznie gorszy niż w przypadku innych typów siedlisk, zaledwie 7 procentami pozytywnych ocen, w porównaniu do 21 procent w przypadku siedlisk „nierolniczych” (zob. Rys. 1). Podanym powodem dla tych słabych wyników są przemiany zmierzające ku bardziej intensywnemu rolnictwu w niektórych częściach UE, a na innych obszarach, przemiany zmierzające ku zredukowanemu zarządzaniu, całkowite zaniechanie działalności rolniczej.

Rys. 1 Stan ochrony typów siedlisk wymienionych na podstawie Załącznika I do dyrektywy o siedliskach, związanych z rolnictwem i innymi rodzajami użytkowania gruntów

Źródło: Europejska Agencja Środowiska, 2009

Uwaga: Dane procentowe odnoszą się do całkowitej liczby przeprowadzonych ocen.

[Do Rys. 1: zielony – pozytywny
żółty – niekorzystny – niewystarczający
czerwony – niekorzystny – zły
szary – nieznany]

Jeden z głównych powodów niedostatecznych dostaw dóbr publicznych jest taki, że z braku działania rynków do ich dostarczenia, często muszą konkurować z szeregiem interesów gospodarczych. Zidentyfikowanie czynników, które mają wpływ na niewystarczające dostawy dóbr publicznych umożliwia wprowadzenie środków strategicznych, które zapewnią odpowiednie sygnały ekonomiczne dla zachęty do wykorzystania prywatnych zasobów w sposób, który umożliwia dostawy dóbr publicznych, zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym. Informacje z przeglądu z programów PROW na lata 2007-2013 oraz przegląd ekspertów w wybranych państwach członkowskich zidentyfikowały szereg czynników, które negatywnie wpływają na dostawy dóbr publicznych związanych z rolnictwem. Zostały one przedstawione w Tabeli 2, a następnie omówione dla poszczególnych grup dóbr publicznych.

Tabela 2 Przykłady zakresu czynników wpływających na dostawy dóbr publicznych

Czynniki wpływające negatywnie na dostawy	Przykłady zagrożonych dóbr publicznych	Państwa członkowskie, które wymieniają czynniki niewystarczających dostaw jako zawarte w ich PROW
Odłogowanie i porzucanie gruntów	Krajobraz, Bioróżnorodność, Funkcjonalność gleb (na suchych obszarach), Odporność na pożary, Żywotność wsi	<ul style="list-style-type: none"> PROW w krajach UE-15 w tym Austrii, Niemczech, Grecji, Irlandii i wielu śródziemnomorskich regionach Włoch i Hiszpanii. Kraje UE-12, w tym Bułgaria, Estonia, Łotwa, Rumunia, Słowacja i Słowenia;
Specjalizacja/ koncentracja produkcji	Krajobraz, Bioróżnorodność, Jakość wody, Dostępność wody, Funkcjonalność gleb, Składowanie CO ₂ , Odporność na powodzie i pożary	<ul style="list-style-type: none"> PROW w większości krajów UE-27
Utrata siedlisk i/lub fragmentacja	Bioróżnorodność, Krajobraz, Stabilność klimatu	<ul style="list-style-type: none"> PROW w większości krajów UE-15, w tym Niemiec, Włoch i Hiszpanii; PROW w 5 krajach UE-12: Cypr, Litwa, Łotwa, Polska i Słowacja.
Erozja gleby	Funkcjonalność gleb, Jakość wody, Bioróżnorodność, Krajobraz	<ul style="list-style-type: none"> PROW w ok. połowie krajów UE-15 a w tym: Finlandia, Francja, Niemcy, Grecja, Włochy, Portugalia i Hiszpania; PROW w 5 krajach UE-12, w tym Węgry, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia.
Pustynnienie		
Zasolenie		
Eutrofizacja	Jakość wody, Funkcjonalność gleb. Bioróżnorodność	<ul style="list-style-type: none"> PROW ze wszystkich krajów UE-15, PROW z 9 krajów UE-12, w tym Bułgarii, Cypru, Czech, Węgier, Łotwy, Litwy, Polski, Rumunii i Słowenii.
Rozprzestrzenione zanieczyszczenie		
Zapotrzebowanie na wodę, szczególnie do nawadniania	Dostępność wody	<ul style="list-style-type: none"> Kraje śródziemnomorskie, w tym Cypr, Francja, Grecja, Włochy, Malta, Portugalia i Hiszpania PROW w szeregu innych krajów, takich jak UK, Niemcy, Estonia, Polska i Rumunia, a także PROW francuskich departamentów zamorskich.
Podupadająca i starzejąca się ludność wiejska	Żywotność wsi	<ul style="list-style-type: none"> PRW we wszystkich 15 krajach UE, PROW w 9 z krajów UE-12 w tym Bułgaria, Czechy, Estonia, Węgry, Łotwa, Litwa, Polska, Rumunia i Słowacja.
Trudność dostępu do rynków		
Bezrobocie na wsi		
Brak usług i infrastruktury na wsi		

Źródło: 2007-13 RDP Screening Exercise for TWG3

PROW zajmują się kwestią niedostatecznych dostaw dóbr publicznych poprzez zapewnianie zachęt do stosowania praktyk zarządzania lub inwestycji, które mają potencjał dostarczania poszczególnych dóbr publicznych. Niektóre przykłady rodzajów działalności, którym państwa członkowskie nadały priorytet, w celu przeciwdziałania czynnikom powodującym niedostateczne dostawy w odniesieniu do poszczególnych dóbr publicznych, zostały przedstawione poniżej.

3.3.1 Krajobraz rolniczy i bioróżnorodność gospodarki rolnej

Utrzymanie krajobrazów rolniczych o wartościach przyrodniczych i ochrona bioróżnorodności gospodarki rolnej są przedmiotem około trzech czwartych PROW. W większości przypadków, środki mają na celu odwrócenie tendencji do marginalizacji i porzucania gruntów rolnych lub intensyfikacji i koncentracji rolnictwa.

Zapewnienie ciągłości zarządzania gruntami rolnymi jest warunkiem wstępnym ochrony krajobrazów, zarówno z perspektywy kulturowej, jak i ekologicznej. Góry i inne obszary o niekorzystnych uwarunkowaniach naturalnych zdominowane przez ekstensywne rolnictwo wydają się ważniejsze w tym kontekście. Tworzenie zachęt do podejmowania alternatyw dla intensyfikacji rolnictwa jest identyfikowane jako priorytet na niektórych obszarach nizinnych, a także na niektórych obszarach znajdujących się blisko ośrodków miejskich.

Zachęcanie rolników do ochrony i ulepszania siedlisk na rzecz bioróżnorodności jest przedmiotem około połowy PROW z szeregu powodów, w tym zwalczania negatywnych skutków dalszego porzucania gruntów rolniczych oraz intensyfikacji produkcji rolniczej, a także jako pomoc w unikaniu fragmentacji siedlisk, pożarów lasów, ekspansji miast, a w Grecji – pustynnienia. Zagrożenie ze strony gatunków rozprzestrzeniających się lub obcych zostało wspomniane jedynie w niewielu PROW, głównie w PROW wysp południowych, takich jak Malta, Sycylia (Włochy) i Azory (Portugalia). Jednak prawie jedna czwarta PROW uznaje za problem potrzebę ochrony różnorodności genetycznej, a w szczególności lokalnych gatunków lub ras. W niektórych przypadkach, PROW uwzględniają specjalnie potrzebę ochrony gatunków ptaków (Basilicata, Włochy) lub gatunków roślin (Puglia, Włochy). W niektórych PROW, ochrona gatunków roślin jest uznawana za mogącą mieć wpływ na zdolność środowiska do dostosowywania się do zmian klimatu w przyszłości.

3.3.2 Funkcjonalność gleb, jakość wody i dostępność wody

Utrzymanie dobrze funkcjonujących gleb i ulepszanie jakości wody jest uznawane za priorytet i potrzebuje uwzględnienia w wielu państwach członkowskich, szczególnie nowych. Zachęcanie do bardziej zrównoważonego użytkowania wody jest przedmiotem PROW w bardziej suchych częściach UE-27, w szczególności w śródziemnomorskich państwach członkowskich.

W odniesieniu do funkcjonalności gleb, około 50 procent PROW uznaje potrzebę przyjęcia środków, które mogą pomóc zredukować erozję gleby. Szczególne zarządzanie, które określone jest jako priorytet w tym względzie, obejmuje zachowanie elementów krajobrazu, takich jak terasy, oraz utrzymanie czynnego zarządzania obszarami trawiastymi i unikanie przekształcania ich w produkcję zbóż. Ponad trzy czwarte PROW uznaje potrzebę ulepszenia jakości wody, w dużej mierze poprzez zachęcanie do zredukowanego stosowania pestycydów, nawozów sztucznych i gnojowicy, w celu zredukowania przedostawania się azotanów i fosforanów do cieków wodnych. Zapewnienie zrównoważonego użytkowania zasobów wód powierzchniowych i gruntowych jest oznaczone jako priorytet w niektórych z bardziej suchych państw UE-27, w szczególności południowych państw członkowskich, gdzie istnieje zapotrzebowanie na zidentyfikowane środki, które mogą pomóc zredukować zapotrzebowanie na wodę, w szczególności w odniesieniu do zapotrzebowania od wyspecjalizowanych upraw o wysokiej wartości, a także znalezienie rozwiązań dla zminimalizowania zużycia wody w obliczu przewidywanego większego zapotrzebowania w wyniku zmian klimatycznych.

3.3.3 Stabilność klimatu

Zachowanie aktualnej zdolności składowania dwutlenku węgla przez gleby rolnicze i roślinność oraz zwiększenie sekwestracji dwutlenku węgla są uznawane za ważne sposoby łagodzenia zwiększających się stężeń CO₂ w atmosferze oraz zapobiegania przyszłemu wzrostowi globalnej temperatury. Pomimo tego, niewiele PROW określa jednak poszczególne kwestie niedostatecznych dostaw w odniesieniu do

składowania dwutlenku węgla, pomimo faktu, że wiele środków używanych w ramach PROW może rozwiązać tę kwestię i tak czyni.

Zapotrzebowanie na redukcję użytkowania paliw kopalnych do wytwarzania energii oraz mineralnych nawozów azotanowych, a także emisje metanu związane z sektorem żywego inwentarza zostały ujęte jako problemy, które wymagają rozpatrzenia w niewielu PROW, przewidujących redukcję emisji gazów cieplarnianych pochodzących z rolnictwa. Szczególne zarządzanie zostało odnotowane jako potrzebne do rozwiązywania kwestii niewystarczającego dostarczania tego dobra publicznego, przewidywało utrzymanie terenów trawiastych i innych terenów podmokłych, zredukowane użycie nawozów mineralnych i gnojowicy, a także znalezienie sposobów na minimalizację emisji metanu przez żywy inwentarz.

3.3.4 Odporność na powodzie i pożary

Zachowanie aktualnego zarządzania gruntami użytkowymi rolniczo jest postrzegane jako kluczowe dla uniknięcia zwiększonego ryzyka pożarów lasów. Jest to w szczególności podkreślane w PROW śródziemnomorskich państw członkowskich, a także w takich krajach jak Rumunia, Polska i Słowacja, gdzie tworzenie biomasy, w szczególności na obszarach ekstensywnego wypasu, może doprowadzić do bardziej rozprzestrzenionych i niszczących pożarów. Zapewnienie aktualnego zarządzania gruntów rolniczych, a także stosowanie zachęt dla mniej intensywnych praktyk zarządzania jest także wymieniane jako ważne w wielu państwach członkowskich, jako środek ulepszenia odporności grunt na ryzyko powodzi, które prawdopodobnie zostanie zaostrzone na skutek zmian klimatu.

3.3.5 Żywotność obszarów wiejskich

Zachowanie wystarczającej gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich dla wspierania lokalnych usług i infrastruktury, a także zachowanie żywotności obyczajów wiejskich, tradycji i dziedzictwa, jest kluczowe dla podtrzymania żywotności wsi. Wymienia się je jako priorytet w ponad trzech czwartych PROW, poddanych przeglądowi w 22 państwach członkowskich. Na niektórych obszarach, gdzie żywotność wsi i sektora rolniczego są blisko ze sobą powiązane, zachęcanie do trwałego zarządzania gruntami rolnymi jest także uznawane za istotne dla zapewnienia możliwości zatrudnienia lokalnego, unikając przy tym opuszczania wsi. Na innych obszarach podkreśla się znaczenie stymulowania dywersyfikacji i wewnętrznych inwestycji.

Również kapitalne znaczenie dla zapewnienia żywotności wsi ma rozwój potencjału w społecznościach wiejskich w zakresie budowania kapitału ludzkiego i podnoszenia umiejętności i wiedzy, aby umożliwić dostosowanie się i zmiany w obliczu wyzwań, w obliczu których stoją obszary wiejskie. Potrzeba wprowadzenia środków PROW na rzecz zachęty do takich rodzajów działalności jest podkreślona w wielu nowych państwach członkowskich, choćby w Estonii, na Węgrzech i w Polsce. Potrzeba zachowania dziedzictwa wsi jako sposób wspierania lokalnej tożsamości również występuje w kilku PROW, szczególnie we Włoszech.

4 ROLA POLITYKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W DOSTARCZANIU ŚRODOWISKOWYCH I SPOŁECZNYCH DÓBR PUBLICZNYCH

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EAFRD) jest instrumentem politycznym, który ma największy potencjał czynnego zachęcania do dostarczania dóbr publicznych poprzez zamierzone i nakierowane podejście. Z kwotą 151 miliardów euro alokowanych na rozwój obszarów wiejskich, w tym współfinansowanie krajowe, dostarcza zdecydowanie największe źródło finansowania jako zachętę dla dostarczania poszczególnych dóbr publicznych związanych z rolnictwem w Europie. Stopień, w jakim jest on wykorzystywany do dostarczania dóbr publicznych zależy jednak w dużym stopniu od sposobu, w jaki państwa członkowskie opracowują swoje programy rozwoju obszarów wiejskich (PROW), działań, jakim nadają priorytet, kryteriów kwalifikowalności, jakie stosują, sposobu, w jaki środki są opracowywane i nakierowane oraz sposobu, w jaki systemy są realizowane.

Jednym z mocnych punktów polityki rozwoju obszarów wiejskich jest podejście oparte na programowaniu, dzięki któremu ramy priorytetów strategicznych i wytycznych dla wdrażania, monitorowania i oceny są ustalane na szczeblu UE, z państwami członkowskimi posiadającymi znaczną elastyczność dla ustalania, które środki wybierają do wdrażania i które sposoby ich wdrażania w celu zaspokojenia potrzeb poszczególnych obszarów. Istnieje jeden obowiązkowy środek rozwoju obszarów wiejskich – środek rolnośrodowiskowy. Jednak zważywszy na rozległość założeń polityki rozwoju obszarów wiejskich, włączając konkurencyjność, cele środowiskowe i społeczne oraz różnice w poziomie, na jakim kwestie ekonomiczne, społeczne i środowiskowe stają się priorytetowe w różnych państwach członkowskich, istnieje duże zróżnicowanie sposobów, w jakie dostawy środowiskowych i społecznych dóbr publicznych są rozpatrywane przez poszczególne PROW.

4.1 Priorytet nadawany różnym typom dóbr publicznych w ramach PROW

W celu zbadania stopnia, w jakim poszczególne PROW skupiają się na dostarczaniu środowiskowych i społecznych dóbr publicznych, ocena ekspercka została przeprowadzona w zakresie, w jakim PROW jako całość, a także indywidualne środki w ramach PROW, zostały uznane za skupiające się na dostarczaniu dóbr publicznych. Opinie oparto głównie na podstawie formalnych założeń przedstawionych dla proponowanych środków i programów oraz dostarczonych materiałów wspierających. Pozwoliło to dostarczyć bardziej szczegółowe informacje odnośnie priorytetów we wszystkich 88 PROW⁴ (zob.

---

⁴ Jest to oparte na wyczeniu "najistotniejszych środków" w oparciu o przegląd ekspercki dotyczący skupienia się poszczególnych środków w obrębie wszystkich 88 PROW, wraz z analizą środków w zakresie zmian klimatycznych wynikających z osobnego opracowania dla Punktu Kontaktowego. Ważne jest uwzględnienie, że te dane liczbowe dostarczają zaledwie częściowy obraz pod kątem potencjalnego dostarczania dóbr publicznych, a nie mówią nam nic o zakresie czy celach tych środków w ramach PROW lub wynikach, jakie osiągnięto.

Tabela 3). Tabela ta przedstawia proste wyliczenie liczbowe ilości środków, którym nadano w ten sposób priorytet, nie zaś wyważoną opinię na temat znaczenia poszczególnych środków. Należy zauważyć, że 52 z 88 PROW mają zastosowanie w Niemczech, Włoszech i w Hiszpanii, więc preferencje w tych państwach członkowskich mają ogromny wpływ na obraz ogólnoeuropejski.

Ogólny obraz wyłaniający się z tego badania może zostać podsumowany następująco:

Środowiskowe dobra publiczne: Pięć środowiskowych dóbr publicznych wyróżnia się jako uznane za priorytetowe dla zachęt w ramach większości PROW, zgodnie z wnioskami ekspertów. Są to: składowanie dwutlenku węgla, emisje gazów cieplarnianych, krajobraz rolniczy, bioróżnorodność i jakość wody. Funkcjonalność gleb również jest identyfikowana jako priorytet w dużej liczbie PROW, także w tych z krajów śródziemnomorskich, ale także większości Landów w Niemczech, w Czechach i in. Należy zauważyć, że dane liczbowe przedstawione w

Tabela 3 dotyczące dóbr publicznych związanych ze zmianami klimatu prawdopodobnie przeceniają ich wykorzystanie w porównaniu z innymi dobrami publicznymi. Jest tak ponieważ zostały one poddane przeglądowi, ocenione i włączone jako część osobnego sondażu.

Poprawa dostępności wody, natomiast, pojawia się jako istotny cel w dość niewielu państwach członkowskich, głównie w krajach śródziemnomorskich, w tym na Cyprze, we Włoszech (około połowa PROW), Francji, Grecji, Portugalii oraz PROW w Hiszpanii. Jakość powietrza i odporność na powódzie i pożary ma także mniejszy priorytet, występując w niewielu PROW, reprezentujących różne państwa członkowskie.

Bioróżnorodność gospodarki rolnej i krajobrazy są uznawane za priorytetowe przez dużą część indywidualnych środków w ramach PROW (odpowiednio 30 i 29 środków z ogółu 36). Składowanie dwutlenku węgla i redukcje emisji gazów cieplarnianych są przedmiotem mniejszej liczby środków indywidualnych. Środki Osi 2 są, co nie jest zaskakujące, głównym mechanizmem dostarczania środowiskowych dóbr publicznych, w tym zachowania krajobrazu rolniczego i bioróżnorodności, następnie za nimi znajduje się jakość wody, zredukowane emisje gazów cieplarnianych, składowanie dwutlenku węgla i funkcjonalność gleb. Niektóre środki, jak na przykład środek rolnośrodowiskowy, mają dostarczać wszystkie lub niemal wszystkie dobra publiczne w wielu PROW. Inne są nakierowane na bardziej zawężony zakres, takie jak środek Natura 2000, który koncentruje się w głównej mierze na zapewnianiu bioróżnorodności. Zredukowane emisje gazów cieplarnianych i poprawa jakości wody zdają się być głównym punktem skupienia dla środków Osi 1. Krajobrazom rolniczym i bioróżnorodności także nadano priorytet poprzez Oś 3 za pośrednictwem środka dla wsparcia zachowania i poprawy stanu dziedzictwa wsi.

Społeczne dobra publiczne: Witalność obszarów wiejskich, pojmowana szeroko, jest kluczowym społecznym dobrem publicznym odnotowanym jako priorytet w niemal wszystkich PROW. Jest to także dobro publiczne, któremu priorytet nadaje najwyższa liczba indywidualnych środków, z 31 z 36 uznanych za skupiające się na żywotności obszarów wiejskich. Środki Osi 3 i 4 są głównymi środkami dla zachowania i zwiększania witalności obszarów wiejskich, chociaż ocena ekspertów pokazała, że witalność wsi powinna korzystać w dużej mierze także ze środków Osi 2, szczególnie ze środków z tytułu naturalnych utrudnień i środków rolnośrodowiskowych. Ponadto, niektóre środki Osi 1 są także uznawane za korzystne dla żywotności obszarów wiejskich.

Tabela 3 Liczba środków mających dostarczać wybrane dobra publiczne, według Osi, oraz ile razy środki zostały zidentyfikowane we wszystkich 88 PROW

Oś	Wybrane dobra publiczne									
	Krajobrazy rolnicze	Bioróżnorodność	Jakość wody	Dostępność wody	Funkcjonalność gleb	Stabilność klimatu – składowanie dwutlenku węgla	Stabilność klimatu – emisje gazów cieplarnianych	jakość powietrza	Odporność na powodzie i pożary	Żywność wsi
Oś 1										
Liczba stosowanych środków (z 16)	13	14	11	10	13	5	5	9	5	14
Całkowita liczba środków zidentyfikowanych we wszystkich 88 PROW	167	164	252	208	217	68	256	206	70	294
Oś 2										
Liczba stosowanych środków (z 6)	5	5	5	4	5	4	4	5	4	5
Całkowita liczba środków zidentyfikowanych we wszystkich 88 PROW	182	184	143	84	158	124	126	89	63	151
Osie 3 & 4										
Liczba stosowanych środków (z 14)	11	11	7	6	6	0	4	8	6	12
Całkowita liczba środków zidentyfikowanych we wszystkich 88 PROW	277	128	50	19	35	0	53	45	20	492
Ogółem										
Liczba stosowanych środków (z 36)	29	30	23	20	24	9	13	22	15	31
Całkowita liczba środków zidentyfikowanych we wszystkich 88 PROW	626	476	445	311	410	192	435	340	153	937
Całkowita liczba PROW obejmujących cele związane z każdym dobrem publicznym	84	80	79	40	61	87	88	36	23	85

Źródło: 2007-13 RDP Screening Exercise for TWG3

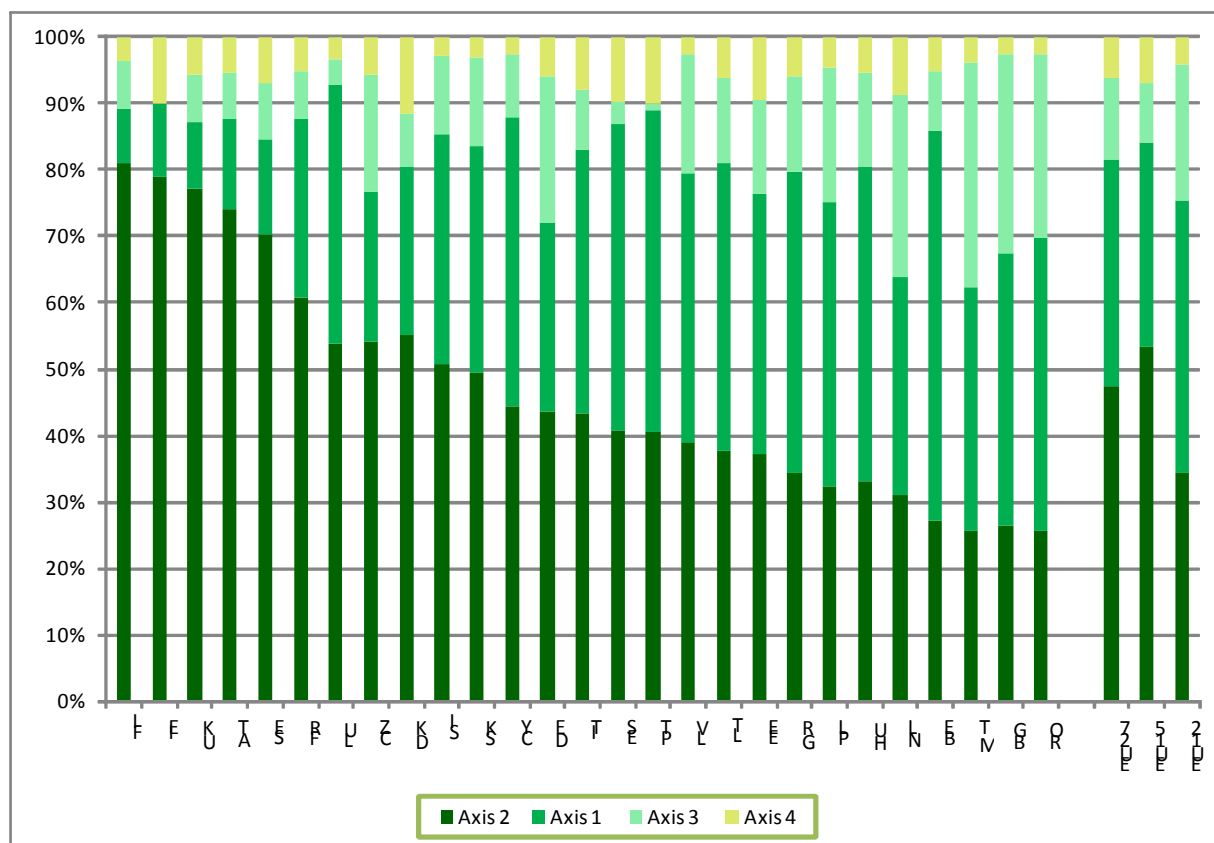
Jednak należy uważać przy interpretacji danych z Tabela 3. Liczba środków, które są nakierowane na dostarczanie danego dobra publicznego nie jest odzwierciedleniem względnego priorytetu, jaki nadano danemu dobru publicznemu. Bardziej szczegółowe informacje są konieczne w kwestii, jaki środki są wykorzystywane, jakim rodzajom działań nadają one priorytet, jakie dobra publiczne są ich przedmiotem, jakie finansowanie otrzymują oraz w jaki sposób środki i działania są opracowywane i wdrażane w każdym PROW.

4.2 Podział budżetu EAFRD

Chociaż jasno wynika z tej początkowej oceny, że szereg dóbr publicznych można dostarczyć za pośrednictwem środków w ramach wszystkich czterech Osi EAFRD, środki, które skupiają się bardziej bezpośrednio na dostarczaniu środowiskowych dóbr publicznych zazwyczaj mieszczą się w Osi 2, a te, które bardziej bezpośrednio koncentrują się na dostarczaniu społecznych dóbr publicznych sytuują się w obrębie Osi 3. Odsetek budżetu programowego alokowanego do poszczególnych Osi EAFRD, może zatem dostarczyć szerokich wskazań na temat względnego priorytetu, jaki nadano poszczególnym

celom w różnych państwach członkowskich, a Rys. 2 pokazuje, że w UE-27, przewidywane wydatki na środki Osi 2 stanowią około 45 procent całego budżetu EAFRD, z 35 procentami alokowanymi do środków Osi 1 i tylko 15 procentami alokowanymi do środków Osi 3. Nieco wyższy odsetek wydatków jest przydzielany do środków Osi 2 w państwach członkowskich UE-15 w porównaniu z UE-12, z czterema państwami członkowskimi (Finlandia, Irlandia, Austria i Zjednoczone Królestwo) przydzielającymi ponad 70 procent ich budżetu na środki Osi 2.

Rys. 2 Podział planowanych wydatków publicznych na lata 2007-13 z podziałem na państwa członkowskie

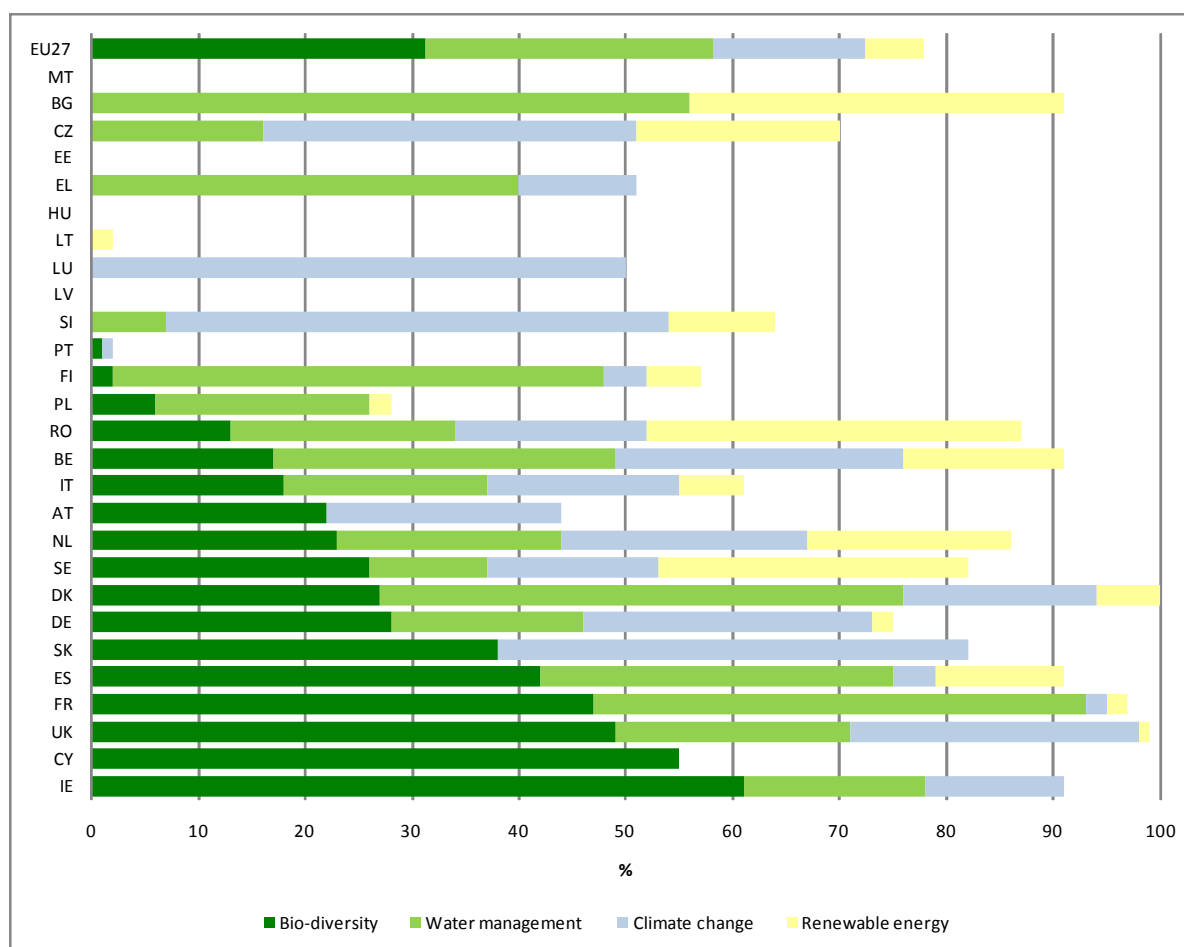
Źródło: Obliczenia IEEP oparte na programowanych wydatkach w obrębie poszczególnych PROW na lata 2007-2013, z włączeniem dodatkowych funduszy oceny funkcjonowania (Health Check) i funduszy EERP.

Niemożliwe jest rozdzielenie całości budżetu EAFRD na poszczególne priorytety środowiskowe. Jednak dostępne są dane dotyczące względnego priorytetu budżetowego nadane głównym elementom w ramach dodatkowego finansowania przydzielonego na „nowe wyzwania” w wyniku oceny funkcjonowania WPR w 2009 roku. Mogą one dostarczyć pewnych wskazań co do priorytetu nadanego poszczególnym kwestiom środowiskowym w ramach PROW i pomiędzy państwami członkowskimi. Informacje te zostały przedstawione na Rys. 3 i pokazują, że dla UE jako całości, największy odsetek funduszy będzie skupiać się na bioróżnorodności (31 procent) i gospodarce wodnej (27 procent), zaś środki skupiające się na priorytetach zmian klimatu stanowią 14 procent całkowitej kwoty dodatkowego finansowania. Jednak te ogólne dane liczbowe maskują pewne znaczące różnice pomiędzy państwami członkowskimi. Na przykład, bioróżnorodności nie nadała priorytetu większość nowych państw członkowskich, przy czym osiem z dwunastu w ogóle nie wykorzystuje dodatkowych funduszy na rzecz bioróżnorodności. W rzeczy samej, cztery państwa członkowskie (Malta, Estonia, Węgry i Łotwa) postanowiły nie przydzielać finansowania żadnemu z wyzwań środowiskowych, zaś Litwa i Portugalia alokują mniej niż 5 procent swoich dodatkowych zasobów, wybierając zamiast tego

nadanie priorytetu restrukturyzacji mleczarstwa i zwiększeniu pokrycia terytorium łącami szerokopasmowymi.

Bioróżnorodność stanowi główny przedmiot (ponad 30 procent) dodatkowego finansowania w takich państwach członkowskich jak Słowacja, Hiszpania, Francja, Zjednoczone Królestwo, Cypr i Irlandia. Gospodarka wodna jest postrzegana jako szczególny priorytet w Bułgarii, Grecji, Finlandii, Danii, Francji, Belgii i Hiszpanii, a działania na rzecz zmian klimatu posiadają priorytet w szeregu nowych państw członkowskich, takich jak Czechy, Słowenia i Słowacja, a także niektóre z państw UE-15, jak Luksemburg, Belgia, Niemcy i Zjednoczone Królestwo.

Rys. 3 Całkowity rozdział funduszy z Health Check WPRi EERP (€4.95 mld) na poszczególne priorytety, w oparciu o zatwierdzone zmiany PROW

Źródło: własne wyliczenia IEEP w oparciu o dane z DG Agriculture's Press Release IP/10/102

Uwaga: Niniejsze dane liczbowe nie obejmują krajowego współfinansowania.

4.3 Najczęściej stosowane środki dla dostarczania dóbr publicznych

Środki rozwoju obszarów wiejskich, które są stosowane do zapewniania środowiskowych i społecznych dóbr publicznych z czterech osi mogą zostać podzielone na trzy duże kategorie:

- Płatności obszarowe, które dostarczają motywacji rolnikom do stosowania korzystnych praktyk zarządzania gruntami, na przykład środek rolnośrodowiskowy, środki z tytułu naturalnych utrudnień i środki Natura 2000;

- Pomoc inwestycyjna, która zapewnia wsparcie z kosztami inwestycji kapitału fizycznego, na przykład modernizacja gospodarstwa i środki rozwoju infrastruktury w ramach Osi 1 oraz przyznaje fundusze na finansowanie ogólnej działalności na obszarach wiejskich, takiej jak zachowanie i promowanie naturalnego dziedzictwa, wspieranie dywersyfikacji gospodarstw lub działalność turystyczna w Osi 3; oraz
- Środki, które dostarczają porad, szkolenia i budowania potencjału w celu ulepszenia kapitału ludzkiego, na przykład w środkach szkoleniowych i doradczych w Osi 1 i 3.

W obrębie każdej z tych kategorii odnośne środki mogą zostać podzielone na takie, które skupiają się bezpośrednio na dostarczaniu dóbr publicznych w ramach analizy, te, które częściowo koncentrują się i te, które mają potencjał oddziaływania motywująco w bardziej pośredni sposób. Na przykład, dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych jest głównym uzasadnieniem dla niektórych środków, a zatem logiki interwencyjnej, jaka je wspiera (np. środek rolnośrodowiskowy). Po drugie, istnieją środki, które choć ulepszanie środowiska nie jest ich główną motywacją, zawierają w swoich założeniach odniesienia do poprawy zrównoważonego charakteru rolnictwa lub zwiększenia naturalnego kapitału. Wsparcie na mocy takich środków posiada potencjał finansowania działań, które zapewniają ulepszenia środowiskowe, jeżeli są właściwie stosowane (na przykład modernizacja gospodarstw, oraz środki doradcze i szkoleniowe w ramach Osi 1 polityki rozwoju obszarów wiejskich lub środki Osi 2, takie jak płatności z tytułu naturalnych utrudnień dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania). Jednak środki te mogą być stosowane też do wspierania działań na szczeblu gospodarstw, które nie dostarczają środowiskowych dóbr publicznych. Ich zastosowanie może nawet także spowodować degradację środowiska, kiedy właściwe warunki i środki bezpieczeństwa nie są efektywnie wykorzystywane. Po trzecie, istnieje grupa środków, których potencjalny wpływ na środowisko jest dużo bardziej pośredni. Środki w tej grupie nie posiadają konkretnych założeń środowiskowych, ale mogą mieć wpływ na dostarczanie dóbr publicznych w zależności od celów, do jakich są wykorzystywane (np. środek dywersyfikacji gospodarstw w ramach Osi 3).

Analiza przeprowadzona w niniejszej sekcji opiera się na przeglądzie PROW, dokonany przez ekspertów, w celu zapewnienia wskazań *potencjalnego* wkładu poszczególnych środków rozwoju obszarów wiejskich w dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych poprzez rolnictwo w różnych regionach Unii Europejskiej. W oparciu o ich interpretację wszystkich PROW, zidentyfikowano 16 środków ze wszystkich Osi, jako stosowane najczęściej do dostarczania dóbr publicznych w ramach analizy.

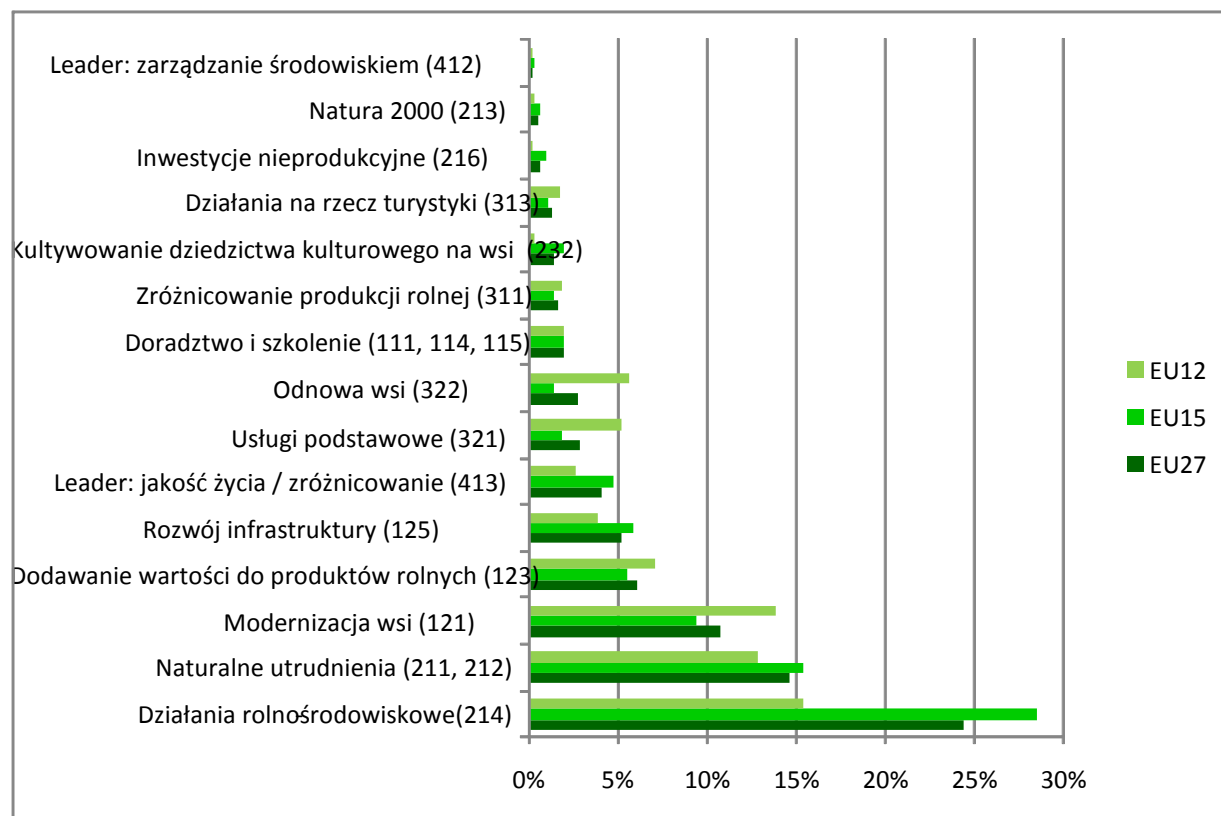
Wśród nich jest 11 środków z potencjałem skłaniania to dostarczania środowiskowych dóbr publicznych i osiem z potencjałem do motywowania do zapewniania żywotności wsi. Środki te przedstawiono w Tabeli 4, gdzie zostały rozróżnione pod względem typu płatności, jaki dostarczają i stopnia, w jakim skupiają się bezpośrednio lub częściowo na danym dobru publicznym lub na grupach dóbr publicznych.

Tabela 4 Najczęściej stosowane środki dla dostarczenia wybranych środowiskowych dóbr publicznych i żywotności obszarów wiejskich

	Typ płatności	Stopień koncentracji	Środki rozwoju obszarów wiejskich
ŚRODOWISKOWE DOBRA PUBLICZNE	Płatności obszarowe z tytułu zarządzania gruntami	Bezpośredni	<ul style="list-style-type: none"> • środek rolnośrodowiskowy (214)
		Częściowy	<ul style="list-style-type: none"> • środki z tytułu naturalnych utrudnień (211, 212) • środek Natura 2000 (213)
	Inwestowanie kapitału w fizyczną infrastrukturę	Bezpośredni	<ul style="list-style-type: none"> • inwestycje nieproduktywne (216)
		Częściowy	<ul style="list-style-type: none"> • modernizacja gospodarstw (121) • rozwój infrastruktury (125) • rolnictwo niskotowarowe (141) • zachowanie i powiększenie dziedzictwa naturalnego (323)
		Pośredni	<ul style="list-style-type: none"> • dodanie wartości do produktów rolniczych (123) • dywersyfikacja (311)
	Doradztwo, szkolenia i budowanie potencjału dla ulepszenia kapitału ludzkiego	Bezpośredni	
Częściowy		<ul style="list-style-type: none"> • środki doradcze i szkoleniowe (111, 114, 115) 	
ŻYWOTNOŚĆ WSI	Płatności obszarowe z tytułu zarządzania gruntami	Bezpośredni	<ul style="list-style-type: none"> • środki z tytułu naturalnych utrudnień (211, 212)
		Częściowy	
		Pośredni	<ul style="list-style-type: none"> • środek rolnośrodowiskowy (214)
	Inwestowanie kapitału w fizyczną infrastrukturę	Bezpośredni	<ul style="list-style-type: none"> • dywersyfikacja gospodarstw (311) • zachęcanie do działalności turystycznej (313) • podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej (321) • odnowa wsi (322) • podejście lidera (411, 412, 413)
		Częściowy	
		Pośredni	
	Doradztwo, szkolenia i budowanie potencjału dla ulepszenia kapitału ludzkiego	Bezpośredni	
		Częściowy	<ul style="list-style-type: none"> • szkolenia i informowanie (331)
		Pośredni	

Spośród nich, trzy środki (rolnośrodowiskowy, z tytułu naturalnych utrudnień i modernizacji gospodarstw) stanowią niemal 50 procent całkowitych alokowanych wydatków publicznych we wszystkich 88 PROW na okres programowania 2007-2013 (**Rys. 4**). To te trzy środki, które stanowią główny przedmiot analizy przedstawionej poniżej, z odniesieniami do innych wybranych środków, które zostały określone w ocenie PROW przeprowadzonej przez ekspertów jako mające znaczenie dla podtrzymania ulepszenia dostaw dóbr publicznych, szczególnie wybrane środki Osi 3 odnoszące się do żywotności obszarów wiejskich.

Rys. 4 Odsetek całkowitych wydatków na rozwój obszarów wiejskich z podziałami na środki, dla UE-15, UE-12 i UE-27

Źródło: Wyczenia IEEP oparte na programowanych wydatkach w ramach poszczególnych PROW na lata 2007-2013, z włączeniem krajowego współfinansowania i dodatkowych funduszy z Health Check i EERP.

4.3.1 Obszarowe środki zarządzania gruntami

Istnieją trzy główne środki, które są związane z dostarczaniem wsparcia dla działalności środowiskowej zarządzania gruntami na użytkach rolniczych, zarówno bezpośrednio, jak i częściowo. To środek rolnośrodowiskowy, środki z tytułu obszarów nacechowanych specyficznymi naturalnymi utrudnieniami (LFA) oraz środek Natura 2000 i wszystkie one sytuują się w Osi 2 EAFRD. Środki obszarowe istnieją także dla środowiskowego zarządzania obszarami leśnymi i leśnictwem, jednak wykraczają one poza zakres niniejszego opracowania.

Te obszarowe środki wydają się koncentrować głównie na podtrzymaniu i zwiększaniu bioróżnorodności i krajobrazach rolniczych, chociaż w coraz większym stopniu, praktyki zarządzania gruntami, które są wspierane w ramach środka rolnośrodowiskowego nadają też priorytet poprawie jakości wody, funkcjonalności gleb i składowaniu dwutlenku węgla.

Cele wskaźnika wyników dla tych środków Osi 2, które skupiają się na zarządzaniu gruntami rolnymi w UE-27 dostarczają wskazówki co do całkowitego obszaru i odsetka gruntów rolnych, które, jak się przewiduje, będą objęte udanym zarządzaniem sprzyjającym bioróżnorodności, unikaniu marginalizacji, poprawie jakości wody, jakości gleb i działaniu na rzecz zmian klimatu w wyniku wdrażania tych środków (Tabela 5). Pokazuje to znaczący wkład środków zarządzania gruntami Osi 2 w podtrzymanie i poprawę dostaw szeregu środowiskowych dóbr publicznych.

Tabela 5 Cele wskaźnika wyników dla obszaru objętego skutecznym zarządzaniem dla różnych mediów środowiskowych poprzez środki Osi 2 dla UE-27 na lata 2007-2013

	Obszar gruntów objętych skutecznym zarządzaniem (w milionach hektarów)	Odsetek gruntów objętych skutecznym zarządzaniem (jako % UAA)
Bioróżnorodność	48.4	26.5
Unikanie marginalizacji	54.6	29.9
Jakość wody	36.1	21.5
Jakość gleb	25.9	14.2
Zmiany klimatu	19.7	10.8

Źródło: Dane DG ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, 2009.

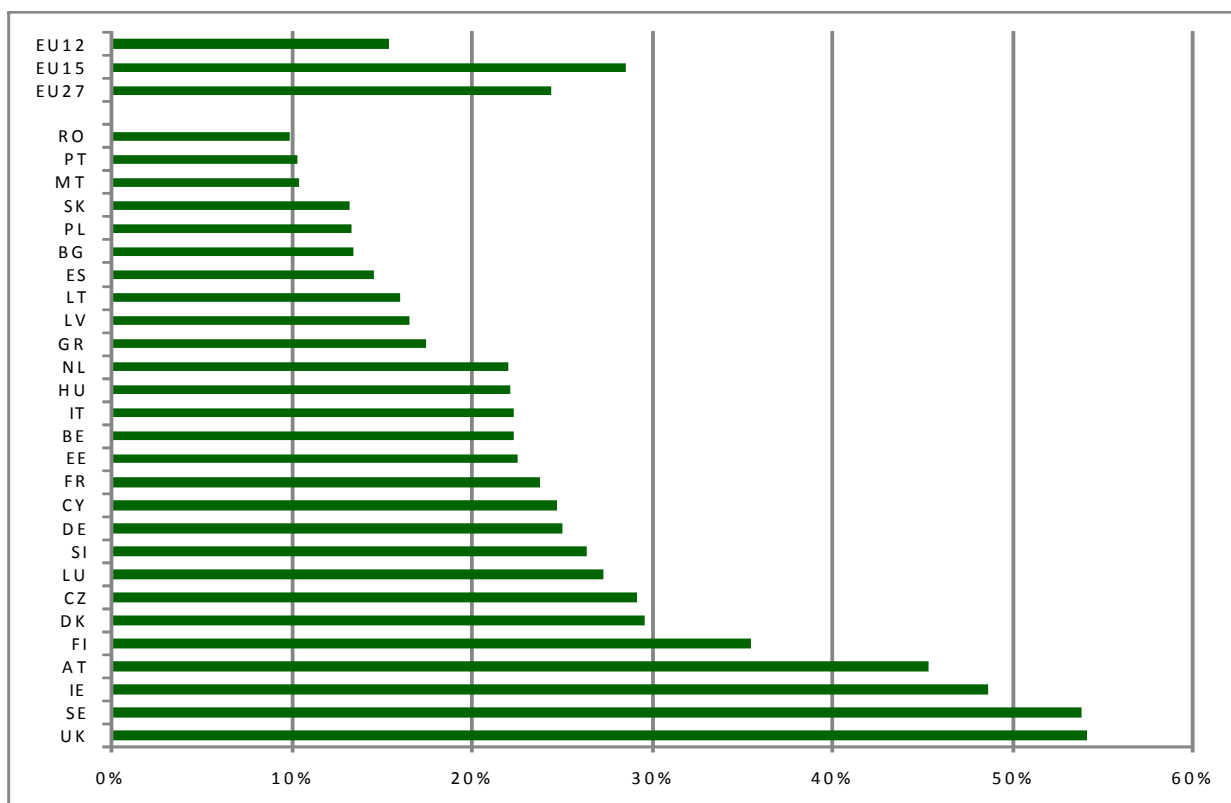
Uwaga: Niniejsze dane prawdopodobnie są niedoszacowane, ponieważ brakuje danych od kilku państw członkowskich.

Środek rolnośrodowiskowy

Ze wszystkich środków rozwoju obszarów wiejskich, środek rolnośrodowiskowy najbardziej bezpośrednio skupia się na dostarczaniu środowiskowych dóbr publicznych. Jako że jest to jedyny obowiązkowy środek w ramach polityki rozwoju obszarów wiejskich, wszelkie PROW używają środka rolnośrodowiskowego do zachęcenia do dostaw szerokiego zakresu dóbr publicznych. Nie tylko jest to środek o największym zasięgu geograficznym, ale stanowi także największy udział w całości wydatków publicznych ze wszystkich środków w ramach EAFRD – niemal jedną czwartą wszystkich planowanych wydatków na lata 2007-2013.

Ogółem, planowane wydatki (w tym współfinansowane krajowe) dla środka rolnośrodowiskowego stanowią 24 procent całości budżetu rozwoju obszarów wiejskich dla UE-27, z wyższym odsetkiem (29 procent alokowanym średnio w UE-15 i tylko 15 procentami alokowanymi średnio w UE-12. Dane te różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich (zob. Rys. 5). W kilku przypadkach, stanowi większość finansowania polityki rozwoju obszarów wiejskich, np. 71 procent budżetu rozwoju obszarów wiejskich w Zjednoczonym Królestwie – Anglii i 54 procent w Szwecji. Niektóre inne północnoeuropejskie państwa członkowskie przydzielają od 30 do 50 procent ich całkowitego budżetu na rozwój obszarów wiejskich (np. Irlandia, Austria i Finlandia). W niektórych (ale nie wszystkich) państwach członkowskich Europy Południowej i w większości państw członkowskich UE-12, mniej niż 20% całego budżetu na rozwój obszarów wiejskich zostaje przyznanych na ten środek.

Rys. 5 Odsetek całkowitych wydatków publicznych rozwoju obszarów wiejskich na środek rolnośrodowiskowy, z podziałem na państwa członkowskie (214)

Źródło: Wyliczenia IEEP oparte na programowanych wydatkach w poszczególnych PROW na lata 2007-2013, w tym dodatkowe fundusze z Health Check i EERP.

Zgodnie z przeglądem eksperckim PROW, główne dobra publiczne, którym priorytet nadaje środek rolnośrodowiskowy to bioróżnorodność, krajobrazy rolnicze, funkcjonalność gleb, zredukowane emisje gazów cieplarnianych i jakość wody, chociaż działania przewidziane w ramach tego środka często generują korzyści dla szerszego zakresu dóbr publicznych, w tym żywotności obszarów wiejskich. Ogółem, środek rolnośrodowiskowy został uznany za szczególnie nakierowany na podtrzymanie i poprawę stanu bioróżnorodności w większości PROW, a następnie na krajobrazy i funkcjonalność gleb. Inne główne dobra publiczne będące przedmiotem szeregu PROW obejmują redukcję emisji gazów cieplarnianych, jakość wody, składowanie dwutlenku węgla. Inne dobra publiczne są konkretnie nakierowane przez środek rolnośrodowiskowy jedynie w niewielkiej liczbie PROW, chociaż pośrednio mogą odnieść korzyści dzięki praktykom zarządzania stosowanym przede wszystkim dla osiągnięcia innych rezultatów. Na przykład wiele działań na rzecz zachowania lub poprawy charakteru krajobrazu lub bioróżnorodności (takich jak ciągłość ekstensywnego wypasu lub podtrzymanie przywracania elementów krajobrazu, takich jak żywopłoty i terasy) także może przyczynić się do polepszenia odporności obszaru na powódzie czy pożary.

Szeroki zakres praktyk/ działań w zakresie gospodarowania gruntami jest wspierany w ramach poszczególnych schematów rolnośrodowiskowych, które poprawiają stan środowiska. Najczęściej wspieranymi działaniami, zidentyfikowanymi w 88 PROW poddanych przeglądowi, są te, które sprzyjają podtrzymywaniu i/lub wprowadzeniu praktyk rolnictwa ekologicznego, stosowania lokalnych/rzadkich ras żywego inwentarza, utrzymaniu lub wprowadzeniu ekstensywnych praktyk wypasu, oraz podtrzymaniu i zarządzaniu naturalnymi elementami. Inne działania, które wymieniono i stosuje się w dużej liczbie PROW, to tworzenie stref buforowych przy krawędziach pól, zachowanie lub wprowadzenie ekstensywnego zarządzania gruntami ornymi, uprawy tradycyjnych typów roślin, gospodarowanie terenami podmokłymi/dolinami rzecznyymi, zachowanie i zarządzanie tradycyjnymi sadami oraz utrzymanie elementów budowanych (zob. Tabela 6). Działania te odzwierciedlają większość praktyk zarządzania, które zostały zidentyfikowane jako przyczyniające się do polepszenia

dostarczania wielu dóbr publicznych w Rozdziale 3, wraz z rolnictwem ekologicznym i praktykami zarządzania ekstensywnymi gruntami ornymi wymagającymi wcielenia odłogów do płodozmianu, z wykorzystaniem zielonego nawozu i przykrywaniem upraw i rosnącymi uprawami o niższych wymagach odżywczych.

Schematy rolnośrodowiskowe obejmowały mniej działań wspierających rozwój planów zarządzania glebami, działań dotyczących składników odżywczych lub ogólnego zarządzania środowiskiem; tworzenie terenów podmokłych, zarządzanie w celu osiągnięcia dobrego stanu ekologicznego cieków wodnych oraz przekształcenie gruntów orných na tereny trawiaste.

Zazwyczaj utrzymanie i zwiększenie bioróżnorodności czy wartości krajobrazu środowiska zagospodarowanego rolniczo stanowi główny priorytet dla najbardziej wspieranych praktyk zarządzania w ramach schematów rolnośrodowiskowych w większości państw członkowskich, szczególnie tych, które promują praktyki ekstensywnego wypasu, utrzymanie elementów krajobrazu lub szczególnych siedlisk. Utrzymanie i zwiększenie funkcjonalności gleb jest inną kwestią priorytetową objętą schematami rolnośrodowiskowymi, w szczególności poprzez wsparcie dostarczone dla wprowadzania i podtrzymywania praktyk rolnictwa ekologicznego, ma duże znaczenie, ponieważ praktyki zarządzania w tych ramach są uznawane za przyczyniające się do dostarczania szerszego zakresu dóbr publicznych, w tym żywotności obszarów wiejskich. Korzyści płynące z żywotności obszarów wiejskich prawdopodobnie spowodowane są wyższym zapotrzebowaniem na pracę w gospodarstwach ekologicznych, dzięki czemu tworzone są możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich (Lobley, 2009).

Tabela 6 Powszechnie wspierane działania w ramach środka rolnośrodowiskowego (214)

Wspierane działania według częstotliwości stosowania (według liczby PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich, w których działania są wspierane
Podtrzymanie praktyk rolnictwa ekologicznego	Funkcjonalność gleb Bioróżnorodność Jakość wody Jakość powietrza Krajobrazy rolnicze Żywotność obszarów wiejskich Dostępność wody Stabilność klimatu – emisje gazów cieplarnianych Stabilność klimatu – składowanie dwutlenku węgla	Większość państw członkowskich
Wprowadzenie praktyk rolnictwa ekologicznego	Funkcjonalność gleb Jakość wody Bioróżnorodność Jakość powietrza Krajobrazy rolnicze Żywotność obszarów wiejskich Dostępność wody Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Stabilność klimatu - składowanie dwutlenku węgla	Większość państw członkowskich
Stosowanie lokalnych/ rzadkich ras żywego inwentarza	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Żywotność obszarów wiejskich	Większość państw członkowskich
Podtrzymanie lub wprowadzenie praktyk ekstensywnego wypasu	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Funkcjonalność gleb Odporność na powodzie i pożary Jakość wody Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Stabilność klimatu - składowanie dwutlenku węgla	Większość państw członkowskich
Podtrzymanie naturalnych elementów	Bioróżnorodność	Większość państw członkowskich

krajobrazu i zarządzanie nimi	Krajobrazy rolnicze Funkcjonalność gleb Jakość wody Żywność obszarów wiejskich	
Uprawa tradycyjnych/zagrożonych typów upraw	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Funkcjonalność gleb Żywność obszarów wiejskich	Belgia, Grecja, Hiszpania , Szwecja, Węgry, Słowenia
Utrzymanie lub wprowadzenie zarządzania ekstensywnego gruntami ornymi	Funkcjonalność gleb Bioróżnorodność Jakość wody Krajobrazy rolnicze Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Stabilność klimatu - składowanie dwutlenku węgla	Austria, Belgia, Niemcy , Włochy, Hiszpania, Szwecja, Bułgaria, Cypr, Słowenia
Tworzenie stref buforowych/marginesów pól przy krawędziach pól	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Dostępność wody Jakość wody	Belgia, Włochy, Holandia, Szwecja, Polska, Słowenia
Zarządzanie terenami podmokłymi /dolinami rzecznyymi	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Jakość wody Dostępność wody	Belgia, Dania, Grecja, Włochy, Hiszpania, Litwa, Słowenia
Utrzymanie i zarządzanie tradycyjnymi sadami	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Żywność obszarów wiejskich Funkcjonalność gleb	Austria, Belgia, Niemcy, Luxemburg, Grecja, Węgry, Malta, Słowenia
Utrzymanie elementów budowanych	Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność Funkcjonalność gleb Żywność obszarów wiejskich	Grecja, Włochy, Hiszpania, Portugalia, Łotwa, Malta
Tworzenie stref buforowych przy ciekach wodnych	Jakość wody Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Funkcjonalność gleb	Dania, Niemcy, Finlandia, Czechy, Łotwa, Litwa
Opracowanie planów zarządzania składnikami odżywczymi	Funkcjonalność gleb Jakość wody Bioróżnorodność Jakość powietrza Krajobrazy rolnicze Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Finlandia, Włochy, Szwecja, Estonia, Litwa
Przekształcanie gruntów ornymi w tereny trawiaste	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Funkcjonalność gleb Jakość wody Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Stabilność klimatu – składowanie dwutlenku węgla	Belgia, Niemcy, Włochy, Hiszpania, Czechy, Węgry
Ochrona i utrzymanie cieków wodnych w dobrym stanie ekologicznym	Bioróżnorodność Jakość wody Krajobrazy rolnicze Funkcjonalność gleb Odporność na powódzie i pożary	Austria, Włochy, Hiszpania, Estonia, Łotwa, Malta
Opracowanie planów zarządzania glebami	Funkcjonalność gleb Krajobrazy rolnicze Jakość wody Bioróżnorodność	Włochy, Portugalia, Szwecja, Łotwa, Malta
Tworzenie terenów podmokłych	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze	Denmark, Holandia, Włochy, Szwecja, Węgry

	Jakość wody Dostępność wody	
Rozwój planu zarządzania środowiskiem gospodarstwa rolnego	Funkcjonalność gleb Jakość wody Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze	Włochy, Portugalia, Hiszpania, Szwecja, Łotwa
Utworzenie stref wolnych od opryskiwania w obrębie gruntów uprawnych	Funkcjonalność gleb Bioróżnorodność Jakość powietrza Jakość wody	Belgia, Włochy, Hiszpania, Szwecja

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

Znaczenie środka rolnośrodowiskowego dla dostarczania dóbr publicznych, w szczególności środowiskowych dóbr publicznych zostało zilustrowane na przykładach w Ramka 1.

Ramka 1 Przykłady sposobów, w jakie środek rolnośrodowiskowy jest wykorzystywany do wspierania dóbr publicznych w poszczególnych państwach członkowskich

Nadawanie priorytetu systemom gospodarki rolnej na obszarach o wysokiej wartości przyrodniczej (HNV = High Nature Value) w Bułgarii: Bułgaria obfituje w bioróżnorodność obszarów uprawnych, a wraz z Rumunią, stanowią największy przyległy obszar ziem uprawnych HNV w UE, z którego duża część zagrożona jest porzuceniem lub intensyfikacją.

PROW Bułgarii nadaje wysoki priorytet utrzymaniu systemów ekstensywnego wypasu na obszarach HNV. Specjalne pakiety rolnośrodowiskowe są dostępne dla odtwarzania i podtrzymywania objętych nadmiernym lub niewystarczającym wypasem terenów trawiastych o HNV. Takie wsparcie propaguje tradycyjne metody koszenia i pozwala na określone zagęszczenie żywego inwentarza w celu ochrony i zachowania terenów trawiastych HNV oraz powiązanych z nimi gatunków poprzez ciągłość lub ponowne wprowadzenie tradycyjnych praktyk gospodarowania. Tymczasowy pakiet na rzecz ochrony siedlisk i populacji ptaków na obszarach o HNV również został wprowadzony. Pozostanie on w zastosowaniu do momentu wejścia w życie ustawowych wymogów gospodarowania w wyznaczonych SPA, na mocy dyrektywy ptasiej. Na przykład pilotażowy schemat rolnośrodowiskowy jest wdrażany w Pirin i w Parkach Narodowych Środkowych Bałkanów. Ma na celu wspieranie tradycyjnego pasterstwa górskiego na obszarach zagrożonych porzuceniem gruntów. System zachęca rolników do stosowania tradycyjnych modeli sezonowego wypasu z pasterzami zajmującymi się tradycyjnymi lokalnymi rasami na pastwiskach wysokogórskich w miesiącach letnich. System propaguje też stosowanie psów karakaczańskich w celu ochrony wypasanych zwierząt przed wilkami czy niedźwiedziami.

Ochrona dropia wielkiego na Węgrzech: Otwarte równiny Węgier są domem dla niemal 1 400 dropi wielkich (*Otis tarda*), największych ptaków latających na świecie. Niegdyś bardzo rozpowszechnione, aktualnie populacja tych ptaków w UE ogranicza się do kilku państw członkowskich, w których jego preferowane siedliska, jakimi są otwarte, płaskie krajobrazy, ze stepowymi trawami, uprawami i gołą ziemią, narażone są na rolnicze ulepszenia.

W celu udanej hodowli, ptaki potrzebują obszarów o minimalnych zakłóceniach i dużych ilości owadów. Węgierski PROW posiada szczegółowe opcje rolnośrodowiskowe dla dropia wielkiego, zarówno na gruntach uprawnych, jak i obszarach trawiastych. W ramach tych opcji, stosowanie nawozów, środków chwastobójczych i elektrycznych ogrodzeń jest ograniczone, pestycydy i nawadnianie są zabronione, żniwa muszą zostać przesunięte do lipa a obszary upraw nieskoszone. Uprawa lucerny jest zalecana, ponieważ dostarcza pokarm i obszary do gnieźdzenia, a rolnicy znajdujący gniazdo dropia wielkiego muszą zgłosić jego lokalizację instytucjom ochrony i pozostawić niezakłóconą strefę 50 m wokół gniazda.

Utrzymanie tradycyjnych drzew i krzewów na Cyprze: Na Cyprze wsparcie w ramach schematu rolnośrodowiskowego zachęca do zachowywania tradycyjnych drzew i krzewów w krajobrazie rolniczym. Te trwałe uprawy są wysoce marginalne z punktu widzenia ekonomii, jednak są zasadniczymi elementami tradycyjnego krajobrazu ziem uprawnych na Cyprze – mozaika małych pól o zróżnicowanych uprawach i pozostałości półdzikiej roślinności. Utrzymanie tych drzew i krzewów będzie generować ważne korzyści dla fauny i flory i pomoże utrzymać i zwiększyć składowanie dwutlenku węgla. W przypadku braku schematu, rolnicy będą chcieli usunąć takie drzewa i krzewy, aby zrobić miejsce na roczne uprawy lub utworzyć nowe terasy czy uzyskać grunt pod budowę.

Kwalifikowane gatunki to szarańczyny, migdałowce, leszczyna i szaflwia lekarska, pistacja terpentynowa, mastykowiec i krzewy dzikiej róży. Drzewa kwalifikują się do płatności 600 euro za hektar, a krzewy kwalifikują

się do 400 euro za hektar. Rolnicy muszą zwalczać chwasty mechanicznie poprzez orkę, nie zaś używając środków chemicznych, oraz okopując drzewa i krzewy dwa razy do roku (raz na jesieni i raz na wiosnę).

Gospodarka wodna w Szwecji: W Höja Boställe, niedaleko Ängelholm na południowym zachodzie Szwecji, rolnicy Peter i Monika Hansson skonstruowali sztuczne tereny podmokłe ze wsparciem PROW, do celów propagowania bioróżnorodności i zatrzymywania składników odżywczych, które w przeciwnym razie mogłyby wyschnąć na ich gruntach obsianych zbożem.

Obszar mokradła to 18.85 hektarów, a powierzchnia wody to 7.5 hektara, z obszarem zasobów wodnych gromadzonych w zbiorniku wynoszącym 120 hektarów. Aby zarządzać zalewanymi obszarami wokół bagien Peter i Monika prowadzą wypas bydła, a utrzymanie całego terenu bagiennego kwalifikuje się do wsparcia rolnośrodowiskowego. Całkowity koszt projektu wyniósł 1 500 000 SEK (odpowiednik €144 500), z czego PROW dostarczył 1 350 000 SEK (odpowiednik €130 000).

Tereny podmokłe zapewniają znaczne korzyści zarówno dla fauny i flory, jak i rekreacji. Ptaki szczególnie wybrały ten teren na siedlisko i zaobserwowano tam ponad 74 gatunki. Dziesięć z nich to gatunki zagrożone wymarciem lub narażone na niebezpieczeństwo, a jest wśród nich zausznik.

Zintegrowana interwencja terytorialna w Portugalii: W Portugalii, główny schemat rolnośrodowiskowy propaguje rolnictwo ekologiczne i zintegrowane i wspiera rzadkie gatunki żywego inwentarza i odmiany roślin uprawnych w krajobrazie rolniczym. Bardziej precyzyjne środki na rzecz bioróżnorodności ograniczają się do ośmiu schematów w poszczególnych strefach nakierowanych na sieć Natura 2000 i region Duoro. Środki te stosują innowacyjne podejście opisane jako Zintegrowana Interwencja Terytorialna (ITI), która łączy w sobie bardzo specyficzne środki rolnośrodowiskowe i leśne z inwestycjami nieprodukcyjnymi.

Na przykład ITI w Motesinho-Nogueira oferuje płatności osi 2 za prace obejmujące: utrzymanie terenów trawiastych o HNV i nadbrzeżnych galerii drzew (na korzyść wydry, czarnego bociana i siwerniaka); uprawa nienawadniana roślin zbożowych w płodozmianie z odłogiem (dla błotniaka łąkowego, błotniaka zbożowego i skowronka); ochrona kasztanowców (siedlisko kuny domowej i pleszki pospolitej); oraz ochrona i regeneracja lokalnych obszarów leśnych o HNV i wysokich krzewów.

Płatności ITI są dostarczane poprzez strukturę wsparcia lokalnego finansowaną z osi 3, i jest nadzieja, że ulepszone zarządzanie obszarami o HNV doprowadzi do nowych szans dla obrotu lokalnymi towarami i usługami, do promocji poprzez prace lokalnej grupy działania osi 4.

Źródło: Wydanie 1 i 3 EU Rural Review, the Magazine from the European Network for Rural Development

Środki z tytułu obszarów o naturalnych utrudnieniach (LFA) (211 i 212)

Celem obydwu środków naturalnych utrudnień jest zapewnienie zadośćuczynienia rolnikom z tytułu naturalnych utrudnień, z jakimi się spotykają w odniesieniu do zdolności produkcyjnej pod względem klimatu, topografii, itd. na obszarach określonych jako obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Środki nadal skupiają się na społeczności wiejskiej i na środowisku, a ich podstawowym uzasadnieniem jest wspieranie ciągłego użytkowania obszarów rolniczych „a dzięki temu przyczynianie się do zachowania społeczności wiejskiej, zachowania krajobrazów wiejskich oraz podtrzymywania i promowania zrównoważonych systemów rolniczych, które w szczególności uwzględniają środowiskowe wymogi ochrony” (rozporządzenie Rady WE nr 1257/1999). Wszystkie państwa członkowskie wyznaczyły część swoich obszarów rolniczych jako „górskie” lub „pośrednie” LFA i zapewniają płatności obszarowe niektórym kategoriom rolników w ramach tych obszarów, określone zgodnie z kryteriami kwalifikowalności ustalonymi na szczeblu krajowym. Środki te zapewniają wsparcie dla ciągłości głównie ekstensywnych praktyk rolniczych na obszarach bardziej marginalnych z ekonomicznego punktu widzenia, gdzie zachowanie krajobrazu wiejskiego jest priorytetem, dzięki zabezpieczeniu trwałego zarządzania rolniczego, które funkcjonuje jako podstawa dla dostarczania środowiskowych dóbr publicznych poprzez zarządzanie użytkami rolnymi.

Środki te przyciągają znaczny budżet w niektórych regionach, najwyższy we Włoszech – Valle d’Aosta, gdzie stanowią 45 procent budżetu PROW (choć dane dla całych Włoch są niższe) i Finlandii, z przydzielonymi 44 procentami. Dalsze sześć państw członkowskich przydzieliło od 20 do 30 procent całych wydatków publicznych na te środki (Austria, Francja, Irlandia, Luksemburg, Słowacja i Słowenia).

Istnieją dwie kluczowe praktyki zarządzania gruntami, które są wspierane poprzez środki z tytułu naturalnych utrudnień – podtrzymywanie praktyk ekstensywnego wypasu, zarówno na nizinnych łąkach i pastwiskach, jak i na pastwiskach górskich, oraz podtrzymanie ekstensywnych praktyk uprawnych, z których obie zostały określone jako praktyki gospodarowania związane z dostawami szeregu dóbr publicznych (zob. Sekcja 3). Przegląd PROW wykonany przez ekspertów pokazuje, że podobnie jak w przypadku środka rolnośrodowiskowego, główne środowiskowe dobra publiczne będące przedmiotem płatności z tytułu naturalnych utrudnień obejmują krajobrazy rolnicze i bioróżnorodność (zob. Tabela 7). Poprzez zachęcanie do w głównej mierze ekstensywnych praktyk gospodarowania środki pomagają jednak pośrednio także w utrzymaniu funkcjonalności gleb, a w mniejszym stopniu – jakości wody, a także utrzymaniu otwartych krajobrazów, zapewniając ciągłą odporność na powodzie i pożary.

Bardziej jednak niż środek rolnośrodowiskowy, żywotność obszarów wiejskich jest wymieniana przez ekspertów jako ważne społeczne dobro publiczne związane ze środkami z tytułu naturalnych utrudnień, osiągniętymi poprzez zachowanie społeczności wiejskiej i zapewnienie możliwości dla ludzi żyjących i pracujących na obszarach wiejskich poprzez zachęcanie do kontynuowania działalności rolniczej. Ponieważ podstawowym celem środka LFA jest podtrzymanie rolniczego użytkowania gruntów, jest to osiągane poprzez wspieranie dochodów gospodarstw na tych obszarach wiejskich, gdzie prawdopodobnie skupiają się bardziej zagrożone społeczności. W ten sposób wsparcie w ramach środków z tytułu naturalnych utrudnień odgrywa ważną rolę w przyczynianiu się do żywotności wsi.

Szereg opracowań dokonał oceny udziału płatności LFA w dochodach w państwach członkowskich UE-15 w 2003 roku (np. Cooper *i in.*, 2006; CJC Consulting, 2003). Wyniki obydwu badań kreślą bardzo różny obraz w poszczególnych państwach UE-15, z danymi liczbowymi od 1 procenta w Hiszpanii do 80 procent w Finlandii. W 13 z państw członkowskich UE-15 (wszystkie za wyjątkiem Finlandii i Włoch) udział dochodu gospodarstw pochodzącego z rekompensat był wyższy na „górzystych” obszarach LFA niż na „pozostałych”, a uderzająco silnie widoczne było to w przypadku Francji, Austrii, Portugalii i Szwecji, co sugeruje, że owe gospodarstwa górskie w większym stopniu zależą od dochodów z płatności LFA niż inne gospodarstwa na obszarach LFA.

Tabela 7 Działania na które powszechnie nakierowane są środki z tytułu obszarów nacechowanych specyficznymi utrudnieniami naturalnymi (211 i 212)

Działania według częstotliwości (wg liczby PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich
Zachowanie społeczności wiejskiej	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność	Denmark, Finlandia, Hiszpania, Estonia, Cypr, Polska
Podtrzymanie ekstensywnych praktyk wypasu	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Żywotność obszarów wiejskich Funkcjonalność gleb Jakość wody Odporność na powodzie i pożary	Niemcy, Włochy, Szwecja, Czechy, Łotwa, Węgry
Podtrzymanie ekstensywnych praktyk uprawnych	Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność Żywotność obszarów wiejskich Funkcjonalność gleb Jakość wody	Niemcy, Włochy, UK, Bułgaria, Słowacja

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

Środek Natura 2000 (213)

Środek rolniczy Natura 2000 zapewnia wsparcie na rzecz rekompensaty z tytułu specyficznych dla danego obszaru niekorzystnych warunków wynikających jako kosztu dodatkowe z obowiązkowych wymogów na terenach Natura 2000, ustanowionych w celu „podtrzymania lub przywrócenia, w

sprzyjającym stanie ochrony, naturalnych siedlisk i gatunków dzikiej fauny i flory mających znaczenie dla Wspólnoty”⁵.

Wybór tego, w jaki sposób obowiązki Natura 2000 są wypełniane, pozostawiony jest państwom członkowskim, zgodnie z zasadą subsydiarności, i może obejmować środki ustawowe, administracyjne lub umowne. Dotychczas, planowane wydatki na środek Natura 2000 są niskie w większości państw członkowskich i w UE jako całości (0.5 procent całości, włączając krajowe współfinansowanie). Środek jest stosowany w 31 PROW, w szczególności w nowych państwach członkowskich (np. w Czechach, Estonii, na Łotwie, Litwie, Węgrzech i Słowacji) oraz wielu śródziemnomorskich państwach członkowskich (Portugalia, Włochy, Grecja, Hiszpania), chociaż stanowi też mały odsetek wydatków w Irlandii, Austrii i w Niemczech. W wielu państwach członkowskich, wsparcie jest dostarczane na obszarach Natura 2000 dla gospodarowania, które wykracza poza wymogi obowiązkowe, i jest często dostarczane poprzez środek rolnośrodowiskowy.

Dokonany przegląd określił kwestię utrzymania terenów trawiastych bogatych w gatunki oraz podtrzymanie ekstensywnych praktyk wypasu, jako dwie najczęściej wspierane formy gospodarowania gruntami w ramach tego środka. Poza bioróżnorodnością, inne dobra publiczne, które są także dostarczane poprzez te formy zarządzania obejmują krajobrazy rolnicze, a w mniejszym stopniu, funkcjonalność gleb, jakość wody i dostępność wody oraz żywotność wsi.

4.3.2 Inwestycje

Szereg środków istnieje w ramach EAFRD, dostarczają wsparcie dla inwestycji w podstawową infrastrukturę, zarówno w gospodarstwach, jak i bardziej ogólnie, na obszarach wiejskich, które posiadają potencjał ulepszenia stanu szeregu środowiskowych i społecznych dóbr publicznych. Środki te sytuują się raczej w ramach Osi 1 i Osi 3 EAFRD, i chociaż ich główne założenie jest w dużej mierze gospodarcze (poprawa konkurencyjności sektora rolnictwa) lub społeczne (poprawa jakości życia na obszarach wiejskich), jeżeli zostaną opracowane i nakierowane odpowiednio, mogą także wygenerować korzyści dla środowiska.

Tam gdzie środki te mają dostarczyć wyniki środowiskowe, mają się one skupiać raczej na dostarczaniu poprawy jakości wody, funkcjonalności gleb, dostępności wody, redukcji emisji gazów cieplarnianych, niż na bioróżnorodności i krajobrazie.

Nieproduktywny środek inwestycyjny (216)

Nieproduktywny środek inwestycyjny (216) jest stosowany dla wspierania inwestowania w operacje takie jak podtrzymywanie, przywracanie lub tworzenie żywopłotów, ogrodzeń, murów i innych struktur, które mają cel środowiskowy, jednak niewielki lub żaden rzeczywisty cel produkcyjny, a więc są nieatrakcyjne z ekonomicznego punktu widzenia dla rolników. Środek jest stosowany ekstensywnie wraz ze środkiem rolnośrodowiskowym (214) i wiele działań schematu rolnośrodowiskowego jest finansowanych za pośrednictwem obydwu środków.

Najbardziej powszechne działania wspierane przez ten środek obejmują sadzenie i/lub gospodarowanie drzewami, żywopłotami i krzewami, tworzenie i utrzymanie terenów podmokłych oraz prace związane z przekształceniem gruntów uprawnych na trwałe pastwiska (np. groduzenie). Dobra publiczne, które są uznawane za korzystające najbardziej na tym środku to bioróżnorodność i krajobrazy rolnicze, a następnie składowanie dwutlenku węgla i zredukowane emisje gazów cieplarnianych.

Środek modernizacji gospodarstw (121)

---

⁵ Art. 2(2) dyrektywy o siedliskach, dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku o ochronie naturalnych siedlisk i dzikiej fauny i flory, Dz.U. L 206, 22.07.1992.

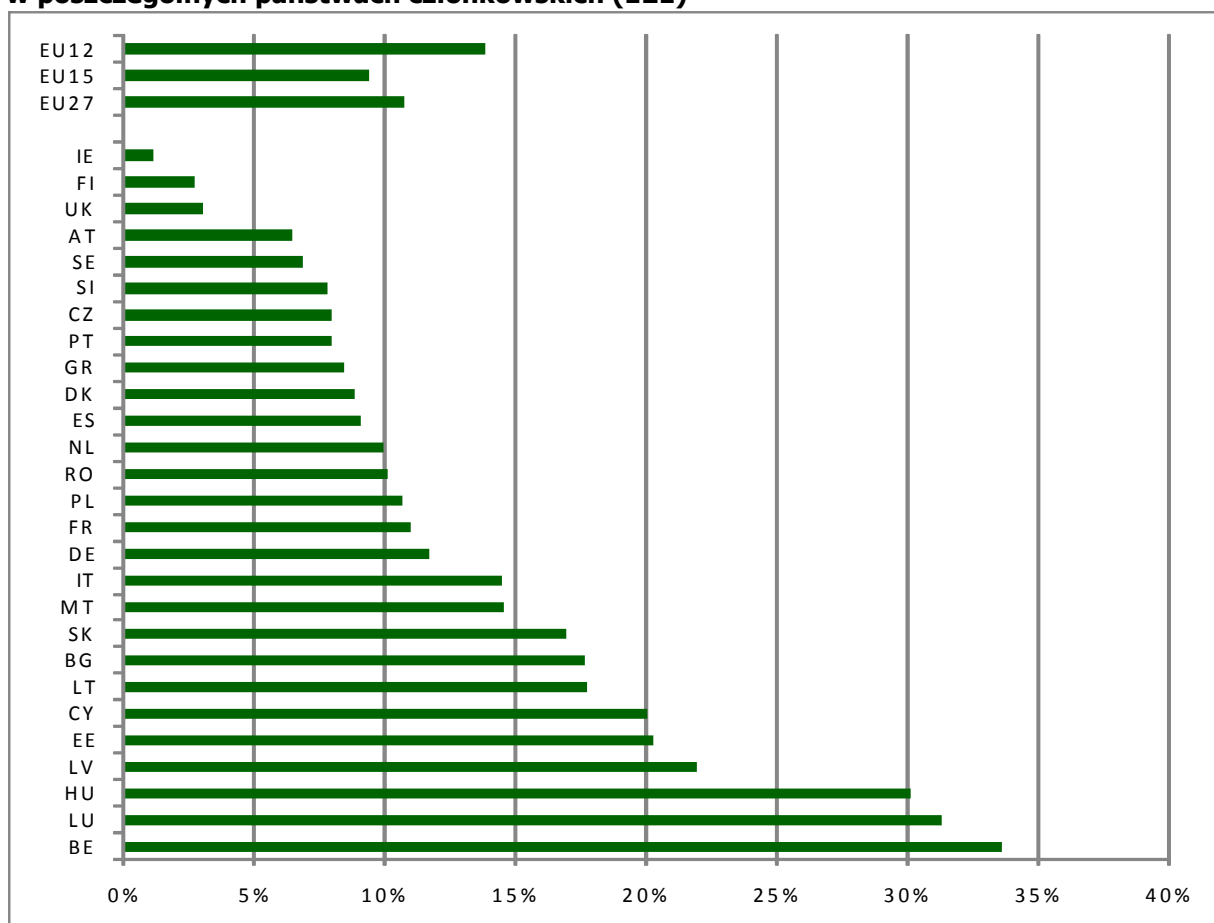

Środek modernizacji gospodarstw ma na celu poprawę konkurencyjności sektora rolnictwa poprzez zapewnienie wsparcia dla inwestycji w gospodarstwa i ich nową maszynię lub sprzęt, na przykład dla asystowania przy modernizacji technik produkcji. Podczas gdy dostarczanie środowiskowych i społecznych dóbr publicznych nie jest głównym założeniem dla tego środka, poprawa stanu środowiskowego gospodarstwa wchodzi w zakres jego celów, a wsparcie dla niektórych inwestycji może zapewnić znaczne korzyści środowiskowe, w zależności od tego jak środek ten jest stosowany w praktyce.

Wszystkie PROW za wyjątkiem jednego obejmują ten środek i raport ekspercki sugeruje, że przynajmniej pewien odsetek wydatków jest proponowany do wykorzystania na działania wspierające ten cel na rzecz uczestnictwa w dostarczaniu szerokiego zakresu środowiskowych dóbr publicznych, w szczególności zredukowanych emisji gazów cieplarnianych, dostępności wody, funkcjonalności gleb, jakości wody i jakości powietrza. Obecne wyniki na tym polu są trudniejsze do oceny, w przeciwieństwie do środków obszarowych zarządzania gruntami w ramach Osi 2, ten środek nie zdaje się koncentrować na dostarczaniu korzyści dla bioróżnorodności gruntów uprawnych czy krajobrazów rolniczych.

Środek modernizacji gospodarstw przyciąga trzeci co do wielkości odsetek planowanych całkowitych wydatków publicznych wszystkich środków w PROW – 11 procent w UE-27, z UE-12 przyznającymi średnio 14 procent swojego budżetu PROW na ten środek, w porównaniu z 9 procentami w UE-15. Dane te ukrywają pewne znaczące różnice w priorytecie nadanym temu środkowi w poszczególnych państwach członkowskich (zob. **Rys. 6**). Na przykład dziewięć państw członkowskich alokuje około 15 procent swojego budżetu PROW na ten środek (Belgia, Luksemburg, Węgry, Łotwa, Estonia, Cypr, Litwa, Bułgaria i Słowacja).

Rys. 6 Odsetek całkowitych wydatków publicznych na środek modernizacji gospodarstw w poszczególnych państwach członkowskich (121)

Źródło: Wyliczenia IEEP oparte na planowanych wydatkach w ramach poszczególnych PROW na lata 2007-13, w tym dodatkowe fundusze z Health Check i EERP.

Najczęściej wspieranymi inwestycjami uznawanymi za zapewniające poprawę stanu środowiska jest finansowanie ulepszeń pomieszczeń dla żywego inwentarza i obiektów obsługi. Może to pomóc w redukcji emisji gazów cieplarnianych i poprawie jakości powietrza, ale umożliwia także zbiórkę odpadów i ich sprawniejsze składowanie. Zastosowanie odpowiednich pomieszczeń dla przezimowania zwierząt może ulepszyć zarządzanie wypasem, redukując wycieki azotanów do cieków wodnych. Inne działania, które są uznawane za działające na korzyść dóbr publicznych obejmują poprawę sprzętu do obsługi obornika i kiszonki, przetwarzania i składowania, które może pomóc zredukować przeciek azotanów, przyczyniając się do polepszenia jakości wody, funkcjonalności gleb, jakości powietrza i redukcji emisji gazów cieplarnianych; wprowadzenie sprzętu i instalacji na rzecz wspierania produkcji odnawialnej energii oraz zredukowanych emisji CO₂ np. poprzez inwestowanie w obiekty do beztlenowej fermentacji; inwestycje w ulepszone systemy nawadniania podnoszą efektywność użytkowania wody, chociaż zakres, w jakim to się dzieje w praktyce, zależy od tego czy ulepszenia generują oszczędności wody netto (Tabela 8). Niektóre państwa członkowskie wspierają tworzenie upraw energetycznych w ramach tego środka, mając na celu zredukowanie emisji gazów cieplarnianych oraz poprawę jakości powietrza i żywotności obszarów wiejskich.

Tabela 8 Powszechnie wspierane działania w ramach środka modernizacji gospodarstw (121)

Wspierane inwestycje według częstotliwości stosowania (liczba PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich
Ulepszenia pomieszczeń dla żywego inwentarza i/lub obiektów obsługi	Żywotność obszarów wiejskich Jakość powietrza Jakość wody Funkcjonalność gleb	Austria, Niemcy , Włochy, Irlandia, Estonia, Litwa, Malta
Inwestowanie w bardziej efektywne, środowiskowo zrównoważone technologie	Jakość powietrza Jakość wody Funkcjonalność gleb Dostępność wody Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Holandia, Hiszpania, UK , Bułgaria, Cypr, Rumunia, Słowenia
Ulepszenie sprzętu do obsługi/ przetwarzania/ składowania gnojowicy	Jakość wody Dobrostan zwierząt gospodarskich Funkcjonalność gleb Jakość powietrza Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Austria, Hiszpania , UK, Bułgaria, Cypr, Węgry, Łotwa, Słowenia
Ulepszone systemy/ technologia nawadniania	Dostępność wody Jakość wody Funkcjonalność gleb	Grecja, Włochy , Hiszpania , Portugalia, Czechy, Malta, Słowacja
Tworzenie upraw energetycznych	Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Jakość powietrza Żywotność obszarów wiejskich	Grecja, Włochy, Hiszpania, Holandia, UK, Bułgaria, Estonia

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

Przykłady tego, jak różne państwa członkowskie stosowały środek modernizacji gospodarstw w celu wspierania poprawy stanu środowiska, załączono w Ramka 2.

Ramka 2: Stosowanie środka modernizacji gospodarstw dla dostarczania korzyści środowiskowych

Malta – Inwestycje w zrównoważoną środowiskowo technologię: Obfitość małych gospodarstw, która cechuje rolnictwo maltańskie, naraża rolników na nieodłączne strukturalne słabości. Zaradzić im można poprzez stosowanie środka modernizacji gospodarstw. Poprzez przyznanie finansowego wsparcia zarządcom gruntów w zakresie dokonywania inwestycji środowiskowych, maltańskie ministerstwo zasobów i spraw wsi ma na celu wspieranie środowiskowo zrównoważonego przekształcania w bardziej konkurencyjne formy produkcji.

W ramach programu rozwoju obszarów wiejskich, rolnicy kwalifikują się do otrzymywania grantów na przyjmowanie środowiskowo wrażliwych technologii, systemów operacyjnych i procesów, które dostarczają jasnych środowiskowych korzyści i redukują wpływ działalności rolniczej na zasoby naturalne. Inwestycje nakierowane na zwiększenie oszczędności wody lub zakładające wykorzystanie alternatywnych źródeł energii, które generują oszczędność energii, są priorytetowe. Dotychczas otrzymano 360 wniosków. Każdy wniosek podlega ocenie wpływu na środowisko, w wyniku czego, 334 z wniosków zostały uznane za kwalifikujące się. Jednak z racji popularności tego środka i dostępności ograniczonych funduszy, granty zostały przyznane jedynie 300 wnioskodawcom.

Większość funduszy została wykorzystana do nakierowania na sektor inwentarza żywego, gdzie granty zostały wykorzystane na instalację paneli fotowoltaicznych lub turbin wiatrowych w celu generowania odnawialnej energii. Oszczędności wody również poczyniono w gospodarstwach hodowli żywego inwentarza i gospodarstwach mleczarskich poprzez inwestowanie w małoskalowe obiekty przechwytyjące wodę, zbierające deszczówkę z dachów zagród dla bydła, która była następnie używana do celów czyszczenia. Ochronę wody udało się zrealizować na większą skalę w sektorze upraw, gdzie przyznane granty wykorzystano na budowę podziemnych zbiorników wodnych, które zbierają deszczówkę z pokrywy gruntu i dachów cieplarni. Woda ta jest następnie magazynowana i wykorzystywana do celów nawadniania w miesiącach letnich.

Francja, Szampania-Ardeny, 'Plan Végétal pour l'Environnement' (PVE)

We Francji, środek modernizacji gospodarstw jest stosowany do zwalczania wpływu rolnictwa na środowisko poprzez wspieranie inwestycji w precyzyjny sprzęt rolniczy. Na szczeblu krajowym, celem PVE jest redukcja zanieczyszczenia z pestycydów i nawozów; zredukowanie erozji gleb; zredukowanie nacisku na wykorzystywanie zasobów wodnych; oraz ulepszenie efektywności energetycznej na szczeblu gospodarstwa. Inwestycje w nowy sprzęt mają rozwiązać te kwestie pomagając zarazem rolnikom zyskać korzyści ekonomiczne na rynku. Rząd częściowo finansuje ten program w połączeniu z lokalnymi władzami i agencjami wodnymi. Inwestycje mogą wynieść od €4 000 i €30 000 (aż do €80 000 dla gospodarstw spółdzielczych).

Chociaż program ten posiada szczegółową listę wymogów kwalifikowalności, niektóre regiony uznały, że ich finansowe zasoby były niewystarczające, aby sprostać zapotrzebowaniu. W Szampanii-Ardenach, PVE odniósł tak duży sukces w pierwszym roku stosowania, że wiele wniosków trzeba było odrzucić. Bardziej rygorystyczny system wniosków został obecnie wprowadzony. Nadaje on priorytet inwestycjom w precyzyjny sprzęt do sadzenia żywopłotów – jako nadrzędny priorytet, wraz z inwestycjami na rzecz redukcji stosowania pestycydów.

Źródło: Wydanie 5 EU Rural Review, the Magazine from the European Network for Rural Development (niebawem)

Infrastruktura na rzecz rozwoju i dostosowania rolnictwa (125)

Środek ten ma na celu polepszenie, dostosowanie i rozwój infrastruktury związanej z rolnictwem, tak aby poprawić konkurencyjność sektora. Podstawowe założenie tego środka jest raczej ekonomiczne niż środowiskowe. Jednak część dostarczonego wsparcia może także poprawić stan środowiskowych dóbr publicznych, w szczególności w związku z inwestycjami mającymi na celu poprawę gospodarki wodnej, składowanie i użytkowanie.

Środek infrastruktury jest stosowany w 79 PROW w UE-27, stanowiąc pięć procent całkowitych planowanych wydatków PROW. Zgodnie z przeglądem PROW, stosowany jest do poprawy stanu szerokiego zakresu środowiskowych i społecznych dóbr publicznych bezpośrednio lub pośrednio.

Ogólnie, główne dobra publiczne, które korzystają z dostarczonego wsparcia to dostępność wody, jakość wody i żywotność obszarów wiejskich, a w mniejszym stopniu funkcjonalność gleb i zredukowane emisje gazów cieplarnianych. Większość PROW, które nakierowane były na wsparcie w

ramach tego środka w celu poprawy dostępności wody znajduje się w regionie Morza Śródziemnego (zob. Tabela 9).

Istnieją trzy kluczowe działania, które są wspierane w ramach tego środka, uznawane za korzystne dla środowiska. Najbardziej powszechnie wspierane działania związane są ulepszoną technologią nawadniania i zbiorowymi inwestycjami w budowę, rozbudowę, przywracanie i modernizację obiektów magazynowania i dostarczania wody. Te typy inwestycji przynoszą głównie korzyści dostępności wody, dostarczając możliwości zredukowania zużycia wody w rolnictwie. Środek ten wspiera też inwestycje w bardziej skuteczną, środowiskowo zrównoważoną technologię, co może przynieść korzyści szerszemu zakresowi dóbr publicznych, w szczególności jakości powietrza, jakości wody i funkcjonalności gleb, a także redukcji emisji gazów cieplarnianych. Poprawa i tworzenie infrastruktury na rzecz rozwoju rolnictwa i leśnictwa (co obejmuje infrastrukturę dla żywego inwentarzu w celu poprawy warunków wypasu, budowę i poprawę dostępu do dróg na obszarach wiejskich, oraz restrukturyzację lub konsolidację działek gruntu) przynoszą korzyści głównie żywotności obszarów wiejskich, a także dostępności wody, jakości wody i funkcjonalności wody, oraz odporności na powodzie i pożary.

Środek ten jest szczególnie istotny, pod względem finansowym, dla szeregu wyspowych PROW, na przykład Francja – Reunion (35 procent budżetu PROW), i Portugalia – Madera (31 procent), gdzie inwestycje w infrastrukturę wodną stanowią kluczowy priorytet. Przykłady podobnych operacji na stałym lądzie w Europie obejmują Portugalię, gdzie środek ten stanowi 18 procent budżetu i skupia się na ulepszaniu technologii nawadniania, i Włochy – Trydent, gdzie środek stanowi 18 procent budżetu i nakierowany jest na zbiorowe inwestycje na rzecz budowy, rozbudowy, przywracania i modernizacji składowania i dostarczania wody. Jednak niezależnie od tego czy te działania faktycznie powodują redukcję zużycia wody w rolnictwie, zużycie wody będzie zależęć od decyzji w zakresie zarządzania na szczeblu gospodarstw, które wykraczają poza zakres niniejszego opracowania.

Tabela 9 Powszechnie wspierane działania w ramach środka rozwoju infrastruktury (125)

Wspierane inwestycje według częstotliwości stosowania (liczba PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich, gdzie działania są wspierane
Ulepszona technologia nawadniania	Dostępność wody Jakość wody Funkcjonalność gleb	Grecja, Włochy, Portugalia, Hiszpania, Szwecja, Malta
Inwestycje w bardziej skuteczne, środowiskowo zrównoważone technologie	Jakość powietrza Jakość wody Funkcjonalność gleb Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Dania, Holandia, Hiszpania, Cypr, Węgry, Litwa
Ulepszanie i tworzenie infrastruktury na rzecz rozwoju rolnictwa i leśnictwa	Żywotność obszarów wiejskich Dostępność wody Jakość wody Funkcjonalność gleb Odporność na powodzie i pożary	Francja Włochy, UK, Polska

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

Dodawanie wartości do produktów rolnictwa i leśnictwa (123)

W odniesieniu do rolnictwa, środek ten zapewnia wsparcie inwestycji w przetwarzaniu i sprzedaży istniejących produktów, opracowywaniu nowych produktów i opracowywaniu nowych i innowacyjnych procesów i technologii, skupiając się m.in. na jakości i poprawie ochrony środowiska. Tym samym posiada potencjał wpływania na szereg środowiskowych i społecznych dóbr publicznych. Środek ten jest stosowany w 86 z 88 PROW i stanowi około 6 procent całkowitych programowanych wydatków publicznych e UE-27. Odsetek planowanych wydatków przydzielonych na ten środek jest wyższy w

niektórych krajach śródziemnomorskich i 10 nowych państwach członkowskich (z wyłączeniem Malty i Cypru). W Hiszpanii, około 13 procent całkowitych wydatków publicznych przeznaczają się na ten środek.

Przegląd PROW pokazuje, że zastosowanie tego środka szczególnie skupia się na dążeniu do redukcji emisji gazów cieplarnianych poprzez inwestowanie w technologie oszczędzania energii i przetwarzanie biomasy rolniczej na rzecz energii odnawialnych. Ogółem, istnieją trzy szczególnie szeroko stosowane działania w ramach tego środka (Tabela 10). Najbardziej rozpowszechnione działania wprowadzają nowe technologie i innowację, ulepszając ochronę środowiska, propagując przetwarzanie produktów rolniczych na rzecz energii odnawialnej i polepszając higienę i dobrostan zwierząt. Główne dobra publiczne wspierane przez te działania obejmują redukcje emisji gazów cieplarnianych, jakość wody i jakość powietrza, a także wspieranie żywotności obszarów wiejskich. Funkcjonalność gleb i dostępność wód również są wspierane, jednak w mniejszym stopniu.

Przykładem na to, w jaki sposób środek jest stosowany do przynoszenia korzyści środowisku przedstawiono w Ramka 3.

Ramka 3: Przykład wykorzystania środka dodanej wartości do produktów rolnictwa do wspierania środowiskowych dóbr publicznych

Fivemiletown Creamery, Irlandia Północna

W Irlandii Północnej, the Fivemiletown Creamery, mała spółdzielnia będąca własnością rolnika, wytwarzająca i sprzedająca szereg lokalnych serów, wykorzystwała aktualne fundusze PROW na wprowadzenie nowej technologii, aby pomóc w rozwiązaniu rozległego problemu i poprawić sprawność i rentowność działania. Serwatka, produkt uboczny procesu wytwarzania sera, była początkowo używana jako pasza dla świń. Jednak dzięki zainstalowaniu urządzeń do odwrótej osmozy w mleczarni, firma była w stanie zwiększyć stałą zawartość serwatki, która następnie nadawała się do sprzedaży do wykorzystania w napojach izotonicznych. Obecnie serwatka nie tylko posiada wartość handlową, ale jej wpływ na środowisko został zredukowany, ponieważ wymaga jedynie jednej czwartej przestrzeni do transportu, tym samym redukując emisje gazów cieplarnianych.

Źródło: Wydanie 5 the EU Rural Review, the Magazine from the European Network for Rural Development (niebawem)

Tabela 10 Powszechnie wspierane działania w ramach środka dodanej wartości do produktów rolniczych (123)

Wspierane inwestycje według częstotliwości stosowania (liczba PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich, gdzie działania są wspierane
Wprowadzenie nowych technologii i innowacji	Żywotność obszarów wiejskich Jakość powietrza Jakość wody Dostępność wody Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Belgia, Niemcy, Szwecja, Bułgaria, Rumunia, Słowacja
Ulepszenie ochrony środowiskowej	Jakość wody Jakość powietrza Dostępność wody Funkcjonalność gleb	Dania, Włochy, Hiszpania, Cypr, Estonia
Propagowanie przetwarzania produktów rolniczych na energię odnawialną	Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Żywotność obszarów wiejskich (14) Jakość powietrza (13)	Finlandia, Grecja, Holandia, Włochy, UK, Łotwa, Litwa, Słowenia

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

Rolnictwo niskotowarowe (141)

Celem środka rolnictwa niskotowarowego, który może być wykorzystany jedynie przez nowe państwa członkowskie, jest pomoc w ułatwieniu przejścia sektora rolnictwa i gospodarki wiejskiej do

konkurencyjnego środowiska jednolitego rynku. Stosowany jest w ośmiu z 12 nowych państw członkowskich, jednak uznawany za przyczyniający się do dostarczania dóbr publicznych tylko w trzech z nich – Bułgarii, Węgrzech i Rumunii. Zapewnia wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych, umożliwiając im poprawę ich konkurencyjności i rentowności poprzez restrukturyzację w gospodarstwa handlowe, zwiększenie produkcji i wsparcie dywersyfikacji i jest głównie postrzegane jako korzystne dla żywotności obszarów wiejskich, a także dla krajobrazu i bioróżnorodności.

Zachowanie i poprawa stanu dziedzictwa wsi (323)

Środek zachowania i poprawy dziedzictwa wsi ma pomagać we wspieraniu działań, które podwyższają jakość życia i atrakcyjność gospodarczą obszarów wiejskich. Chociaż jego główne założenie jest społeczne i gospodarcze, działania, które są wspierane skupiają się w dużej mierze na zachowaniu i ulepszeniu naturalnego i kulturowego dziedzictwa obszarów wiejskich, a zatem przyczyniają się do dostarczania zarówno środowiskowych, jak i społecznych dóbr publicznych. Środek ten jest stosowany w 69 PROW, a przegląd pokazał, że jego zastosowanie opiera się głównie na dostarczaniu wsparcia dla krajobrazów rolniczych i bioróżnorodności, jak również na wkładzie w żywotność wsi.

We wszystkich PROW, zaledwie około 2 procent całkowitych wydatków publicznych zostaje przyznanych na ten środek, choć więcej przyznaje się na Malcie (22 procent) i w niektórych państwach członkowskich UE-15, takich jak Niemcy (7 procent) i Holandia (6 procent).

Istnieje pięć rodzajów działania najczęściej stosowanego w ramach środka zachowania i poprawy stanu dziedzictwa wsi (zob. Tabela 11). Obejmują one opracowanie planów zarządzania dla terenów Natura 2000 lub innych obszarów o wysokiej wartości przyrodniczej, z jasnymi korzyściami dla bioróżnorodności; działania na rzecz utrzymania, przywrócenia i/lub rozbudowy krajobrazu wiejskiego i elementów kulturowych, które będą ulepszać krajobrazy wiejskie; utrzymanie i odnowa tradycyjnych budynków oraz promowanie ekoturystyki, potencjalnie korzystnej dla żywotności obszarów wiejskich i dla krajobrazu; a także poprawa wiedzy lokalnych podmiotów na temat środowiska.

Tabela 11 Powszechnie wspierane działania w ramach środka zachowania i poprawy stanu dziedzictwa wsi (323)

Wspierane inwestycje według częstotliwości stosowania (liczba PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich, gdzie działania są wspierane
Opracowanie plan zarządzania dla terenów Natura 2000 i innych obszarów o wysokiej wartości przyrodniczej.	Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Żywotność obszarów wiejskich Jakość wody	Belgia, Finlandia, Włochy, Holandia, Hiszpania, Węgry
Działania na rzecz zachowania, przywrócenia i/lub rozbudowy elementów krajobrazu wiejskiego i elementów kulturowych	Krajobrazy rolnicze Żywotność obszarów wiejskich Bioróżnorodność	Austria, Dania, Włochy, Szwecja, Cypr, Węgry, Łotwa
Poprawa wiedzy na temat środowiska wśród podmiotów lokalnych	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność	Niemcy, Portugalia, Hiszpania
Zachowanie i/lub odnowa tradycyjnych budynków	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze	Francja, Grecja, Włochy, Szwecja, Łotwa, Malta
Rozwój i promocja ekoturystyki	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność	Włochy, Hiszpania, UK

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

Działalność turystyczna (313)

Środek ten skupia się na próbach powstrzymania tendencji gospodarczego i społecznego upadku na obszarach wiejskich poprzez zachęcanie do działalności turystycznej na rzecz stymulowania zatrudnienia i zwiększenia atrakcyjności obszarów wiejskich. Środek jest stosowany w 66 PROW. Jednak stanowi jedynie mały odsetek (jeden procent) planowanych całkowitych wydatków publicznych. Chociaż przynosi korzyści głównie żywotności obszarów wiejskich, może także generować korzyści dla niektórych środowiskowych dóbr publicznych, w szczególności bioróżnorodności i krajobrazów rolniczych.

Przeгляд PROW zidentyfikował trzy rozpowszechnione działania stosowane w ramach środka turystycznego, które mają wpływ na dostarczanie dóbr publicznych. Jest to zapewnianie infrastruktury rekreacyjnej, na przykład dostęp do obszarów wiejskich; zapewnianie informacji/oznakowanie, aby poprawić rozumienie środowiska przez gości i turystów; oraz działania na rzecz redukcji wpływu turystyki na środowisko.

Tabela 12 Powszechnie wspierane działania w ramach środka działalności turystycznej

Wspierane inwestycje według częstotliwości stosowania (liczba PROW)	Koncentracja na dobrach publicznych uporządkowana według znaczenia	Przykłady państw członkowskich, gdzie działania są wspierane
Zapewnianie infrastruktury rekreacyjnej (w tym zapewnianie dostępu do przyrodniczych obszarów)	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność	Finlandia, Francja , Irlandia, Luxemburg, Szwecja, Czechy, Cypr, Słowacja
Dostarczanie informacji/ oznakowanie aby poprawić rozumienie środowiska przez gości/turystów	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność	Austria, Belgia, Włochy, Hiszpania , Bułgaria, Węgry, Litwa
Działania na rzecz redukcji wpływu turystyki na środowisko	Żywotność obszarów wiejskich Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność	Belgia, Włochy, Portugalia, Hiszpania, UK

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

4.3.3 Doradztwo, szkolenia i budowanie potencjału

Są to środki w ramach Osi 1, które zapewniają wsparcie dla doradztwa, szkoleń i budowania potencjału dla działań w sektorze rolnictwa. Przynajmniej jeden z tych środków jest stosowany we wszystkich z wyjątkiem czterech PROW w UE-27, choć ogółem odpowiadają one za zaledwie dwa procent planowanych wydatków publicznych. Nie ma różnicy w średnich wydatkach pomiędzy UE-15 a UE-12.

Przeгляд PROW pokazał, że stosowanie tych środków skupia się na największej liczbie dóbr publicznych. Wsparcie w ramach tych środków nakierowane jest głównie na funkcjonalność gleb, jakość wody, zredukowane emisje gazów cieplarnianych, składowanie dwutlenku węgla i bioróżnorodność. Pokrycie szerokiego zakresu środowiskowych dóbr publicznych poprzez doradztwo, szkolenie i budowanie potencjału jest pewne, zważywszy na znaczenie doradztwa i szkoleń w generowaniu długoterminowych zmian zachowań i zapotrzebowanie na zintegrowane objęcie doradztwem gospodarstw, z uwzględnieniem zarządzania działalnością gospodarstwa, produkcji, dobrostanu zwierząt, środowiska, itd.

Siedem kluczowych działań zostało zidentyfikowanych jako mające priorytet w ramach środka doradztwa i szkolenia na rzecz poprawy stanu środowiskowych dóbr publicznych. Są one wymienione w Tabeli 13. Najczęściej stosowane obejmują szkolenie na temat praktyk zarządzania środowiskiem, ogólnego doradztwa środowiskowego i zrównoważonego użytkowania zasobów, a także generowania korzyści na rzecz jakości wody, funkcjonalności gleby i bioróżnorodności. Krajobrazy rolnicze,

dobrostan zwierząt gospodarskich, dostępność wody i redukcja emisji gazów cieplarnianych również są w dużej mierze uwzględniane. Inne działania, takie jak doradztwo/szkolenia na temat przemian w technologii środowiskowej i projektów pokazowych są rzadsze, ale obejmują równie szeroki zakres dóbr publicznych. Inne działania szkoleniowe – bardziej skuteczne zarządzanie składnikami odżywczymi/wykorzystanie wkładu i efektywność energetyczna – skupiają się bardziej konkretnie na poszczególnych dobrach publicznych, takich jak jakość wody czy redukcja emisji gazów cieplarnianych.

Tabela 13 Powszechnie wspierane działania w ramach środków doradczych i szkoleniowych (111,114, 115)

Działania	Kluczowe dobra publiczne dostarczone (liczba PROW z wynikiem 2 lub 1)	Zastosowanie geograficzne (przykłady krajów (nr PROW))
Szkolenie na temat praktyk zarządzania środowiskowego w tym praktyk zarządzania ekologicznego	Funkcjonalność gleb Bioróżnorodność Jakość wody Dostępność wody Żywność obszarów wiejskich Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Austria, Francja, Niemcy, Luxembourg, Szwecja, Bułgaria, Estonia, Łotwa, Słowenia
Dostarczanie ogólnych porad środowiskowych	Jakość wody Funkcjonalność gleb Krajobrazy rolnicze Bioróżnorodność Jakość powietrza Dostępność wody Żywność obszarów wiejskich Odporność na powódzie i pożary Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych Stabilność klimatu – składowanie dwutlenku węgla	Belgia, Dania, Grecja, Hiszpania, Cypr, Czechy, Węgry
Szkolenie na temat zrównoważonego wykorzystania zasobów	Jakość wody Funkcjonalność gleb Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Dostępność wody Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Grecja, Włochy, Szwecja, Węgry, Litwa, Malta
Doradztwo/szkolenie na temat przemian technologii środowiskowej	Jakość wody Funkcjonalność gleb Bioróżnorodność Krajobrazy rolnicze Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Austria, Belgia, Włochy, Szwecja, UK
Szkolenie skupiające się na bardziej skutecznym zarządzaniu składnikami odżywczymi / wkładem	Jakość wody Funkcjonalność gleb Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Austria, Włochy, Francja, UK , Rumunia, Łotwa, Malta
Projekty pokazowe	Bioróżnorodność Jakość wody Żywność obszarów wiejskich Funkcjonalność gleb	Denmark, Ireland, UK , Litwa, Malta
Szkolenie na temat efektywności energetycznej	Jakość powietrza Stabilność klimatu - emisje gazów cieplarnianych	Włochy, Holandia

Źródło: Badanie eksperckie 88 PROW, 2007-2013

4.3.4 Poszczególne środki wspierające żywotność obszarów wiejskich

Wiele środków przedstawionych powyżej przyczynia się do dostarczania dóbr publicznych i żywotności wsi, poprzez wpływ na praktyki gospodarowania rolnego. Jednak istnieje także szereg środków w ramach EAFRD, głównie w ramach Osi 3 i Osi 4, które są nakierowane na żywotność obszarów

wiejskich i budowaniu potencjału na obszarach wiejskich w szerszym zakresie, mając na celu poprawę jakości życia, dywersyfikację gospodarki i zwiększenie zdolności społeczności lokalnych do inicjowania projektów w celu zaspokajania ich potrzeb lokalnych, oraz promowania współpracy i dzielenia się najlepszymi praktykami. Cztery z tych środków zostały pokrótce omówione poniżej.

Podstawowe usługi na rzecz gospodarki i ludności wiejskiej (321)

Środek ten zapewnia wsparcie dla wprowadzania podstawowych usług w celu ulepszenia lub zachowania warunków życia i dobrobytu oraz zwiększenia atrakcyjności obszarów wiejskich. Środek jest stosowany w około trzech czwartych PROW, chociaż przyznaje się na niego zaledwie 3 procent całkowitych planowanych wydatków dla PROW w UE-27. Dane te wzrosły do około pięciu procent dla UE-12, a osiągnęły wartość 13 procent w przypadku Bułgarii.

Przegląd PROW zidentyfikował cztery główne działania wspierane w ramach tego środka, które przyczyniają się do żywotności wsi. Najbardziej rozpowszechnione działania to promowanie działalności kulturalnej i wypoczynkowej oraz tworzenie i ulepszanie usług transportowych, które są stosowane głównie przez państwa członkowskie UE-15. Bardziej nakierowane działania otrzymujące wsparcie obejmują tworzenie usług oczyszczania wody, a także inicjatywy społeczności lokalnej na rzecz produkcji energii odnawialnej i biomasy.

Odnowa wsi (322)

Środek odnowy wsi skupia się na inwestycjach w społeczności wiejskie, które pomogą odwrócić tendencje gospodarczej i społecznej zapaści na obszarach wiejskich, poprzez renowację budynków, ulepszenie lokalnych terenów zielonych lub poprawę połączeń IT. Środek ten pomaga zatem wspierać żywotność wsi. Stosowany jest w około 60 procent PROW, chociaż stanowi średni trzy procent całkowitych wydatków publicznych w UE-27, stosowany jest w o wiele większym stopniu w UE-12, gdzie ostanowi średnio pięć procent całości budżetu PROW, wynosząc aż 17 procent w Rumunii.

Istnieją kluczowe działania stosowane w ramach środka odnowy wsi na rzecz wspierania żywotności wsi. Najbardziej rozpowszechnione działania wspierane przez ten środek skupiają się na środowiskowej rozbudowie obiektów; inwestycje w lokalną budowę dróg na rzecz poprawy dostępności i użytkowania obszarów rekreacyjnych lub zielonych dla promocji działalności kulturalnej lub rekreacyjnej; oraz renowacja budynków zgodnie z kryteriami oszczędności energii.

Środki LEADER (411-413)

Podejście LEADER może być stosowane do dostarczania różnych wyników w ramach Osi 1, 2 i 3. Jednak w większości PROW stosowane jest do zapewniania działań w ramach Osi 3. Badanie PROW pokazuje, że środek ten jest nakierowany na dobra publiczne w około połowie PROW, chociaż możliwe jest, że jest to niedoszacowana wielkość, zważywszy na możliwość zapisania odnośnych działań w ramach jednej z pozostałych osi. Nie ma odrębnych działań zarejestrowanych w ramach tych środków.

Kluczowym dobrem publicznym, na którym skupiają się środki LEADER jest żywotność obszarów wiejskich, wymieniona w połowie wszystkich poddanych przeglądowi PROW. Krajobrazy rolnicze i bioróżnorodność także posiadają priorytetowe znaczenie, ale w mniejszym stopniu. Jednym z kluczowych silnych aspektów podejścia Leader są szanse, jakie zapewnia w zakresie budowania potencjału ludności lokalnej na obszarach wiejskich, umożliwiając im opracowywanie i wdrażanie projektów, które zaspokajają ich lokalne potrzeby. Projekty te mogą być społeczne, ekonomiczne lub środowiskowe, a na pewno posiadają potencjał pomocy w dostarczaniu dóbr publicznych, chociaż niemożliwe jest określenie z pewnością zakresu potencjału środka w tym względzie bez przyglądania się rodzajom projektów, jakie zostały wdrożone w praktyce.

5 DRUGORZĘDNE SKUTKI EKONOMICZNE INTERWENCJI W ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH NA RZECZ DOSTARCZANIA ŚRODOWISKOWYCH DÓBR PUBLICZNYCH

Szereg drugorzędnych społecznych i ekonomicznych korzyści, które następują, zależy częściowo lub całkowicie, od istnienia publicznych dóbr dostarczonych poprzez rolnictwo. Środowiskowe dobra publiczne zapewnione poprzez rolnictwo mogą odgrywać istotną rolę w kształtowaniu obszarów wiejskich, poprzez poprawę bioróżnorodności, krajobrazu i innych zasobów środowiskowych, a także jako wsparcie dla ważnych społecznych i kulturowych tradycji związanych z zarządzaniem gruntem i przetwarzaniem produktów gospodarstw. To sprawia, że obszary wiejskie są bardziej atrakcyjne jako miejsce do życia i stymuluje działalność gospodarczą, przyczyniając się tym samym do żywotności tych obszarów i poprawy jakości życia tych, którzy na tych obszarach żyją czy odwiedzają je.

5.1 Skutki dla gospodarki i zatrudnienia

Na przykład w niektórych regionach Europy, atrakcyjne krajobrazy rolnicze, obecność bioróżnorodności gospodarki rolnej i historyczne elementy zapewniają gospodarcze możliwości dla szeregu działań gospodarczych, w tym turystyki wiejskiej i rekreacji, szczególnie produktów i żywności, jak również dostarczania atrakcyjnych lokalizacji dla zakładania działalności handlowej. Korzyści gospodarcze tego typu nie ograniczają się do bardziej tętniących życiem obszarów. Zapewnianie środowiskowych dóbr publicznych, takich jak zachowanie elementów gospodarki rolnej, teras, kamiennych murów, może zapewnić korzyści dla gospodarki i zatrudnienia dla rolnika lub dla lokalnych kontrahentów, a także zachęcić do podtrzymania tradycyjnych umiejętności. Ponadto produkty niektórych środowiskowo zrównoważonych systemów gospodarowania mają potencjał wyróżniania się na podstawie ich związku ze szczególnymi metodami produkcji, a zatem potencjał przyciągania wyższych cen (zob. np. skutki dla gospodarki i zatrudnienia i rozdział 6 w Cooper *i in.*, 2009).

Wiele badań wpływu ekonomicznego płatności na rolników stara się dokonać ilościowej oceny ich „efektu mnożnikowego”, który przedstawia liczbę razy, kiedy dana inwestycja jest wydawana i ponownie wydawana w ramach danej gospodarki, zanim ostatecznie opuści tę gospodarke. Jednym powszechnie stosowanym modelem w Zjednoczonym Królestwie jest LM3, który dokonuje pomiaru wpływa na dochód i zatrudnienie pierwszych trzech rund wydatkowania w lokalnej gospodarce oraz szacuje wielkość kolejnych rund. Te trzy rundy to: bezpośredni skutek płatności w ramach systemu dla beneficjenta; pośrednie skutki dla beneficjentów (i ich wykonawców lub dostawców) wydających pieniądze na prace związane ze schematem; oraz trzecia runda skutków, kiedy beneficjenci i wykonawcy wydatkują swoje zarobki, pensje i zyski. Na każdym etapie pewna część dochodu przecieka do lokalnej gospodarki, a część pozostaje w niej w celu generowania dalszych efektów mnożnikowych. Alternatywna metoda szacowania ekonomicznych mnożników to bardziej złożony model typu „input-output”, ale jest on uznawany za mniej przydatny dla analizy niższego rzędu regionalna. Courtney *i in.* (2008) zauważa, że różnice w metodach stosowanych dla ilościowej oceny wpływu gospodarczego utrudniają porównanie wyników poszczególnych badań. Różnice te nie obejmują tylko metod, ale także liczbę „rund” wydatkowania i definicje stosowane dla „lokalnej” gospodarki.

Jednak istnieją ograniczone informacje empiryczne w literaturze na temat tych efektów „ubocznych” czy „drugorzędnych” środowiskowych dóbr publicznych na rozwój społeczny i ekonomiczny na obszarach wiejskich. Niniejsza sekcja dokonuje przeglądu dowodów, które istnieją w zakresie drugorzędnego wpływu socjoekonomicznego, jaki jest generowany przez środki rozwoju obszarów wiejskich, które skupiają się na dostarczaniu wyników środowiskowych. Główne informacje, jakie istnieją, odnoszą się do wpływu socjoekonomicznego środków rolnośrodowiskowych i nieproduktywnych i które stanowią przedmiot zainteresowania niniejszej sekcji. Ponadto istnieje względnie mało dowodów dostępnych na szczeblu UE, gdzie monitorowanie i ocena skupiają się

zazwyczaj na następstwach środowiskowych tych środków. Dostępność literatury przedmiotu z państw członkowskich również jest zmienna, a informacje kwantyfikowane odnajdujemy głównie w takich krajach, jak Zjednoczone Królestwo, które wcześniej przyjęły płatności z tytułu środowiskowego zarządzania gruntami.

5.2 Skutki społeczne – ulepszenie kapitału społecznego i ludzkiego

Wiele opracowań gospodarczych następstw płatności dla rolników stara się dokonać ilościowej oceny ich "efektu mnożnikowego", który stanowi liczbę razy wydatkowania inwestycji i ponownego jej wydatkowania w ramach danej gospodarki, zanim ostatecznie opuści ona gospodarkę. Jednym powszechnie używanym modelem w Zjednoczonym Królestwie jest LM3, który mierzy i następstwa dla dochodu i zatrudnienia pierwszych trzech rund wydatkowania w lokalnej gospodarce i szacuje wielkość kolejnych rund. Trzy rundy wydatkowania: bezpośredni skutek płatności w ramach systemu dla beneficjenta; pośrednie skutki dla beneficjentów (i ich wykonawców lub dostawców) wydających pieniądze na prace związane ze schematem; oraz trzecia runda skutków, kiedy beneficjenci i wykonawcy wydatkują swoje zarobki, pensje i zyski. Na każdym etapie pewna część dochodu przecieka do lokalnej gospodarki, a część pozostaje w niej w celu generowania dalszych efektów mnożnikowych. Alternatywna metoda szacowania ekonomicznych mnożników to bardziej złożony model typu „input-output”, ale jest on uznawany za mniej przydatny dla analizy niższego rzędu niż regionalna. Courtney *i in.* (2008) zauważa, że różnice w metodach stosowanych dla ilościowej oceny wpływu gospodarczego utrudniają porównanie wyników poszczególnych badań. Różnice te nie obejmują tylko metod, ale także liczbę „rund” wydatkowania i definicje stosowane dla „lokalnej” gospodarki.

Ramka 4: Przykłady drugorzędnych następstw socjoekonomicznych, które mogą być powiązane z dostarczaniem dóbr publicznych

Zachęty zapewnione poprzez środki rozwoju obszarów wiejskich dla dostarczania korzyści środowiskowych mogą także prowadzić do:

- **Zwiększenia szans dla turystyki** na lokalnym obszarze/w regionie, w którym środek jest stosowany, zapewniając tym samym korzystny wpływ na gospodarkę lokalną. Na przykład dostarczone środowiskowe dobra publiczne zapewniają:
  - możliwości marketingu na tym obszarze na podstawie the jego krajobrazów/bioróżnorodności, itd.;
  - zwiększone możliwości rekreacji;
  - możliwości dla rolników w zakresie dywersyfikacji działalności związanej z turystyką, np. zapewniania usług bed and breakfast, zachęcania do wizyt edukacyjnych, etc
- **Zmiany możliwości zatrudnienia** zarówno w gospodarstwach, jak i poza nimi. Na przykład:
  - w gospodarstwie – zmiany liczby zatrudnionych lub praca rodzinna w zakresie prowadzenia rutynowego zarządzania lub kapitalnych remontów;
  - w gospodarstwie – zmiany w liczbie współpracowników zatrudnianych do prowadzenia dodatkowego zarządzania lub kapitalnych remontów wymaganych jako wynik środków nakierowanych na dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych
  - poza gospodarstwem – generowanie miejsc pracy w działalności upstream/downstream
- Szanse na **wartość dodaną do żywności/innych produktów**;
- Podtrzymanie tradycyjnych **umiejętności** lub rozwój nowych umiejętności
- **Inwestycje** przyciągane na obszar lokalny, np. inwestycje w drugie domy czy przeniesienie działalności na ten obszar, co z kolei zapewnia większe możliwości zatrudnienia dla ludności lokalnej;
- **Wpływ na poziom zaludnienia** na obszarach wiejskich, np. spowalnianie opuszczania wsi
- Korzyści dla **kulturowego dziedzictwa**, np. tam, gdzie środki skoncentrowane na środowisku pomogły też w utrzymaniu tradycji wiejskich, wydarzeń kulturalnych (np. festiwale wina/oliwek), tym samym zachowując i umacniając tożsamość wsi, itd.

5.1.1. Płatności rolnośrodowiskowe, Natura 2000 i z tytułu inwestycji nieproduktywnych

Większość opracowań dotyczących zatrudnienia i korzyści ekonomicznych ze środków zarządzania środowiskowego PROW były to opracowania krajowe dotyczące płatności rolnośrodowiskowych i powiązanych inwestycji nieproduktywnych, lub wcześniejszych wersji tych schematów, które wprowadzono w 1986/7 i które teraz stanowią czwartą lub piątą „generację” w niektórych częściach Europy. niektóre z wcześniejszych opracowań ze Zjednoczonego Królestwa zostały streszczone w Tabeli 14.

Tabela 14 Wybrane opracowania UK dotyczące wpływu gospodarczego systemów środowiskowego zarządzania gruntami (według Mills i in., 2010)

Opracowanie	Metoda	Czas trwania i skala	Próbka i gromadzenie danych	Wnioski
The socio-economic effects of the Countryside Stewardship scheme Harrison-Mayfield <i>et al.</i> (1998)	Modelowanie input-output dla dochodów i zatrudnienia; grupowanie przestrzenne. 6 gospodarstw studiów-przypadku w celu określenia lokalnych skutków: W obrębie 15km Ośrodki <10,000	Data sondażu: 1995 Objęty okres: 1991-1995 Komentarz: Działalność od wprowadzenia systemu Skala: Kraj: Anglia Regiony: 8	Jednostka: posiadacze umowy CSS (program zarządzania obszarami wiejskimi w UK) Ramy: umowa CSS Selekcja: podział wg obszaru geogr., całkowitej wartości i typu płatności Rozmiar: 1,000 Odpowiedź: 460 Gromadzenie danych: Kwestionariusz pocztowy; rozmowy studium przypadku; rachunki gospodarstw'	- 27% zmiana w dochodzie gospodarstw z 60% wykazującymi pozytywną zmianę - wzrost netto 31 prac na pełny etat związanych z zatrudnieniem w gospodarstwie - całkowita liczba 479 prac na pełny etat w kraju, w tym bezpośredni i wywołany skutek - niewielkie zmiany w nabywaniu zasobów i schematach sprzedaży produkcji
Evaluation of the Hedgerow Renovation Scheme ADAS (1997)	Ocena jakościowa	Data sondażu: 1996 Period 1992-1997 Komentarz: Działalność 1 rok przed systemem i 1 rok po jego wprowadzeniu Skala: Kraina: Walia	Jednostka: posiadacze umów Ramy: posiadacze umów z zakończonymi pracami Selekcja: zwykła losowa Rozmiar: 100 Odpowiedź: 100 Gromadzenie danych: Bezpośrednie rozmowy	- 232% wzrost dni operacji stawiania żywopłotów przy użyciu siły roboczej w gospodarstwie. - dodatkowe miejsca pracy utworzone w 12 gospodarstwach - towary i usługi nabyte od 50 przedsiębiorstw, głównie małych, lokalne przedsiębiorstwa.
Socio-Economic Evaluation of Tir Gofal Agra CEAS Consulting. (2005)	Model zasobów i produkcji walijskiej gospodarki w celu rozważenia wpływu Tir Gofal na szerzej pojmowaną gospodarkę. Analiza całkowitych wydatków biznesowych	Data sondażu: 2004 Objęty okres: 2000-2003 Komentarz: Ogół wydatków biznesowych w ciągu 1 roku Skala: Kraina: Walia	Jednostka: posiadacze pakietu Tir Gofal Ramy: posiadacze Tir Gofal Selekcja: zwykła losowa Rozmiar: Nie podano Odpowiedź: 251 Gromadzenie danych: Bezpośrednie rozmowy	-£4.2m dodatkowych wydatków w 2003 powodujących £6.3m wydatków i stworzenie 112 pełnoetatowych miejsc pracy - 73% wydatków na walijski przemysł 23% na walijskie gospodarstwa domowe - w latach 2000-2003 płatności kapitałowe zwiększyły wydatki w walijskiej gospodarce o £21m i utworzyły 385 pełnoetatowych miejsc pracy - wpływ na odizolowane społeczności wiejskie, prawdopodobnie znaczący
Socio-economic and agricultural impacts of the Environmentally Sensitive Areas Scheme in Scotland Crabtree <i>et al.</i> (1999)	Analiza mnożnikowa i grupowanie przestrzenne. 10 ESA dla 2 stref przestrzennych: W ramach ESA W obrębie 50km ESA	Data sondażu: 1998 Objęty okres: 1997 Komentarz: Działalność przez 1 rok Skala: Kraina: Szkocja ESA	Jednostka: Gospodarstwa Ramy: baza danych SOAEFD Selekcja: Podział wg ESA, system/poza systemem Rozmiar: Cel 500 Odpowiedź: 505 Gromadzenie danych: Bezpośrednie rozmowy	- w ciągu roku posiadania pakietu dochody gospodarstwa wzrosły średnio o około £3,359 - lokalne mnożniki dochodów dla ESA wyniosły od 1.37 do 1.54 a utworzenie miejsc pracy poza gospodarstwami wyniosło od 19 do 110 pełnoetatowych miejsc pracy - w 1997 płatności wygenerowały 500 pełnoetatowych miejsc pracy, 67% z wpływu na dochody gospodarstw i 33% z działalności na rzecz ochrony
The financial, social	Ogólny pomiar zasobów i	Data sondażu: 1999-	Jednostka: pozisadacze pakietu	- 89% posiadaczy pakietów zgłosiło pozytywny wpływ na

Opracowanie	Metoda	Czas trwania i skala	Próbka i gromadzenie danych	Wnioski
and management effects of Countryside Stewardship Cirl Bunting agreements on South Devon farms Hewitt and Robins (2001)	produkcji gospodarstwa	2000 Objęty okres: 1992-1999 Komentarz: Działalność od wejścia systemu Skala: Podhrabstwo: South Devon	Ramy: posiadacze pakietu z opcją Cirl Bunting Selekcja: spis Rozmiar: 63 Odpowiedź: 53 Gromadzenie danych: Bezpośrednie rozmowy	rentowność - średnia wartość płatności kapitałowych wyniosła £1,500 - 3 pełnoetatowe miejsca pracy w gosp. zostały utworzone. - pozytywny wpływ wykorzystania przedsiębiorców zgłoszony, ale nie oceniony.
Measuring the social and economic impacts of Lake District ESA grants for the repair of traditional farm buildings Edwards <i>et al.</i> (2005)	Zaadaptowany model LM3 dla 3 stref przestrzennych: W granicach ESA W obrębie większego obszaru Gdzie indziej	Data sondażu: 2005 Objęty okres: 1998-2004 Komentarz: Zakończone plany ochrony 1998-2004 Skala: Pięć obszarów badania zostało zidentyfikowanych w ramach Lake District ESA	Jednostka: posiadacze pakietu ESA Ramy: posiadacze ESA z zakończonymi planami ochrony Selekcja: Podział wg obszaru geogr., wartość przyznana i liczba odnowionych tradycyjnych budynków Rozmiar: 44 Odpowiedź: 42 Gromadzenie danych: Bezpośrednie rozmowy; Analiza planów ochrony	- w latach 1998-2004 schemat zapewnił minimalny bezpośredni zastrzyk £3.41m dla lokalnej gospodarki - schemat wygenerował od £8.5m i £13.1m dla lokalnej gospodarki, z minimalnym mnożnikiem 2.49 - 30 wykonawców pracowało nad finansowanymi z grantów projektami odnowy budynków. - charakter przedsiębiorstw wykonawców oznaczał najbardziej pośrednie i indukowane wydatki pozostawione w lokalnej gospodarce. - wiarygodność przedsiębiorstw wykonawców wzrosła, z 8 na 9 wykonawcami odnotowującymi wzrost obrotów co najmniej o 16%. - schemat wygenerował od 25 do 30 pełnoetatowych miejsc pracy w lokalnej gospodarce.
A socio-economic study of grant-funded traditional drystone wall and farm building restoration in the Yorkshire Dales National Park Courtney <i>et al.</i> (2007)	Zaadaptowany model LM3 dla 3 stref przestrzennych: w obrębie Parku Narodowego Na większym obszarze Gdzie indziej	Data sondażu: 2006 Objęty okres: 1998-2004 Komentarz: Zakończone projekty 1998-2004 Skala: Yorkshire Dales National Park	Jednostka: Posiadacze pakietu Ramy: posiadacze umów z ukończonymi pracami Selekcja: Podział wg systemu i wartości Rozmiar: 60 Odpowiedź: 53 Gromadzenie danych: Bezpośrednie rozmowy; Analiza akt	- w latach 1998-2004 schematy budowy wygenerowały od £4.27m do £4.74m dla lokalnej gospodarki. - schematy budowy murów („walling”) wygenerowały od £2.81m do £4.38m dla lokalnej gospodarki. - mnożnik dochodów dla schematów budowlanych wyniósł 1.65 a dla schematów „walling” 1.92. - dochody wzrosły na szerszym obszarze dla wszystkich schematów budowlanych od £6.42m do £7.10m a dla schematów „walling” wyniosły £3.46m do £5.41m. - 74 pełnoetatowe miejsca pracy utworzono w Parku Narodowym i jego szerszym lokalnym obszarze, 41 miejsca pracy utworzono w budownictwie i do 33 miejsc pracy poprzez schematy „walling”.
Estimating the potential economic impact of implementing the UK Biodiversity Action Plan (BAP) for species rich hedgerows in Devon Mills <i>et al.</i> (2000)	Analiza mnożnikowa	Data sondażu: 2000 Objęty okres: 2000-2005 Komentarz: okres 5 lat Skala: Hrabstwo Devon	Jednostka: Wykonawcy żywopłotów Ramy: Lista skompilowana z różnych źródeł Selekcja: Podział wg obszaru chronionego Rozmiar: 40 Odpowiedź: 30 Gromadzenie danych: Rozmowy telefoniczne; rozmowy z kluczowymi informatorami	- hipotetyczny zastrzyk w wysokości £1m na rok przez 5 lat dla prac odnowy żywopłotów wyniósłby 2.17m dla gospodarki hrabstwa Devon. - utworzono by 27 pełnoetatowych miejsc pracy lub 32 miejsca pracy po uwzględnieniu bezpośrednich i pośrednich następstw, a mnożnik zatrudnienia wyniósłby 1.2. - większość miejsc pracy przypadłaby lokalnym wykonawcom – praca w małym promieniu
Measuring the local economic connectivity	Pomiar sprzedaży i zakupów gospodarstwa wg wartości i	Data sondażu: 2004 Objęty okres: 2003-2004	Jednostka: gospodarstwa rolne Ramy: roczny spis Defra	- gospodarstwa ekologiczne wygenerowały wyższą wartość sprzedaży niż wyrażona w ha wartość w gospodarstwach

Opracowanie	Metoda	Czas trwania i skala	Próbka i gromadzenie danych	Wnioski
of organic and non-organic farms Lobley and Reed (2005)	odsetka w obrębie 5 stref przestrzennych: w obrębie 10 mil; w pozostałej części hrabstwa; w pozostałej części regionu; Gdzie indziej w UK; Poza UK	Komentarz: Sprzedaże i zakupy w trakcie 1 roku Skala: 3 obszary badania zostały określone do celów porównania: Devon, Region Płn. i Reg. Wsch.	Selekcja: Podział wg obszaru i typu gospodarstwa Rozmiar: 1,684 Odpowiedź: 462 Gromadzenie danych: Kwestionariusz przesłany pocztą	nieekologicznych. - niewielka różnica odnotowana została pomiędzy ekologicznymi a nieekologicznymi gospodarstwami w zakresie łączności gospodarki z obszarem lokalnym.

Najnowsze opracowanie Mills i in. (2010) na temat dwupoziomowego rolnośrodowiskowego schematu zarządzania środowiskiem (ES) w Anglii potwierdza po raz pierwszy na skalę ogólnokrajową, że skutki uboczne zarządzania środowiskiem mają znaczący wpływ na lokalną gospodarkę, z 80 procentami wydatków w zakresie zarządzania środowiskiem przez beneficjentów występujących lokalnie (w odległości 40 minut jazdy samochodem), a 45 procent zakupów dokonywanych przez wykonawców, dostawców i doradców również realizowanych jest lokalnie. Na szczeblu krajowym mnożnik „schematu” dla schematów zarządzania środowiskiem wynosi 0.26, czyli na każdy £1 płatności z tytułu zarządzania środowiskiem na rzecz beneficjenta, kwota £0.26 generowana jest poza gospodarstwem w lokalnej gospodarce za pośrednictwem bezpośrednich wydatków i pośrednich i indukowanych efektów. Zastosowanie tego mnożnika do płatności z tytułu zarządzania środowiskiem w 2009 roku w wysokości £249m, pokazuje, że ogółem £64.7m zostało wygenerowanych w lokalnej gospodarce w wyniku działalności w zakresie zarządzania środowiskiem (ES). Mnożnik dochodów dla umów wyższego poziomu wynosi 2.23, w porównaniu z 1.29 dla umów poziomu wejściowego, w głównej mierze dlatego, że wyższy poziom zawiera opcje nieproduktywnych inwestycji, które wymagają większych lokalnych wydatków. Istnieje tylko jeden dość niewielki wyciek wydatków z tytułu zarządzania środowiskiem z lokalnej gospodarki, który, jak sugerują autorzy opracowania, może zostać jeszcze zredukowany poprzez zachęcanie do stosowania materiałów pochodzenia lokalnego, takich jak drewno, nasiona i zasoby korzeni drzewnych. Badanie pokazuje też, że z braku schematów płatności z tytułu zarządzania środowiskiem, duży odsetek prac nie zostałby podjęty, szczególnie w przypadku elementów wyższego poziomu, gdzie 79% działalności zarządzania środowiskiem nie miałaby miejsca w przypadku braku tego schematu.

Bezpośrednie, pośrednie i indukowane skutki, jakie na zatrudnienie wywierają schematy zarządzania środowiskiem (ES) utworzyły około 665 nowych pełnoetatowych (FTE) miejsc pracy w lokalnej gospodarce w trakcie trwania okresu badania (2005-2009). Spośród tych miejsc pracy, 530 miejsc pracy FTE zostało wygenerowanych poprzez bezpośrednie zatrudnianie pracowników gospodarstw, wykonawców lub doradców w wyniku zwiększonego obciążenia pracą wygenerowanego przez schematy zarządzania środowiskiem. Podobnie jak w przypadku dochodów, schemat wyższego poziomu wygenerował najwyższy mnożnik zatrudnienia, 2.48 z 2.21 FTE miejsc pracy utworzonych dla każdej wpłaty £1m w ramach schematu. Odzwierciedla to bardziej wymagającą naturę schematów wyższego poziomu i większe wymogi dla korzystania z wykonawców i dostawców, w porównaniu z poziomem wejściowym zarządzania środowiskiem. Chociaż poziom wejściowy posiada niski mnożnik zatrudnienia i jest mniej skuteczny w generowaniu miejsc pracy, niemniej posiada największy ogólny wpływ na zatrudnienie na skalę ogólnokrajową, generując 478.9 FTE miejsc pracy bezpośrednio w wyniku wysokiej asymilacji 5.2 milionów hektarów w porównaniu z 0.4 milionów hektarów dla wyższego poziomu w 2009 roku. Średnio zgodnie z próbką, zaledwie 0.015 dodatkowych pełnoetatowych miejsc pracy utworzono w lokalnej gospodarce na posiadacza umowy w zakresie zarządzania środowiska, co sugeruje, że gospodarstwa były w stanie zaabsorbować większość dodatkowego obciążenia pracą wygenerowanego przez schemat bez rekrutowania dodatkowego personelu. Co za tym idzie, personel w gospodarstwie posiadacza takiej umowy był nie w pełni wykorzystany, a na niektórych obszarach, gdzie niepełne wykorzystanie zatrudnienia jest rozpowszechnione, zarządzanie środowiskiem wydaje się odgrywać ważną rolę w zatrzymywaniu członków rodziny i osób zatrudnionych w gospodarstwie. Wnioski te odzwierciedlają wnioski z porównywalnych wcześniejszych opracowań w Anglii, na przykład w zakresie schematów w parkach narodowych na rzecz przywrócenia kamiennych murów i naprawy budynków gospodarczych, gdzie płatności w ramach schematu są w dużej mierze na rzecz pracochłonnych nieproduktywnych inwestycji i które mają tendencję do wykazywania względnie dużego dochodu w zakresie schematu i mnożników zatrudnienia (Edwards *i in.* 2005; Courtney *i in.*, 2007a).

Mnożenie korzyści z wyższego poziomu płatności rolnośrodowiskowych w Anglii

Umowa wyższego poziomu w zakresie zarządzania środowiskiem jest w bardzo dużym, oddalonym gospodarstwie hodowlanym na obszarze LFA, wielkości ponad 1,400 ha w północno-zachodniej Anglii, wynajętym od spółki gospodarki wodnej z uwagi na zainteresowanie wysokiej jakości zarządzaniem zasobami wodnymi. Gospodarstwo jest jednostką rodzinną w pełni zależną od dochodów z rolnictwa, jednak wykorzystuje siłę roboczą sezonową i podwykonawców w okresach szczytowych.

Rolnik wybrał opcje zarządzania środowiskiem (ES) dla murów bezzaprawowych, żywopłotów, przywracania lasów, drzew na polach, tradycyjnych budynków gospodarskich i zarządzania archeologicznymi elementami na terenach trawiastych. Ważnym elementem umowy jest utrzymanie i odnowa części terenów pastwisk porośniętych wysoką trawą i wrzosowisk, w tym sezonowe usuwanie bydła i ponowny zasiew zubożałych siedlisk wrzosowisk. Musiał wprowadzić duże zmiany do systemu gospodarowania, aby uzyskać zgodność z wymogami rolnośrodowiskowymi. Liczebność owiec została zredukowana w celu odciążenia wrzosowisk, na których prowadzi się wypasu, ale zarządzanie owcami jest teraz bardziej skomplikowane, ponieważ muszą przemieszczać się wokół gospodarstwa więcej, a niektóre z nich zimują i jagnią się w budynkach, zamiast pozostawać na zewnątrz przez cały rok. Rolnik twierdzi, że dostosował się dobrze do nowego systemu, ze wsparciem swojego gospodarza i urzędników do spraw projektów rolnośrodowiskowych, ale przyznaje, że nie dokonałby tych zmian bez schematu rolnośrodowiskowego.

Na każdy £1 płatności w ramach schematu, £3.70 trafiają do lokalnej gospodarki, odzwierciedlając wykorzystanie lokalnego wykonawcy. To gospodarstwo stanowi dobry przykład rozwijającego się rynku prac przywracania siedlisk. W przeciwieństwie do tradycyjnych umiejętności takich jak stawianie murów bezzaprawowych i stawianie żywopłotów, przywracanie siedlisk na wrzosowiskach może obejmować szereg technicznie trudnych operacji na obszarach odległych, które są trudno dostępne bez specjalistycznego sprzętu. Jest to często poza indywidualnymi możliwościami rolników. Dalsza rozmowa z wykonawcą pokazała, że istnienie opcji wyższego poziomu obejmującego wydatki kapitałowe pomogło przedsiębiorstwu nabyć doświadczenia w przywracaniu siedlisk i technikach ochrony zasobów. Spółka utworzyła co najmniej 10 nowych miejsc pracy na lokalnym obszarze w wyniku stosowania schematów zarządzania środowiskiem (ES) (Mills i in., 2010).

W Walii, schemat rolnośrodowiskowy, Tir Gofal, wykazał wzrost wymagań w zakresie siły roboczej w gospodarstwach, sięgający średnio 66 dodatkowych osobodni na gospodarstwo rocznie, z czego 55.4 dodatkowe osobodni są przydzielane na rzecz siły roboczej wymaganej do dużych prac remontowych. Wykonawcy zrealizowali niemal połowę dodatkowo wygenerowanej pracy, z 42 procentami prac wykonanymi przez rolnika i jego rodzinę. Włączając pośrednie skutki, wpływ £11.29 mln zapłaconych rolnikowi w ramach Tir Gofal na rzecz lokalnej gospodarki wzrósł do £6.3 mln w 2003 roku, wiążąc się z około 112 pełnoetatowymi miejscami pracy. 73% wydatków trafiło do walijskiego przemysłu, a 23% do walijskich gospodarstw domowych, i prawdopodobnie będzie to mieć znaczny wpływ na odizolowane społeczności wiejskie. Wpływ na gospodarkę walijską w 4-letnim okresie został oceniony na ponad £21 mln, wspierając około 385 pełnoetatowych miejsc pracy (Agra Ceas Consulting, 2005). Wcześniejszy sondaż przeprowadzony wśród 32 gospodarstw w Szkocji uczestniczących w schemacie ESA (Environmentally Sensitive Areas) pokazał, że 80% całkowitych pozytywnych skutków dla zatrudnienia było w sektorze pracy w zakresie wykonawstwa, świadczącego takie usługi budowanie murów, stawianie żywopłotów i grodzienie, a 18% dodatkowej siły roboczej zostało wytworzone w gospodarstwie. Schematy rolnośrodowiskowe miały niewielki pozytywny wpływ na użytkowanie usług doradczych (2%), jednak mogło to wyprzeć inne prace doradcze gospodarstwa. W badaniu stwierdzono, że schematy rolnośrodowiskowe były co najmniej pomocne w sytuacji spadku zatrudnienia na obszarach wiejskich, nawet jeżeli zyski nie były znaczące (Scottish Agricultural College, 2002).

Korzyści w aspektach zatrudnienia i krajobrazu tradycyjnej uprawy winorośli nad Morzem Egejskim

Rolnicy na greckich wyspach Santorini (Thira) i Thirasia tradycyjnie przycinali winorośle w bardzo szczególny sposób, aby chronić winogrona przed wiatrem. Odmiana winogron „Assyrtiko” jest dobrze przystosowana do suchego gorącego lata, silnego wiatru i gleby wulkanicznej, a przycinanie roślin w okrągłe odwrócone stożkowate kształty stworzyło wyróżniający się krajobraz. Do wykonywania tej pracy potrzebna jest wykwalifikowana siła robocza i mechanizacja jest niemożliwa. Uprawy winorośli i krajobraz, jaki tworzą, są zagrożone urbanizacją i rozwojem turystyki, oraz przez przechodzenie na linearną uprawę winorośli, która zredukuje koszty rolników.

Kidy schemat rolnośrodowiskowy w kwocie €1.5m dla ochrony krajobrazu na tych dwóch wyspach został wprowadzony, ustanowiono rekompensaty dla rolników za dodatkowe koszty i zmniejszoną produktywność ich specjalnego systemu przycinania, oraz dla zachowania teras, krzewów i drzew na brzegach pól, niemal połowa upraw winorośli przyłączyła się do systemu w ciągu pierwszych dwóch lat. Wraz ze specjalną pomocą dla małych wysp Morza Egejskiego, płatności w wysokości €1525 za hektar umożliwiają rolnikom kontynuowanie stosowania pracochłonnych technik, zapewniając zarówno lokalne zatrudnienie, jak i unikatowe krajobrazy dla zwiedzających.

Środki Natura 2000 dla rolników i leśników jak dotąd były mało wykorzystywane, po części dlatego, że niektóre państwa członkowskie postanowiły stosować nakierowane rolnośrodowiskowe i nieproduktywne inwestycje jako zachętę dla zarządzania środowiskowego na tych obszarach. Zasugerowano, aby istnienie terenów Natura 2000, szczególnie jednego, który wymaga dużych nakładów zarządzania, mogło dostarczać szerokich korzyści socjoekonomicznych dla szeregu lokalnych i regionalnych podmiotów, w tym płatności na rzecz rolników i miejsca pracy w sektorach lub działalność związaną z danym terenem, taką jak przetwarzanie naturalnych produktów rolnych, tradycyjne rzemiosła i turystyka. Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich dla terenów Natura 2000 może z kolei prowadzić do większych korzyści dla lokalnej społeczności, wzmacniając więzi społeczne, redukując porzucanie gruntów oraz zwiększając inwestycje w edukację (Kettunen i in., 2009). W praktyce jednak istnieje niewiele dowodów empirycznych na wsparcie na rzecz zarządzania środowiskowego w ramach środka Natura 2000 jako dostarczającego korzyści socjoekonomiczne.

5.1.2. Szersze skutki środowiskowego zarządzania gruntami dla gospodarki i zatrudnienia

Poza bezpośrednimi i pośrednimi skutkami płatności rolnośrodowiskowych dla gospodarki i w dziedzinie zatrudnienia opisanymi powyżej, sama obecność atrakcyjnych krajobrazów rolniczych, bioróżnorodności gospodarki rolnej i historycznych elementów może dostarczyć ekonomicznych możliwości dla szeregu działalności gospodarczych, w tym agroturystyka i rekreacja, produkty – specjalność lokalna i żywność, a także atrakcyjne lokalizacje dla zakładania działalności biznesowej. Ponadto, produkty niektórych środowiskowo zrównoważonych systemów gospodarowania mają potencjał wyróżniania się z racji ich powiązania ze szczególnymi metodami produkcji lub lokalizacją, a dzięki temu – przyciągania wysokich cen.

W Czechach, badanie porównujące intensywne i ekstensywne systemy pokazało, że gospodarstwa zapewniające agroturystykę były głównie usytuowane w regionach z ekstensywnymi systemami rolnictwa (Grega i in., 2003). Badanie przeprowadzone w środkowej Francji pokazało, że różnorodność krajobrazowa przyciągała zwiedzających i zapewniała podstawy do realizacji ekoturystyki (Fromageot i in., 2007), podobnie skonstatowano w Holandii, (Vanslembrouck and Van Huylbroeck, 2003). We włoskich Alpach, badanie analizowało powiązania pomiędzy turystyką a pastwiskami górskimi, z krajobrazem alpejskim w regionach Valle d'Aosta, Piemontu, Lombardii, Friuli Venezia Giulia, Veneto, Trentino Alto Adige zapoczątkowując kilka turystycznych inicjatyw (Corti, 2004). We Włoszech, ekoturystyka w regionach Friuli Venezia Giulia i Veneto odgrywa znaczącą rolę w

rozwoju gospodarki, przyczyniając się do trwającej żywotności wsi i obszarów marginalnych rolniczo oraz zapewniając korzyści rekreacyjne i kulturalne mieszkańcom wysoko zaludnionych obszarów równiny Veneto i Friuli (Tempesta i in., 2002). W Niemczech, popularność krajobrazów o wysokiej wartości różnorodności biologicznej jako miejsc wypraw turystycznych umożliwiła Rhönschaf – rzadkiej rasie owcy z obszaru reńskiego – przywrócenie jej ze stanu niemal wymarcia. Rasa ta stała się turystycznym i kulinarnym znakiem rozpoznawczym Renu, wzmacniającym także tożsamość kulturową, a liczebność owiec wzrosła znacznie (Nyenhuis et al., 2007). W UK, wybuch epidemii pryszczycy w 2001 roku pokazał jak ważna jest turystyka dla gospodarki wiejskiej, jednak dokładna natura tej relacji nie jest dobrze zrozumiana, chociaż jasne jest, że kontynuacja działalności turystycznej wydaje się być fundamentalna dla przyszłego zrównoważonego rozwoju wielu części LFA. Inne rodzaje działalności, takie jak polowanie na kuropatwy, wędkowanie, jazda konna i jeździectwo, przetwarzanie i sprzedaż żywności w gospodarstwie, mogą mieć znaczenie dla gospodarki, ale często nie są zależne od działalności gospodarstwa na obszarze LFA (Swales i in., 2004).

Chociaż PROW wspierają zarządzanie środowiskowe, co może także pomóc w utrzymaniu naturalnych zasobów, od których zależą te rodzaje działalności, rolnicy wykonując tę pracę niekoniecznie muszą odnosić takie same korzyści gospodarcze. Badanie w Haute-Vienne we Francji (Vollet and Guérin, 2005) przeanalizowało przepływy finansowe pod kątem tworzenia miejsc pracy i wydatków na materiały i usługi wynikających z utrzymania i tworzenia krajobrazu w "Pays des 117 Météorites". Opracowanie wyliczyło wydane sumy pieniędzy, bezpośrednio utworzone miejsc pracy i przychody finansowe na rzecz innych przedsiębiorstw korzystających z krajobrazu. Opracowanie pokazało, że rolnicy poczynili wkład w wysokości 57 procent (około €750,000) całkowitej sumy pieniędzy wydanych na utrzymanie krajobrazu. Pomimo tego znaczącego wkładu, rolnicy nie otrzymali żadnego zwrotu z racji późniejszego użytkowania krajobrazu i wszystkie 25 miejsc pracy, jakie utworzono, znajdowały się w sektorze usługowym.

Korzyści gospodarcze z zarządzania zasobami użytków rolniczych do polowania i wędkowania w Zjednoczonym Królestwie (UK)

Dzikie gęsi na terenach rolniczych

Kilka schematów rolnośrodowiskowych w UK rekompensuje rolnikom szkody spowodowane na pastwiskach i uprawach przez zimujące dzikie gęsi. Chociaż płatności mają nadal niewielki lub żaden wpływ na bezpośrednie lub pośrednie zatrudnienie w gospodarstwach, obecność gęsi może przyciągać gości. Badania przeprowadzone w Szkocji w 1998 roku pokazały, że ptasiarze i polujący na gęsi wydają ogółem £5.4 mln rocznie w lokalnych gospodarstwach w okolicach miejsc pobytu szkockich gęsi, zapewniając zastrzyk finansowy szkockiej gospodarce. Z tej całkowitej kwoty, około £3.6 mln można przypisać obecności gęsi, i wspiera ponad 100 miejsc pracy w lokalnych gospodarstwach, 53% z tytułu polowania na gęsi, 42% z racji obserwowania gęsi i 5% w związku z przybrzeżnym dzikim ptactwem (RSPB i BASC, 2008).

Tereny polowań na kuraki i wypas owiec

Polowanie na kuraki jest główną działalnością w North York Moors National Park, obejmuje większość wrzosów (*Calluna vulgaris*) na terenach wrzosowisk, wspiera zatrudnienie dużej liczby osób i generuje prace na umowę, często wykonywane przez lokalnych rolników. Zdaniem lokalnego leśniczego, z którym rozmawiano w 2003 roku, około 40 pracujących na pełen etat leśniczych pracowało na wrzosowiskach w Parku, a polowanie na kuraki również wymagało dużej liczby pracowników sezonowych – jedna posiadłość o wielkości 2,800 hektarów dostarcza pracę sezonową odpowiadającą dwu etatom, dla naganiaczy (naganiających ptaki w kierunku strzelb), spryskiwania paproci, palenia wrzosów, żwirowania i napraw dróg.

Zdania są podzielone co do wagi wypasu owiec w gospodarowaniu wrzosowiskami – większość sądzi, że owce są ważne do kontrolowania przerostu wrzosu, sprzyjają wzrostowi młodego wrzosu i zapobiegają odnawianiu się buszu. Alternatywny pogląd głosi, że można to osiągnąć poprzez wypalanie, pozbywając się części krzewów, kiedy to konieczne, co jest praktykowane na wrzosowiskach. Oczywiście jest, że kuropatwy są bardziej istotne od owiec na wrzosowiskach pod względem ekonomicznym, można czasem zapłacić £10 000 za jednodniowe polowanie. Posiadłości z wrzosowiskami i kuropatwami działają na

rynku międzynarodowym o wysokiej wartości, gdzie ich głównymi konkurentami mogą być polowania na gołębie w Ameryce Południowej, niektóre afrykańskie polowania i polowania na kaczki w Indiach (Swales i in. 2004).

Przeprowadzono niewiele prób dokonania ilościowej oceny wpływu tych czynników na gospodarkę i zatrudnienie, a badania, które istnieją, nie są konkretnie powiązane ze wsparciem poprzez środki PROW. W Anglii opracowanie sporządzone przez National Trust (1999, w Winter i Rushbrook, 2003) szacowało, że 3.7 mln (79 procent) wszystkich corocznych wycieczek wakacyjnych do hrabstwa Devon było uzasadnionych "zachowanym krajobrazem" definiowanym jako pola, lasy, wrzosowiska, wioski i linia brzegowa. Wycieczki te, jak się szacuje, wygenerowało wydatki rządu £749 mln poczynione przez zwiedzających, i wsparcie w postaci 23,900 pełnoetatowych miejsc pracy, z których 16,000 jest wspieranych bezpośrednio przez wycieczki wakacyjne motywowane walorami krajobrazowymi. Countryside Agency (2002) oszacowała, że turystyka na angielskich obszarach wiejskich warta jest niemal £14 mld rocznie i wspiera 380,000 miejsc pracy.

5.3 Skutki społeczne – ulepszanie kapitału społecznego i ludzkiego

5.2.1. Środki rolnośrodowiskowe i z tytułu inwestycji nieproduktywnych

Schematy rolnośrodowiskowe są przedstawiane jako mające pozytywny wpływ na wzrost kapitału ludzkiego i kapitału społecznego. Przegląd dokonany przez Millsa i in. (2010) przytacza twierdzenia, zgodnie z którymi schematy rolnośrodowiskowe przyczyniły się znacznie do umiejętności zarządzania przez rolników, zwiększając ich wiedzę o środowisku oraz świadomość. Ocena korzyści środowiskowych płynących z zarządzania rolnośrodowiskowego może, w niektórych przypadkach, sprzyjać pozytywnej zmianie postaw, chociaż istnieje niewiele dowodów na to, kiedy rolnicy przyłączają się do systemów z powodów finansowych lub oportunistycznych. Podobnie, rolnicy zyskują niewiele wiedzy środowiskowej tam, gdzie udział w danym schemacie ułatwia im kontynuację już zakorzenionych praktyk. Sugeruje się także, że rolnicy nie korzystają z nowych umiejętności czy wiedzy tam, gdzie przepisy zarządzania rolnośrodowiskowego zostały nałożone i stoją w sprzeczności z tradycyjną lokalną wiedzą rolników, i można by twierdzić, że takie nałożone zarządzanie może doprowadzić do podkopania tradycyjnej wiedzy.

W kontekście środowiskowego gospodarowania gruntami, kapitał społeczny odnosi się do powiązań pomiędzy: rolnikami a rolnikami (wiązanie kapitału społecznego); rolnikami a społeczeństwem, w szczególności lokalną społecznością (budowanie pomostu kapitału społecznego) oraz rolnikami a instytucjami (łączenie kapitału społecznego). Opracowania dotyczące schematów rolnośrodowiskowych próbowały przeanalizować w jaki sposób kapitał społeczny może prowadzić do przyjęcia danego schematu, nie zaś skłaniać się na zwiększony kapitał społeczny jako wynik uczestnictwa rolnośrodowiskowego, w formie wiedzy, umiejętności i instytucji. Istnieje więcej dowodów na to w opracowaniach na temat spółdzielni rolnośrodowiskowych (np. w Holandii), które zostały tak pomyślane, aby przyczyniać się do społecznej spójności łącząc ludzi dla osiągnięcia wspólnych celów i nawiązywania kontaktów. Zapewne kiedy uczestnicy danego schematu rolnośrodowiskowego są powiązani z urzędnikami odpowiedzialnymi za projekt, newsletterami, szkoleniami i wizytami w gospodarstwach, mają większy dostęp do zasobów niż podmioty nieuczestniczące w schemacie, co jest jedną miarą kapitału społecznego. Uczestnicy niektórych inicjatyw na rzecz ochrony opracowali, jak się okazało, dobrze powiązany kapitał społeczny, a szereg naukowców wskazuje na skłonność rolników ekologicznych do grupowania się, dzielenia wiedzą praktyczną, marketingową i społeczną. Chociaż istnieją dowody na pozytywny wpływ płatności rolnośrodowiskowych na kapitał społeczny, niektóre rodzaje negatywnych skutków mogą się zaobserwować w społeczności, kiedy dołącza do niej nowy rolnik. Chociaż takie przypadki zgłaszane są rzadko, sugeruje się, że selektywne nakierowanie w rolnośrodowiskowych

schematach strefowych stworzyły rozłam w społeczności rolniczej, z tymi, którzy pozostają poza granicami schematu zazdroścącymi odnoszącym znaczne zyski z uczestnictwa w schemacie. Możliwe jest także, aby niektóre formy społecznego wykluczenia zaistniały tam, gdzie rolnicy, którzy nie są w stanie zrozumieć lub nie mają wystarczająco dużo czasu, aby zapoznać się ze złożonością i kosztami wniosków rolnośrodowiskowych, zostali wykluczeni z korzystania z nich (Mills i in., 2010).

To samo badanie, w ramach którego przepytano próbkę 360 beneficjentów angielskiego schematu ES (Environmental Stewardship) i 85 lokalnych przedsiębiorstw, uznało, że uczestnictwo w systemie zwiększyło ich wiedzę środowiskową, umiejętności i ogólną świadomość kwestii dotyczących środowiska w zarządzaniu gospodarstwem, szczególnie w przypadku uczestników wyższego poziomu schematu, którzy musieli wprowadzić zmiany do swoich utrwalonych praktyk zarządzania. ES miał bardziej pozytywny wpływ pod kątem rozwoju umiejętności i wiedzy rolników, odzwierciedlając ich potrzebę robienia czegoś więcej niż zwykłe praktyki uprawne.

44 procent (głównie wyższy poziom) uczestników odczuło, że istnieje przekazywalność umiejętności z systemów ES do innych prac w gospodarstwie, szczególnie czynności w polu, takich jak kształtowanie brzegów pól, opryskiwanie i środki chemiczne, wiercenia i pory wykonywania tych czynności. Około jedna trzecia próbek z wyższego poziomu schematu uczestniczyła w kursach szkoleniowych lub dniach otwartych, aby nabyć praktyczne umiejętności, takie jak stawianie żywopłotów, stawianie murów bezzaprawowych i umiejętności zarządzania dla poszczególnych siedlisk. Niektórzy wykonawcy i doradcy także poszukiwali nowej wiedzy i umiejętności poprzez kursy szkoleniowe.

Zarządzanie środowiskiem (Environmental Stewardship) może odgrywać ważną rolę w rozwoju nowych kontaktów i sieci społecznych. Spośród doradców z których usług korzystają posiadacze umów ES, 40% nie znało ich wcześniej, w szczególności w przypadku uczestników wyższego poziomu oraz w przypadku nizinnych gospodarstw mlecznych i gospodarstw hodowlanych, wprowadzając nowy zakres podmiotów do kręgu doradztwa i wpływając na zarządzanie gruntami. Doradcze organizacje non-profit również postrzegają schematy jako użyteczny mechanizm dotarcia do rolników, z którymi nie mieli wcześniej kontaktu. Wydaje się, że w okresie zwiększonej izolacji, społeczny kontakt w postaci członkostwa w schemacie (bycia gospodarzem lub uczestnictwa w spacerach po gospodarstwie, spotkań w celu przedyskutowania opinii, wizyt doradców) ma ogromną wartość.

Korzyści społeczne i w zakresie zatrudnienia płynące ze schematów rolnośrodowiskowych w Polsce

Rezerwat przyrody Beka

Rezerwat przyrody Beka, przybrzeżny teren Natura 2000, ważny dla ptaków, z podmokłymi terenami trawiastymi i siedliskami na łąkach turzycowych, od 2005 roku korzysta z umowy rolnośrodowiskowej obejmującej 100 hektarów, połowę rezerwatu i wspierającej ekologiczne rolnictwo na pastwiskach trwałych oraz wyspecjalizowane zarządzanie siedliskami. Aby spełnić wymogi schematu, rezerwat zatrudnia menedżera na pełny etat pasterza w sezonie wypasu od maja do października. Lokalne przedsiębiorstwa także odnoszą korzyści, w tym rolnicy, którzy oszczędzają na kosztach weterynaryjnych i kosztach karmienia dla 60-70 sztuk bydła i koni, które wypożyczają na wypas do rezerwatu w miesiącach letnich. Lokalni wykonawcy koszą trawę latem, a trzciny zimą, i utrzymują wybiegi dla zwierząt. Rezerwat szkoli doradców rolniczych, działa jako punkt doradczo-informacyjny dla lokalnych rolników i ściśle współpracuje z 4-6 lokalnymi szkołami. Stał się dodatkową atrakcją turystyczną w społeczności, ścieżka rowerowa wzdłuż wybrzeża zostanie zbudowana w 2010 roku, planowana jest także nowa ścieżka edukacyjna.

Czarna owca – Skazani na ochronę przyrody

Ten innowacyjny projekt z 2007-2008 roku z Dolnego Śląska, łączył społeczną resocjalizację z rolnictwem i ochroną przyrody, angażując więźniów Zakładu Karnego w Wołowie, funkcjonariuszy

jednostek penitencjarnych i rolników z Doliny Baryczy. Celem było przygotowanie osadzonych do podjęcia zatrudnienia po ich uwolnieniu, projekt przewidywał szkolenia z zakresu zarządzania rolnośrodowiskowego, przy użyciu funduszy rolnośrodowiskowych na rzecz rzadkich ras jako części finansowania programu szkoleniowego. Ogółem 650 więźniów nauczyło się o niezależnej hodowli owiec z Wrzosówki, pracując w gospodarstwie rolnym nad zasadami dobrostanu zwierząt i podstawowymi procedurami sanitarnymi ważnymi dla utrzymania stada w dobrej kondycji.

5.4 Wnioski

Istnieje względnie mało informacji empirycznych na temat „ubocznych” skutków środka rolnośrodowiskowego i innych środków środowiskowych PROW dla gospodarczych aspektów i dla zatrudnienia, jednak dostępne informacje koncentrują się głównie na środku rolnośrodowiskowym i sugerują pozytywny wpływ „mnożenia” wydatków wynikających ze wsparcia dostarczonego w ramach tego środka w lokalnych gospodarkach. Istnieje jasne pozytywne oddziaływanie na zatrudnienie, zarówno w formie zatrzymywania siły roboczej w gospodarstwach, którą w przeciwnym razie gospodarstwa te utraciłyby, oraz miejsc pracy dla wykonawców i dostawców, również często w obrębie lokalnej gospodarki. Wpływ taki jest najbardziej widoczny w przypadku wyższych poziomów schematów rolnośrodowiskowych i dla inwestycji nieproduktywnych.

Wsparcie PROW dla bioróżnorodności wysokiej jakości, krajobrazów i kulturowego dziedzictwa może zapewnić dodatkowe korzyści dla działalności gospodarczej takiej jak turystyka, rekreacja i przetwórstwo żywności, jednak relacje te są słabo poznane i zazwyczaj nie poddawane ocenie ilościowej.

Jednak dostępne dowody powinny być interpretowane z dbałością, z powodu różnic w metodach, definicjach, zakresie geograficznym i kontekście politycznym. Wiele badań dotyczy wcześniejszych systemów PROW, działających przed płatnościami oddzielonymi od produkcji, które wprowadzono w 2005 roku, i skupia się na północnych i zachodnich państwach członkowskich. Szczególne obawy budzi brak opublikowanych dowodów z państw członkowskich UE-12, gdzie płatności Filaru 2 stanowią o wiele większy odsetek całkowitego wsparcia dla gospodarstw, istnieją duże obszary gruntów uprawnych o HNV zapewniających istotne środowiskowe dobra publiczne i bardzo różne struktury gospodarowania oraz problemy socjoekonomiczne. To sprawia, że bardzo trudno jest wyciągać pewne wnioski z badań prowadzonych w zachodniej i północnej części Europy, a istnieje pilna potrzeba zbadania, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych efektów „ubocznych” dla gospodarki wiejskiej, zatrudnienia, kapitału ludzkiego i społecznego w państwach członkowskich UE-12.

6 NA DRODZE KU KRYTERIOM SUKCESU DLA UDANEGO DOSTARCZANIA DÓBR PUBLICZNYCH

Analiza pokazuje, że szeroki zakres środków posiada potencjał skłaniania do dostarczania zarówno środowiskowych, jak i społecznych dóbr publicznych poprzez rolnictwo. Czy tak się dzieje w praktyce, zależy od szeregu czynników i ocen wpływu przeszłych i aktualnie prowadzonych. Programy rozwoju obszarów wiejskich wskazują, że wyniki środowiskowe różnią się między sobą w znacznym stopniu (zob. np. Birdlife, 2009).

Istnieje szeroki zakres czynników, które przyczyniają się do udanego dostarczania dóbr publicznych. Niektóre są operacyjne i odnoszą się do opracowywania programu oraz komplementarności środków w zabezpieczaniu szeregu celów w odpowiedzi na lokalne potrzeby. Opracowanie i nakierowanie na środki, wraz z adekwatnością zasobów budżetowych im przydzielonych, również mają znaczący wpływ na ewentualne wyniki i na to czy potencjał danego środka w zakresie zabezpieczania dostaw dóbr publicznych jest realizowany w praktyce. W odniesieniu do wdrażania programów i schematów, stopień administracyjnego i technicznego potencjału w administracjach krajowych, w usługach doradztwa, organach badawczych, agencjach płatniczych, wraz z poziomem świadczenia doradztwa i szkolenia dla rolników, także mają istotny wpływ na wyniki w zakresie dóbr publicznych. Efektywne monitorowanie i ocena są krytyczne dla przeprowadzenia oceny wyników i informowania o ulepszeniach zarówno środka, jak i opracowania schematu. Odpowiednie zaangażowanie, wraz z organizacjami rolniczymi, może pomóc ustanowić dobrze opracowane programy i uzyskać poczucie dokonywania wspólnych wysiłków. Wreszcie, udane dostarczanie dóbr publicznych może być umacniane i ulepszone, jeżeli istnieją namacalne drugorzędne efekty dla lokalnej gospodarki i żywotności obszarów wiejskich, wynikające z dostarczania dóbr publicznych, takich jak krajobraz rolniczy czy bioróżnorodność.

Wszystkie te czynniki zostały bardziej szczegółowo omówione poniżej, w oparciu o informacje zgromadzone w sondażu państw członkowskich, w którym respondenci z wybranych państw członkowskich zostali poproszeni o dokonanie oceny stopnia zdolności instytucjonalnej w odniesieniu do dostarczania wybranych środków⁶, udzielania porad i szkoleń, oraz stopnia interakcji pomiędzy organizacjami środowiskowymi a rolniczymi w dostarczaniu środków wspierających dostawę dóbr publicznych. Ponadto szereg wcześniej wykonanych badań dotyczących polityki rozwoju obszarów wiejskich zostało wykorzystanych (zob. np., Dwyer / *in.*, 2008) do opracowania na ich podstawie serii zasad przewodnich, które są ważne dla udanego dostarczania dóbr publicznych za pośrednictwem PROW.

6.1 Opracowanie i specyfikacja programów i środków

Chociaż analiza w Rozdziale 4 wskazuje, że istnieje duży odsetek środków w ramach wszystkich czterech Osi polityki rozwoju obszarów wiejskich z potencjałem dostarczania dóbr publicznych, obecnie istnieje zaledwie niewielka liczba środków, które posiadają jasne i podstawowe cele środowiskowe. Udana dostarczanie dóbr publicznych zależy od wszystkich tych środków o potencjalnie korzystnym wpływie, posiadających cele, które są w tym względzie jednoznaczne. Badania wskazują, że właściwe i spójne opracowanie danego środka ma kluczowe znaczenie dla jego wdrażania i osiągnięcia wyznaczonych celów.

---

⁶ Informacje dotyczące dostarczania czterech środków zostały zgromadzone – środek rolnośrodowiskowy, płatności z tytułu obszarów nacechowanych szczególnymi utrudnieniami, Natura 2000 i modernizacja gospodarstw. Zebrane dane zostały podsumowane w serii tabeli przedstawionych w Załączniku 1.

Cele danego środka muszą być wystarczająco precyzyjne, aby umożliwić proces monitorowania i oceny, pozwalając dzięki temu na dokonanie oceny tego czy przyczyniają się one do osiągnięcia wytyczonych celów. Jedną z korzyści podejścia programowego w Filarze 2 WPR jest to, że takie cele dla programów rozwoju obszarów wiejskich mogą być przedstawione i przeanalizowane na szczeblu wspólnotowym, tak że istnieje przejrzystość w przyznawaniu różnych priorytetów w poszczególnych państwach członkowskich i regionach. Ponieważ dążenie do uzyskania dóbr publicznych w sposób sprawny i efektywny powoduje więcej trudności niż niektóre tradycyjne cele WPR, potrzeba dokonywania regularnego przeglądu i dostosowania do okoliczności jest tu szczególnie wyraźna.

6.2 Ukierunkowanie środków

Aktualny ciąg środków w ramach WPR, który przyczynia się do dostarczania dóbr publicznych obejmuje niektóre środki wyraźnie ukierunkowane, takie jak niektóre (ale nie wszystkie) schematy rolnośrodowiskowe, i inne, które są całkowicie nieukierunkowane w tym względzie, takie jak rolnictwo niskotowarowe czy modernizacja gospodarstw. Może to spowodować zarówno niezadowolające wyniki, jak i słabe wykorzystanie zasobów oraz wytworzyć brak przejrzystości w kwestii roli i wpływu interwencji polityki rolnej na tym obszarze. Z tego powodu starania na rzecz ukierunkowania polityk bardziej precyzyjnie na poszczególne wyniki w zakresie dóbr publicznych są ważne i mają kluczowe znaczenie dla udanego dostarczania dóbr. Należy zauważyć, że precyzja może w niektórych przypadkach okazać się trudna i może pociągać za sobą dość wysokie koszty dla rolników oraz ingerowanie w poczucie niezależności rolników i kompetencje zawodowe poprzez nadmiernie zbiurokratyzowane wytyczne. Niemniej odpowiednie ukierunkowanie, które pozostawia wystarczającą możliwość uznania opinii rolników i stosujących strategię na miejscu, jest kluczowe dla zabezpieczenia rzeczywistych wyników.

Ukierunkowanie może odbywać się na różnych poziomach. Może być tematyczne, oparte na kwestiach priorytetowych lub przesłankach geograficznych, w oparciu o indywidualne cechy gospodarstwa lub mieszankę powyższych składników. Niektóre środki umyślnie nakierowane są na szereg celów, jednak w przypadku bardziej ogólnych środków wsparcia mających zapewnić rentowność systemów gospodarki rolnej, które są w szerokim zakresie zrównoważone pod względem gospodarczym, ukierunkowanie musi być wystarczająco proste do przeprowadzenia, tak aby uniknąć szczegółowych ocen w pojedynczych gospodarstwach i na poszczególnych polach, które mogą być wymagane dla opartych na umowach płatności rolnośrodowiskowych. Na przykład, środki nakierowane na wspieranie niektórych kategorii produkcji ekstensywnej żywego inwentarza mogą opierać się na względnie niewielkiej liczbie dających się zweryfikować kryteriów, takich jak średnia obsada zwierząt. Tam gdzie cele są bardziej sprecyzowane, takie jak redukcja erozji gleby, środki będą musiały zostać nakierowane bardziej precyzyjnie, na przykład, na gleby objęte ryzykiem, na te praktyki, które najprawdopodobniej zredukują erozję, na obszary o decydującym znaczeniu, a nawet na rolników, dla których pojawia się niewielka prywatna korzyść wynikająca z rozwiązywania tego problemu. Niektóre z bardziej ukierunkowanych i wymagających schematów rolnośrodowiskowych „wyższego poziomu” mają dość niski stopień przyjmowania się, co kieruje uwagę na powiązanie pomiędzy adekwatnymi poziomami płatności a bardziej ambitnymi środkami.

6.3 Synergie i konflikty pomiędzy środkami i w ich obrębie

Zarówno synergia, jak i napięcia, pojawiają się w odniesieniu do dostaw poszczególnych dóbr publicznych. W wielu przypadkach, praktyki zarządzania i inwestowania w nowe technologie i infrastrukturę mogą dostarczyć wielorakich dóbr publicznych zarazem. Jednak w niektórych przypadkach nastąpi konieczność kompromisów pomiędzy dostarczaniem poszczególnych dóbr publicznych. Na przykład działania na rzecz redukcji emisji netto gazów cieplarnianych na kilogram produkcji żywności zazwyczaj implikują wysokie plony na hektar, krótkie cykle produkcyjne i zoptymalizowane wykorzystanie technologii, genetyki zwierząt i roślin

uprawnych, które niekoniecznie są kompatybilne z dostarczaniem wysokich poziomów bioróżnorodności. Takie synergie muszą zostać zmaksymalizowane tam, gdzie to możliwe, a tam gdzie mogą nastąpić konflikty, muszą zostać zidentyfikowane i należy podjąć decyzję o konieczności kompromisu, jeżeli odpowiednia równowaga różnych celów ma zostać osiągnięta. Kwestie te muszą być rozpatrywane w trakcie fazy opracowywania PROW i regularnie poddawane przeglądowi, w szczególności jako wynik ocen śródkresowych i ex post.

Szereg konfliktów zidentyfikowano w ramach PROW, gdzie działania w obrębie danego środka mające nadawać priorytet jednemu środowiskowemu celowi, wykazują potencjał niepożądanego oddziaływania na inny ze środków. Na przykład, w ramach środka modernizacji gospodarstw, ulepszenia nowych pomieszczeń dla zwierząt, obiekty gospodarowania odpadami oraz systemy/technologie nawadniania zostały zidentyfikowane jako mające potencjalnie negatywny wpływ na krajobraz rolniczy, funkcjonalność gleb i bioróżnorodność, zarazem poprawiając jakość wody i zachęcając do bardziej zrównoważonego użytkowania zasobów wodnych. Szkodliwy wpływ na krajobraz rolniczy i bioróżnorodność był także związany z wprowadzeniem upraw energetycznych do niektórych PROW. W ramach środka infrastruktury, działania, szczególnie te, które obejmowały wprowadzenie nowej infrastruktury, dróg dojazdowych i konsolidacji gruntów, a które mogą być korzystne dla żywotności obszarów wiejskich, były postrzegane jako pozostające w potencjalnym konflikcie z dostarczaniem innych dóbr publicznych, takich jak krajobrazy rolnicze, bioróżnorodność, a w niektórych przypadkach, funkcjonalność gleb. Trzeci przykład odnosi się do środka turystycznego, gdzie eksperci zidentyfikowali wsparcie dla zapewnienia infrastruktury rekreacyjnej, takiej jak drogi dojazdowe i ścieżki, oraz zwiększenie rozwoju budownictwa jako mające negatywny wpływ na bioróżnorodność, krajobrazy rolnicze i funkcjonalność gleb, w dużej mierze związane z natężonym ruchem drogowym i niewłaściwym rozwojem. Konkretnie przykłady takiego wpływu odnotowano w pięciu państwach członkowskich, w Bułgarii, na Słowacji, w Rumunii, Francji i Niemczech, jednak mogą się pojawić także w innych krajach.

Istnieją także możliwości dla wykorzystania środków w połączeniu, aby stymulować szereg działań, które są konieczne dla zapewnienia dostarczania środowiskowych dóbr publicznych. Synergie mogą być wykorzystywane przy użyciu pakietów środków dla zachęcenia do dostarczania dóbr publicznych wraz ze zwiększającą się konkurencyjnością działalności rolniczej i wspieraniem żywotności obszarów wiejskich. Na przykład środek rolnośrodowiskowy mógłby zostać wykorzystany w połączeniu ze środkiem dywersyfikacji gospodarstw w ramach Osi 3 oraz środkiem wartości dodanej do produktów w ramach Osi 1. Inicjatywy mogą być tak opracowane, aby dostarcza atrakcyjny krajobraz, siedliska obfitujące w gatunki oraz wodę wysokiej jakości, przyczyniając się do zapewnienia odpowiednich warunków dla wytwarzanych, wprowadzanych do obrotu i sprzedawanych produktów, jednocześnie dostarczając idealną lokalizację dla działalności turystycznej, poprzez promowanie zwiększonych możliwości rekreacyjnych i/lub zapewnianie noclegów w gospodarstwie. Jednak bardzo niewiele przykładów na to, jak różne państwa członkowskie zamierzały wykorzystać swoje środki w synergetyczny sposób, zostało zidentyfikowane poprzez badanie PROW lub sondaż w państwach członkowskich. Poświęcenie większej uwagi kwestiom maksymalizowania wykorzystania środków w ten sposób byłoby korzystne na drodze ku następnemu okresowi programowania.

Jednakże, jak przewidziano w Rozdziale 4, nie wszystkie środki skupiają się na dostawach środowiskowych i społecznych dóbr publicznych. Tam gdzie inne cele, takie jak zwiększanie konkurencyjności i fizyczny kapitał sektora, dominują, te kategorie dóbr publicznych niekoniecznie zostaną dostarczone, a w niektórych przypadkach ich niewystarczalność może się pogorszyć. Tak może się stać, jeżeli działania, do których się zachęca, prowadzą na przykład do dalszej degradacji środowiska. Aby tego uniknąć, odpowiednie warunki i zabezpieczenia powinny zostać wdrożone i skutecznie nadzorowane.

6.4 Efektywne wdrożenie

Sposób, w jaki środki są opracowane, przedstawione i wdrażane na szczeblu lokalnym, wywiera znaczący wpływ na ich efektywność w osiąganiu dostaw dóbr publicznych. W większości, środki rozwoju obszarów wiejskich są dostarczane na skalę pojedynczych przedsiębiorstw. Jednak wiele z kwestii, które muszą zostać rozwiązane w celu skutecznego ukierunkowania dostaw dóbr publicznych wymaga reakcji na skalę całego krajobrazu, obejmującej liczne gospodarstwa w ramach spójnego obszaru geograficznego. Takie podejście stanie się coraz ważniejsze w podejmowaniu wyzwań związanych ze zmianami klimatu, w tym wspierania ekologicznej integralności obszarów wiejskich, zwiększania odporności obszarów rolniczych na pożary i powodzie, a także rozwiązania takich kwestii jak utrzymanie systemów rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej, poprawa jakości wody, szczególnie poprzez zajęcie się kwestią rozprzestrzenionych zanieczyszczeń.

Ponadto zastosowanie szeregu środków strategicznych w synergii może pomóc osiągnąć bardziej efektywne rezultaty, na przykład poprzez połączenie środków rolnośrodowiskowych ze wsparciem ze strony dywersyfikacji gospodarstw oraz rozwojem produktów o wartości dodanej. Jednak nie tylko wymaga to skoordynowanego podejścia do opracowywania schematu, ale także do jego realizacji, w tym zarządzania nim, środkami wsparcia i doradztwem. Może to przedstawiać wyzwania dla zdolności instytucjonalnej w niektórych państwach członkowskich.

6.5 Realizacja środków

Wzrost sprawności i skuteczności wdrażania środków rozwoju obszarów wiejskich może zostać osiągnięty poprzez dopracowanie czy ulepszenie mechanizmów dostarczania z czasem. Środki, procedury i czasem nawet powiązane z nimi organizacje muszą podlegać przeglądowi i zmianom. Wyniki sondażu państw członkowskich pokazują, że ogólnie nie ma dużych różnic w podejściu do dostarczania czterech środków, które były centrum analizy (środek rolnośrodowiskowy, płatności z tytułu naturalnych utrudnień, Natura 2000 i modernizacja gospodarstw) w obrębie każdego kraju. W większości przypadków, te same organizacje zaangażowane są w dostarczanie wszystkich czterech środków, a w większości krajów realizacja odbywa się na szczeblu krajowym z pewnym udziałem organów regionalnych i NGO. Typowym modelem jest realizacja na szczeblu krajowym z Ministerstwem Rolnictwa i/lub agencją płatniczą z całkowitą odpowiedzialnością.

Środki: rolnośrodowiskowy, Natura 2000 i z tytułu naturalnych utrudnień (LFA): Główne różnice odnoszą się do krajów, które mają nieco inne podejście do realizacji i organizacyjnego poziomu realizacji. Na przykład w Belgii środki są realizowane na szczeblu regionalnym, z oddzielną agencją odpowiedzialną za środki Osi 2 we Flandrii, w Grecji za każdą Oś odpowiada osoba agencja szczebla państwowego, zaś w Anglii środki Osi 2 są realizowane przez jedną agencję państwową, ze środkami Osi 1, 3 i 4 realizowanymi przez odrębną agencję na szczeblu regionalnym. W niektórych krajach, porady ekspertów od specjalistów są stosowane w odniesieniu do poszczególnych środków, takich jak środki Natura 2000 (tak jest np. w przypadku Litwy i Słowenii).

Środek modernizacji gospodarstw: Istnieją pewne różnice pomiędzy tym środkiem a środkami opisanymi powyżej, z pewnymi małymi różnicami w kwestii organizacji zaangażowanych w realizację, w porównaniu ze środkami Osi 2. Na Węgrzech na przykład Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich identyfikuje obszary dla inwestycji, a środek jest dostarczany przez organizację rządu centralnego. W Grecji istnieją osobne agencje państwowe dla Osi 1 i Osi 2, i kiedy dane są gromadzone przez lokalne biura, wszystkie decyzje zapadają na szczeblu centralnym. Na Słowacji, istnieje większe zaangażowanie ze strony firm konsultingowych sektora

prywatnego w zakresie dostarczania doradztwa dla środka 121, z ograniczonym wkładem ze strony rządu.

6.6 Zapewnianie doradztwa i udzielanie informacji

Doradztwo i informacja okazały się kluczowe dla powodzenia systemów rozwoju obszarów wiejskich w różnych kontekstach i dla udanego osiągnięcia celów w ramach systemów i dostarczania dóbr publicznych. Jest tak szczególnie w przypadku, gdy wybory przed jakimi stoją rolnicy pod względem pożądanego zarządzania lub inwestycji nie są proste. Ponadto jest to także obszar, na którym obowiązuje koordynacja międzydepartamentalna. Wiele PROW zostaje zrealizowanych przez administracje rolnicze, podczas gdy niektóre środki mogą korzystać z doradztwa ze strony urzędników pracujących w administracji środowiskowej, a także we władzach lokalnych. Uzgodnienia dotyczące świadczenia doradztwa zarządcom ziemi także różnią się w poszczególnych państwach członkowskich. Wszystkie kraje, które odpowiedziały na sondaż państw członkowskich wydają się posiadać mieszkankę uzgodnień sektora prywatnego i publicznego dla świadczenia porad, przy zastosowaniu połączenia finansowania EAFRD, państwa i ze środków prywatnych, oraz ponad jedną organizację, która czynnie świadczy usługi doradcze. Chociaż niektóre ze usług doradczych mogą być scentralizowane lub świadczone przez Internet, niektóre są lepiej przekazywalne na szczeblu gospodarstwa. Większość rządów wydaje się dostarczać wsparcia dla rolników w zakresie uzyskiwania porad oraz aktualnych informacji na temat działalności rolniczej. W niektórych krajach uzgodnienia istnieją od dawna (np. w Grecji, na Litwie), podczas gdy w innych, utworzono nowe instytucje z wykorzystaniem finansów UE (np. na Węgrzech). Tendencja w państwach członkowskich wydaje się zmierzać ku prywatyzacji usług doradczych, często oszczędzając na wydatkach publicznych. Jednak tylko Słowacja zadeklarowała zupełny brak zaangażowania rządu w świadczenie doradztwa, a działalność ta jest świadczona przez sektor prywatny. Jednak w tym przypadku rolnicy mogą otrzymać wsparcie PROW dla usług doradczych (więcej szczegółów w Załączniku 1).

6.7 Kapitał ludzki i potencjał instytucjonalny

Skuteczne i sprawne realizowanie celów systemu, a zatem dostarczania dóbr publicznych poprzez programy rozwoju obszarów wiejskich dalekie jest od bycia mechanicznym procesem, wymaga zaangażowania znacznych umiejętności i uwagi, ze zmobilizowaniem odpowiednich zasobów ludzkich. Odnosi się to nie tylko do liczby osób zaangażowanych w proces, w administrację, ale także do jakości technicznych zasobów i ekspertyzy (np. ustanowienia adekwatnych baz danych), rozumienia przez personel dynamicznych interakcji pomiędzy rolnictwem a odnośnymi dobrami publicznymi, oraz przeprowadzenia wcześniejszej ekspertyzy działania systemów. Zapewnienie efektywnego i sprawnego wdrażania nie tylko ma znaczenie dla administracji publicznych i instytucji. Promowanie czynnej roli sektora prywatnego (stowarzyszenia, organizacje rolnicze, firmy konsultingowe, itd.) a także przedstawiciele lokalnych społeczności (hrabstw, prowincji, gmin, społeczności góralskich, etc.) mogą zadbać o większą efektywność systemów, generując interesujące ujęcia i rozwiązania.

Istnieje znaczna różnorodność w sposobie, w jaki instytucje środowiskowe i rolnicze działają w każdym państwie członkowskim. Większość państw członkowskich wskazała, że obydwa zbiory interesów dobrze razem współpracują, jednak zawsze jest miejsce na dalsze ulepszenia. W niewielkiej mniejszości krajów odnotowano wyraźne konflikty. Bez wątpienia należy zająć się rozpatrzeniem tej kwestii.

Zazwyczaj relacje pomiędzy organizacjami środowiskowymi i rolniczymi odnotowywane są jako mające znaczący wpływ na sposób, w jaki wdrażane są środki. W państwach członkowskich o dobrych relacjach (np. Holandia), wyniki są określane jako pozytywne. Zarówno w Finlandii, jak i w Estonii, wysoki stopień współpracy doprowadził do ulepszonych wdrażania, na przykład w Estonii lepsze uzgodnienia w przedmiocie celów i bardziej

przejrzyste cele i wykorzystanie funduszy. Przykład Węgier ilustruje znaczenie współpracy nie tylko pomiędzy instytucjami rolniczymi i środowiskowymi, ale także pomiędzy różnymi organizacjami tego samego sektora strategicznego (np. Ministerstwo Rolnictwa, instytuty badawcze oraz agencja płatności) w celu osiągnięcia powodzenia zarówno ustawodawstwa, jak i jego wdrażania. Natomiast tam, gdzie istnieje konflikt pomiędzy dwoma obszarami polityki zidentyfikowano szereg problemów. Na Słowacji, na przykład, konflikt i brak komunikacji są postrzegane jako redukujące skuteczność środków. W Grecji brak współpracy objawia się problemami wokół terenów Natura 2000 i różnych ujęć rozwiązywania kwestii związanych z wodą w odniesieniu do środka 24. Korespondenci na Malcie przekazali, że wymogi sektora środowiskowego, takie jak ocena wpływu na środowisko i pozwolenia mogą opóźnić wdrażanie środków, jako że niektóre inwestycje i projekty nie mogą być realizowane bez zgody instytucji środowiskowych. Tam gdzie relacje pracownicze słabo funkcjonują, opóźnienia mogą być duże (więcej szczegółów w Załączniku 1).

W kwestii możliwości personelu, respondenci wskazali szereg sytuacji od tych z wystarczającą liczbą personelu (np. Holandia, Finlandia, Łotwa, Litwa) po te, które nie uważają, aby wystarczająca ilość personelu była zaangażowana w realizację PROW (np. Grecja). Niektóre państwa członkowskie zaznaczyły istnienie potencjalnych problemów lub braków, np Estonia, co wskazywało na zagrożenie wdrażania programu z powodu cięć personelu, nadmiernej centralizacji programów (Grecja), lub upolitycznienia wielu programów (Słowacja), co może prowadzić do politycznej ingerencji i wysokiego poziomu rotacji personelu przy zmianie rządu.

6.8 Kontakty, koordynacja i efektywna komunikacja

Rozwój sieci, relacji personalnych i kanałów komunikacji pomiędzy agencjami uczestniczącymi w zarządzaniu różnymi strumieniami finansowania i pomiędzy regionem a centralną administracją, jest szeroko uznawany za czynnik powodzenia w ulepszaniu zarówno dostarczania, jak i przyjmowania schematów. Podtrzymywanie kontaktów i koordynacja mogą odbywać się pomiędzy organami rządowymi, regionalnymi i agencjami centralnymi, pomiędzy rządem a zewnętrznymi udziałowcami, i pomiędzy państwami członkowskimi UE. Kontakty powinny być wzmocnione poprzez pracę krajowych i europejskich Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich, które są obecnie wymogiem programowania PROW i realizacji i możliwość ta powinna być uwzględniona pod kątem szerszego dzielenia się doświadczeniami.

6.9 Efektywne monitorowanie i ocena

Monitorowanie i ocena wpływu wydatków na rozwój obszarów wiejskich ma kluczowe znaczenie dla umożliwienia przeprowadzenia ulepszeń w zakresie opracowywania i ukierunkowywania wsparcia. Wspólne ramy monitorowania i oceny (CMEF) zapewniają dobre podstawy dla systematycznego monitorowania wyników i wpływu środków rozwoju obszarów wiejskich w państwach członkowskich UE-27. Ponadto istnieją pewne luki w dostępności danych dotyczących niektórych aspektów dostarczania dóbr publicznych w niektórych państwach członkowskich, szczególnie w odniesieniu do danych o sytuacji wyjściowej przed zastosowaniem środków rozwoju obszarów wiejskich. Istnieje też zapotrzebowanie na położenie większego nacisku na tworzenie scenariuszy alternatywnych w sporządzaniu ocen w celu określenia co wydarzyło się w gospodarstwach nieobjętych środkiem. Zwiększone inwestycje w monitorowanie wpływu systemów są istotne dla zapewnienia, że przyszłe płatności będą w stanie zrealizować cele w najbardziej efektywny z możliwych sposobów.

WNIOSKI

Niniejszy raport dostarcza przegląd sposobów, w jakie programy rozwoju obszarów wiejskich (PROW) w państwach członkowskich UE-27 starają się wspierać dostarczanie szeregu środowiskowych i społecznych dóbr publicznych związanych z rolnictwem w okresie programowania 2007-2013. Dobra publiczne powiązane z leśnictwem, choć potencjalnie mające znaczenie, wykraczają poza zakres niniejszego opracowania. Raport ten stara się dostarczyć bardziej szczegółową niż dotychczas przeprowadzana analizę potencjalnego udziału PROW jako całości, i poszczególnych środków rozwoju obszarów wiejskich w szczególności, w dostarczaniu szeregu wybranych dóbr publicznych w różnych regionach Unii Europejskiej. Istnieje szeroki zakres praktyk rolniczych, które dostarczają środowiskowe dobra publiczne i których ciągłość ma kluczowe znaczenie, jeżeli dobra te mają być dostarczane na poziomie wymaganym przez społeczeństwo. Dwie kategorie praktyk można określić jako najbardziej związane z dostarczaniem tych dóbr publicznych. Po pierwsze, istnieją te praktyki, które z natury mniej ingerują w środowisko, np. te, które nie zakładają uprawy głębokiej, nawadniania, używania ciężkiego sprzętu, usuwania półdzikiej roślinności, natomiast z drugiej strony istnieją te, które są opracowane dla rozwiązywania konkretnych kwestii środowiskowych, na przykład stosowania stref buforowych, miejsc do zagnieżdżenia dla skowronków lub wtrysku gnojówki. Istnieje coraz więcej materiału dowodowego sugerującego, że im bardziej ekstensywne systemy hodowli i systemy mieszane, tym bardziej tradycyjne systemy upraw stałych i systemy ekologiczne są szczególnie ważne dla dostarczania środowiskowych dóbr publicznych. Jednak istnieje duży potencjał dla systemów o wysokiej produktywności w zakresie przyjmowania korzystnych dla środowiska metod produkcji, a zatem pomoc w utrzymaniu i poprawie stanu środowiskowych dóbr publicznych.

W odniesieniu do dóbr publicznych o charakterze społecznym, powiązanie pomiędzy żywotnością wsi a rolnictwem jest ważne i wydaje się najbardziej istotnym aspektem w niektórych regionach, takich jak region Morza Śródziemnego i duże części nowych państw członkowskich, gdzie rolnictwo nadal jest jedną z głównych form stałego zatrudnienia. Na innych obszarach, nawet tam, gdzie udział siły roboczej w rolnictwie osłabł i inne sektory odgrywają ważniejszą rolę w gospodarce obszarów wiejskich, na sieci społeczne, zwyczaje i tradycje w społecznościach wiejskich nadal wpływ ma ich rolnicza przeszłość. Utrzymanie wystarczającej gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich mające wspierać lokalne usługi i infrastrukturę oraz utrzymać żywotność zwyczajów, tradycji i dziedzictwa, jest zatem często kluczem do zachowania żywotności obszarów wiejskich. Zapewnienie odpowiednich możliwości zatrudnienia, poprzez rolnictwo lub inne rodzaje powiązanej działalności gospodarczej, wraz z rozwojem potencjału w obrębie społeczności wiejskich, budowaniem kapitału ludzkiego, umiejętności i wiedzy pomoże społecznościom wiejskim dostosować się do różnych nacisków, w obliczu których stoją. Tworzenie krytycznej masy społecznej i sieci może mieć centralne znaczenie dla wspierania żywotności obszarów wiejskich.

Chociaż szacunki obecnej skali dostarczania dóbr publicznych poprzez rolnictwo UE są bardzo trudne do sporządzenia, istnieją dowody na niedostateczne dostawy środowiskowych dóbr publicznych w porównaniu z zapotrzebowaniem publicznym, jak wyrażono poprzez cele i założenia środowiskowe. Dostarczanie dóbr publicznych poprzez rolnictwo często konkuruje z tendencjami zmierzającymi ku intensyfikacji i koncentracji produkcji oraz zmniejszeniu dostaw środowiskowych dóbr publicznych. Ponadto, ograniczona rentowność niektórych form rolnictwa, takich jak wypas ekstensywny, prowadzi do tendencji w zakresie marginalizacji/porzucania użytków rolnych, co powoduje niedostatek dóbr publicznych związanych z użytkowaniem tych gruntów.

Polityka rozwoju obszarów wiejskich poprzez EAFRD zapewnia ramy w których zasoby i środki strategiczne na rzecz stymulowania dostaw dóbr publicznych poprzez zamierzone i ukierunkowane podejście są udostępniane i możliwe jest rozważenie zawarcia kompromisów

pomiędzy różnymi celami. Szeroki zakres środków istnieje w ramach PROW, które mają potencjał dostarczania dóbr publicznych. Po dokonaniu przeglądu 88 PROW, w opracowaniu stwierdzono, że z 36 środków w EAFRD, 31 nakierowanych jest na stymulowanie żywotności wsi, 30 ma na celu korzyści na rzecz krajobrazów rolniczych, zaś 29 korzyści dla bioróżnorodności. Jednak istnieje duża liczba środków w ramach wszystkich czterech Osi polityki rozwoju obszarów wiejskich z potencjałem dostarczania dóbr publicznych, obecnie istnieje jedynie niewielka liczba środków, które mają jasne i podstawowe cele środowiskowe. Udań wdrażanie dóbr publicznych zależy od wszystkich tych środków o potencjalnie korzystnym wpływie i o celach, które są jednoznacznie sformułowane w tym zakresie.

Państwa członkowskie otrzymały wysoki stopień elastyczności w kwestii wyboru stosowanych środków i sposobu, w jaki systemy są opracowywane i ukierunkowane na szczeblu krajowym/regionalnym. Środki dostarczają szerokiego zakresu różnych typów zachęt. Można je podzielić na trzy główne kategorie: płatności obszarowe, które dostarczają bodźców rolnikom do prowadzenia korzystnych praktyk zarządzania gruntami; pomoc inwestycyjna, która dostarcza wsparcia w zakresie kosztów inwestycji kapitałowych; oraz środki, które zapewniają doradztwo, szkolenia i budowanie potencjału w celu optymalizacji kapitału ludzkiego.

Największy odsetek całkowitych planowanych wydatków we wszystkich PROW odnosi się do obszaru opartego na środkach zarządzania gruntami (stanowiąc ponad 50% całego budżetu). Zważywszy na ich skupienie się na zarządzaniu gruntami, większość tych środków ma potencjał dostarczania znaczących korzystnych środowiskowych rezultatów, dostarczając wielorakie dobra publiczne. Środek rolnośrodowiskowy jest najbardziej znaczący pod tym względem, choć inne środki mogą odgrywać ważną rolę w dostarczaniu szeregu dóbr publicznych.

Te środki w ramach PROW skupiają się na utrzymaniu praktyk ekstensywnego gospodarowania poprzez środki: rolnośrodowiskowy, LFA i Natura 2000 (w tym gospodarowanie ekologiczne). Celem jest przede wszystkim zapewnienie korzyści na rzecz bioróżnorodności i krajobrazów rolniczych, chociaż niektóre środki bardziej skupiają się na jakości wody, funkcjonalności gleb i składowaniu dwutlenku węgla. Podczas gdy może to pomóc zaradzić ryzyku porzucania gruntów i może zapobiec intensyfikacji, istnieje szeroki zakres dla bardziej skupionych/nakierowanych opcji do zastosowania w celu poprawy stanu i przywrócenia zdegradowanych obszarów lub skupienia się na potrzebach poszczególnych gatunków/siedlisk i nakierowania w tym celu środków na poszczególne obszary. Poprzez podtrzymanie produkcji rolnej na obszarach, gdzie istnieje ryzyko porzucenia gruntów, środki te przyczyniają się także do zachowania żywotności wsi.

Środki inwestowania w podstawową infrastrukturę w powiązaniu z rolnictwem - w gospodarstwie i poza nim - oraz inwestycje w obszary wiejskie, także przyciągają znaczne zasoby z EAFRD. Szereg inwestycji z Osi 1 jest wykorzystywanych dla wspierania dostarczania dóbr publicznych, szczególnie w odniesieniu do jakości gleb i wody, na przykład poprzez wprowadzenie lub ulepszenie bardziej efektywnych technologii nawadniania, magazynowania nawozu naturalnego oraz obiektów gospodarczych, itd. Jednak niektóre inwestycje mogą pozostawać w konflikcie z innymi priorytetami środowiskowymi, i niektóre przykłady negatywnego wpływu stwierdzono szczególnie w odniesieniu do bioróżnorodności i krajobrazu, podkreślając potrzebę odpowiedniego i skutecznie nadzorowanego zabezpieczenia.

Doradztwo, informowanie i szkolenia wszystkie mają ważną rolę do odegrania w zachęcaniu rolników do zmiany ich zachowań oraz wdrożenie odpowiednich praktyk wspierających środowisko. Razem były one określane jako kluczowy element dla powodzenia systemów rozwoju obszarów wiejskich w różnych kontekstach i dla dostarczania dóbr publicznych. Wydatki na te środki nadal są bardzo niewielkie we wszystkich PROW i istnieje znaczny

potencjał zwiększenia zasobów przydzielanych im, szczególnie w przekazywaniu informacji na temat relacji pomiędzy praktykami gospodarowania gruntami a środowiskiem i skutecznymi sposobami redukcji wpływu rolnictwa na środowisko.

Zdrowe, atrakcyjne środowisko może także dostarczać korzyści socjoekonomicznych. Istnieją pewne dowody pokazujące, iż środki rozwoju obszarów wiejskich, które skupiają się na dostarczaniu wyników środowiskowych, mogą także mieć drugorzędne następstwa socjoekonomiczne, poprzez stymulowanie zatrudnienia, turystyki, wytwarzanie produktów o wartości dodanej, a także poprzez budowanie potencjału wśród rolników i innych lokalnych podmiotów. To z kolei pomaga wspierać żywotność wsi. Jednak w materiałach informacyjnych istnieją ograniczone dane empiryczne dotyczące skali tych efektów "ubocznych" czy "drugorzędnych" wpływających na środowiskowe dobra publiczne, na społecznych i gospodarczy rozwój obszarów wiejskich. Dostępność informacji z państw członkowskich jest także różna, z kwantyfikowanymi informacjami znalezionymi głównie w takich krajach jak UK, które wcześniej przyjęło płatności środowiskowego zarządzania gruntami.

Opracowanie, ukierunkowanie i dostarczanie systemów rozwoju obszarów wiejskich w praktyce jest kluczowym sposobem dostarczania specyficznych wyników potrzebnych do wspierania podtrzymania lub poprawy stanu wielu środowiskowych i społecznych dóbr publicznych. Pomimo poczynionych postępów, wydaje się to być priorytetową kwestią dla rozwoju środków rozwoju obszarów wiejskich na szczeblu UE i w wielu państwach członkowskich. Aktualny ciąg środków wdrożonych w ramach PROW, przyczyniających się do dostarczania dóbr publicznych zawiera pewne ściśle nakierowane, takie jak niektóre (ale nie wszystkie) schematy rolno-środowiskowe i inne, które są całkowicie nieukierunkowane w tym względzie, takie jak rolnictwo niskotowarowe i modernizacja gospodarstw. Może to prowadzić do niezadowolających wyników i nieefektywnego eksploatacji zasobów. Cele danego środka powinny być bardziej precyzyjnie określone, a większe starania są potrzebne do ukierunkowania zastosowania tych środków bardziej precyzyjnie na konkretne wyniki w zakresie dóbr publicznych, aby ulepszyć dostarczanie i osiągnięcie dobrych wyników. Oczywiście korzyści płynące ze zwiększonej precyzji muszą zostać zrównoważone z powiązаныmi kosztami, zarówno dla rolników, jak i dla administracji. Niemniej właściwe ukierunkowanie, które pozostawia wystarczającą swobodę dokonania oceny rolnikom i stosującym strategię na miejscu, jest zasadnicze dla zapewnienia konkretnych rezultatów.

Istnieją pewne luki w informacjach, o których wspomniano w niniejszym opracowaniu, którym warto się bliżej przyjrzeć. Po pierwsze, istnieje wyraźna potrzeba bardziej szczegółowych informacji na temat wpływu poszczególnych środków rozwoju obszarów wiejskich i poszczególnych działań, które są w ich ramach wspierane. Wskaźniki CMEF są dobrym punktem wyjścia w tym kontekście i dostarczą przydatnych informacji, kiedy tylko wyniki rocznego raportu będą dostępne. Bardziej szczegółowe informacje z ocen ex post byłyby pomocne. Ponadto zaobserwowano poważny brak informacji w ramach PROW co do sposobu, w jaki środki mogą być stosowane w połączeniu dla zapewnienia zintegrowanego podejścia do zaspokajania środowiskowych lub społecznych potrzeb. Może to być po części czynnikiem sposobu, w jaki EAFRD jest zorganizowana, ale pomocne byłoby, gdyby kwestia ta została rozpatrzona w ramach ocen ex post i ocen śródkresowych PROW. Po drugie, przegląd PROW pokazał pewne przypadki, w których wiele dóbr publicznych może być dostarczanych synergetycznie, a także inne sytuacje, w których pojawiają się konflikty. Dalsza analiza synergii i konfliktów pomiędzy poszczególnymi dobrami publicznymi byłaby warta przeprowadzenia. Po trzecie, niniejsze opracowanie potwierdziło brak empirycznych danych na temat drugorzędnych socjoekonomicznych korzyści środków rozwoju obszarów wiejskich skupiających się na dostarczaniu środowiskowych wyników w większości państw członkowskich. Jest to znacząca luka w bazie ewidencyjnej, szczególnie że materiały informacyjne, które istnieją na ten temat, szczególnie pochodzące z UK, sugerują, że takie systemy mogą dostarczyć istotnych korzyści socjoekonomicznych. Wreszcie, szeroki zakres

różnych podejść jest uwzględniany przez różne regiony przy opracowywaniu, ukierunkowywaniu i dostarczaniu PROW. Jest tu rola dla większej wymiany dobrych praktyk i zaczerpniętej nauki, pomiędzy państwami członkowskimi i regionami, także ENRD ma istotną rolę do odegrania w ułatwianiu tego procesu.

BIBLIOGRAFIA

Agra Ceas Consulting (2005) Socio-economic Evaluation of Tir Gofal. Countryside Council for Wales.

BirdLife (2009) *Could do better- How is the EU rural development policy delivering for biodiversity?* BirdLife International: Brussels.

CJC Consulting with Dax, T, Hovorka, G, Köbler, M, Delattre, F, Vlahos, G, Christopoulos, S, Louloudis, L, Viladomiu, L, Rosell, J and Haggrén, E (2003) The Review of Area-based Less Favoured Area Payments Across EU Member States, A Report for the LUPG. LUPG, Peterborough.

Conceptual Framework on Public Goods provided through Agriculture in the EU, working document of the Thematic Working Group of the European Network for Rural Development on Public Goods and Public Intervention, 2009, EN RD (unpublished)

Cooper, T., Baldock, D., Rayment, M., Kuhmonen, T., Terluin, I., Swales, V., Poux, X., Zakeossian, D. and Farmer, M. (2006) An Evaluation of the Less Favoured Area Measure in the 25 Member States of the European Union A report prepared by the Institute for European Environmental Policy for DG Agriculture. London.

Cooper, T., Hart, K. and Baldock, D. (2010) *The provision of public goods through agriculture in the European Union*, Report prepared for DG Agriculture and Rural Development, Contract No 30-CE-0233091/00-28, Institute for European Environmental Policy: London.

Corti, M. (2003) Produrre latte e formaggi in alpeggio: dilemmi tecnici e visioni sociali, *Caseus*, vol. VIII no.6 pp.36-43.

Countryside Agency (2002) State of the environment 2002, CA 109, Countryside Agency: Cheltenham.

Courtney, P., Gaskell, P., Mills, J., and Edwards, R. (2007). A socio-economic study of grant-funded traditional drystone wall and farm building restoration in the Yorkshire Dales National Park (Countryside and Community Research Unit, University of Gloucestershire, Cheltenham and ADAS, Leeds)

Courtney, P., Gaskell, P., and Mills, J. (2008). Scoping Study on the Socio-Economic Benefits of Heritage in the National Parks. Final report to English Heritage and Cadw.

Dwyer, J., Clark, M., Kirwan, J., Kambites, C., Lewis, N., Molnarova, A. and Thomson, K. (2008) *Review of Rural Development Instruments: DG Agri Project 2006-G4-10*, CCRI: Cheltenham and Gloucester.

EC (2009) Peak Performance: New Insights Into Mountain Farming in the European Union. Commission Staff Working Document SEC(2009) 1724 Final. Directorate-General For Agriculture And Rural Development. Brussels.

European Commission (2009) *Composite Report on the Conservation Status of Habitat Types and Species as required under Article 17 of the Habitats Directive Brussels*, Report from the Commission to the Council and the European Parliament, 13.7.2009 COM(2009) 358 final.

EEA (2009) *Progress towards the European 2010 Biodiversity target*, European Environment Agency: Copenhagen.

Edwards, R., Gaskell, P., Courtney, P., and Mills, J. A. (2005). A Study of the Social and Economic Impacts and Benefits of Traditional Farm Building repair and Re-Use in the Lake District ESA. Final Report to English Heritage and Defra. (Cheltenham, Countryside and Community Research Institute).

ENRD Contact Point, 2009, Overview of the RDP Screening Exercise and Member State survey, Draft Working Paper for the Thematic Working Group of the European Network for Rural Development on Public Goods and Public Intervention, 2009, ENRD.

Fromageot A., Gueringer A., Loudiyi S., Marraccini E., Planchat-Hery C. and Truchet S. (2007) Agritourism and constructions territoriales dans les espaces ruraux – Quelques pistes de reflexion, Conference Paper, '6e Rencontres de Mâcon, 'Tourismes et territoires', Mâcon, Francja

Grega, L. (2003) Extraproductional benefits of sustainable agriculture, *Acta Universitatis agriculturae et silviculturae Mendelianae Brunensis* : Acta of Mendel University of agriculture and forestry Brno, vol. 51 no.2 pp. 47-51.

Kettunen, M., Bassi, S., Gantioler, S. & ten Brink, P. (2009) Assessing Socio-economic Benefits of Natura 2000 – a Toolkit for Practitioners (September 2009 edition). Output of the European Commission project Financing Natura 2000: Cost estimate and benefits of Natura 2000 (Contract No.: 070307/2007/484403/MAR/B2). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels, Belgium. 191 pp. + Annexes.

Lobley M, Butler A, Reed M (2009) The contribution of organic farming to rural development: An exploration of the socio-economic linkages of organic and non-organic farms in England, *Land Use Policy* 26 (2009), pp 723-735

Mills, J., Courtney, P., Gaskell, P. Reed, M., and Ingram, J. (2010) Estimating the Incidental Socio-economic Benefits of Environmental Stewardship Schemes. Countryside and Community Research Institute, Cheltenham, UK.

Nyenhuis, U., Liebing, A., Goebel, M. and Robinet, K. (2007) Nature: Our future – how rural regions benefit from environmental protection and conservation and how EU agricultural policy could contribute, Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety: Niemcy.

OECD (2006) *New rural paradigm: Policies and governance*, OECD Publications: Paris

RSPB and BASC (1998) *Geese and Local Economies in Scotland: A Report to the National Goose Forum*. RSPB.

Scottish Agricultural College (2002) *Agri-environmental Employment in Scotland*. Scottish Natural Heritage Commissioned Report F00AA106

Stoate, C., Báldi, A., Beja, P., Boatman, N.D., Herzog, I., van Doorn, A., de Snoo, G.R., Rakosy, L., and Ramwell, C. (2009) Ecological impacts of early 21st century agricultural change in Europe – A review, *Journal of Environmental Management*, vol. 91 no. 1 pp. 22-46.

Swales, V, Eaton, R, Castan Broto, V, Deane, R, Warmington, B, Parker, S and Rayment, M (2004) An assessment of the Impacts of Hill Farming on the Economic, Environmental and Social Sustainability of the Uplands and More Widely. A study for Defra by the Institute for European Environmental Policy, Land Use Consultants and GHK Consulting. IEEP, London.

Winter, M. and Rushbrook, L. (2003) Literature review of the English rural economy – Final report to Defra, [Online], Available at:
http://www.defra.gov.uk/rural/pdfs/research/lit_rev_rural_econ.pdf

Tempesta, T., Visintin, F. and Marangon, F. (2002) Ecotourism demand in North- East Włochy, in: Arnberger, A., Brandenburg, C. and Muhar, A. (eds.) Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas, Conference Proceedings, Vienna, Austria.

Vanslebrouck, I. and Van Huylenbroeck, G. (2003) The demand for landscape amenities by rural tourists, in: Van Huylenbroeck, G and Durand, G (eds.) Multifunctional agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development, Ashgate publishing: Aldershot.

Vollet D., Candau J., Ginelli L., Michelin Y., Ménadier L., Rapey H. and Dobremez L. (2008) Landscape elements: Can they help in selling 'Protected Designation of Origin' products? Landscape Research, vol. 33 no.3 pp.365-384.

ZAŁĄCZNIK 1   ROZWAŻANIA METODOLOGICZNE I ZASTRZEŻENIA

Dwa zadania zostały wykonane w ramach Kroku 1 planu pracy TWG. Po pierwsze wszystkie 88 PROW dla okresu programowania 2007-2013 zostały przebadane, przy użyciu wspólnego szablonu, w celu dokonania oceny sposobów, w jakie środki PROW są wykorzystywane dla dostarczania dóbr publicznych (Zadanie 1.1). Zważywszy na czas prowadzenia badania, nie było możliwe rozpatrzenie zmian wprowadzonych do PROW w wyniku oceny funkcjonowania WPR. Po drugie, sondaż wśród państw członkowskich został przeprowadzony w 19 państwach członkowskich⁷ aby dostarczyć bardziej szczegółowych informacji na temat niektórych aspektów dostarczania dóbr publicznych, szczególnie informacji na temat tych praktyk gospodarowania, które mają największe znaczenie dla dostarczania dóbr publicznych, ryzyka niewystarczających dostaw dóbr publicznych i informacji na temat aspektów administracyjnych wdrażania systemu (Zadanie 1.2).

Badanie PROW miało za zadanie zgromadzenie następujących informacji:

1. Które środki PROW są wykorzystywane do dostarczania środowiskowych i społecznych dóbr publicznych związanych z rolnictwem, które stanowią przedmiot niniejszego opracowania;
2. Jakie rodzaje działalności są wspierane w ramach poszczególnych środków i relacje pomiędzy tymi rodzajami działalności a dostarczaniem dóbr publicznych;
3. Sposób, w jaki różne środki są wdrażane w państwie członkowskim/regionie i skala, na jaką środki są administrowane; oraz
4. Zasoby alokowane na dostarczanie dóbr publicznych, w tym koszty w ramach budżetu PROW, a także dodatkowe krajowe koszty dostarczania (administracja, doradztwo, itd.).

Grupa regionalnych ekspertów z różnych państw członkowskich została poproszona o dokonanie przeglądu PROW i wypełnienie kilku standardowych formularzy z informacjami przedstawionymi powyżej. Kluczowe wnioski z tego zadania zostały następnie streszczone w serii arkuszy streszczających. Te formularze i arkusze zostały następnie zebrane w szereg nadrzędnych arkuszy, na nich przedstawiono wnioski, na których opiera się niniejszy raport. Ponadto, wnioski z wcześniejszego badania, prowadzonego przez Contact Point, sprawdzającego sposób, w jaki PROW są wykorzystywane do realizowania celów dotyczących zmian klimatycznych również zostały włączone do nadrzędnych arkuszy i następującej po nich analizy.

Sondaż wśród państw członkowskich miał zgromadzić następujące informacje:

1. Objaśnienie natury relacji pomiędzy poszczególnymi rodzajami użytkowania gruntów, praktykami gospodarowania a dostarczaniem dóbr publicznych w szeregu krajów UE. Sondaż dostarcza dalszych informacji i krzyżowych kontroli danych zebranych przez opracowanie DG AGRI Public Goods Study, aby były bardziej reprezentatywne dla wszystkich 27 państw członkowskich;
2. Dostarczenie informacji (jakościowych i ilościowych) o wszelkich zagrożeniach dla dostarczania dóbr publicznych w poszczególnych państwach członkowskich, oraz powodach takich zagrożeń w celu określenia które są największym ryzykiem;

---

⁷ Niniejsza praca została przeprowadzona równolegle z badaniem dla DG ds. Rolnictwa na temat 'The Provision of Public Goods Through Agriculture in the European Union' (Cooper *et al.*, 2009) i ma za zadanie uzupełniać badania i analizy przeprowadzone w ramach tamtego badania. W celu uniknięcia powtórzeń, sondaż państw członkowskich obejmował jedynie te kraje, które nie były przedmiotem studiów przypadku w ramach opracowania dla DG ds. Rolnictwa. Studia przypadku dla DG ds. Rolnictwa obejmowały: Czechy, Francję, Niemcy, Włochy, Rumunię, Hiszpanię, Szwecję, Zjednoczone Królestwo (Anglię).

3. Ocena kwestii dotyczących dostarczania dóbr publicznych, poprzez zbieranie informacji na temat struktur instytucjonalnych poprzez które zabezpieczane jest dostarczanie dóbr publicznych, szczebla administracyjnego, na którym polityka jest dostarczana i identyfikowania problemów, które są napotymane, na przykład w odniesieniu do potencjału administracyjnego.
4. Określenie mechanizmów wykraczających poza politykę rozwoju obszarów wiejskich, które są stosowane do zabezpieczania dostarczania dóbr publicznych i źródeł ich finansowania, szczególnie skupiając się na wszelkich innowacyjnych ujęciach, jakie zastosowano.

Zestaw standardowych pytań, w formie kwestionariusza, został przesłany urzędnikom rządowym pracującym nad opracowaniem i dostarczeniem polityki rozwoju obszarów wiejskich. Informacje otrzymano od 14 państw członkowskich (Austria, Belgia, Bułgaria, Estonia, Finlandia, Grecja, Węgry, Łotwa, Litwa, Malta, the Holandia, Polska, Portugalia i Słowacja). Rozmowy telefoniczne przeprowadzono z osobami w Bułgarii, Finlandii, Grecji, Litwie, Portugalii i na Słowacji, a dane od pozostałych państw członkowskich zostały przekazane w formie odpowiedzi pisemnych na kwestionariusz.

Podczas gdy zestawiono pokaźne zasoby danych w toku tych dwóch zadań, należy zauważyć pewne ograniczenia co do ich interpretacji, ponieważ mają one wpływ na wyniki przedstawione w niniejszym raporcie. Po pierwsze, w odniesieniu do zadania kontroli PROW, zebrane informacje dają wskazówkę dotyczącą tego, co państwa członkowskie proponowały w trakcie okresu programowania, a nie dają obrazu tego, co w tym względzie osiągnięto w rzeczywistości.

Drugie zastrzeżenie jest takie, że z racji, iż dostarczanie dóbr publicznych niekoniecznie jest określone jako podstawowe założenie dla wielu środków w ramach RPOW, eksperci oceniający programy musieli kierować się własnym osądem i zinterpretować zakres, w jakim środki realizowano w przypadku poszczególnych dóbr publicznych. Oznacza to, że istnieje, w sposób nieunikniony, pewna zmienność/subiektywność interpretacji PROW, w wyniku której pojawiają się pewne problemy w zakresie spójności danych pomiędzy poszczególnymi PROW. Tam gdzie odnotowano takie niespójności, wyróżniono je w tekście. Ponadto, stopień szczegółowości dostarczony poprzez zadanie kontrolne różni się pod względem środków i działań. Może być to spowodowane samym PROW (różne poziomy szczegółowości w obrębie dokumentu PROW), ale może także mieć do czynienia ze sposobem, w jaki (lub zakresem) informacje zostały wyekstrahowane/streszczone przez biegłych. W rezultacie, podczas gdy dla niektórych PROW istnieje pokaźna ilość informacji na temat różnych dóbr publicznych i ich proponowanego dostarczenia poprzez poszczególne działania w ramach środka (np. strefy buforowe, przekształcenie gruntów ornych w pastwiska, itp. w ramach środka rolnośrodowiskowego (214)), w innych przypadkach informacje dostarczono jedynie dla środka jako całości. Dlatego podczas gdy dane dla środka są dobre, dane dla działania są mniej wyczerpujące, niż mogłyby być.

Trzecie zastrzeżenie jest takie, że informacje związane ze stabilnością klimatu - składowaniem dwutlenku węgla i emisją gazów cieplarnianych – zostały zaczerpnięte z poprzedniej kontroli przeprowadzonej dla Komisji Europejskiej przez Contact Point. Zadanie to zostało wykonane w innym celu, i chociaż obejmowało podobne informacje, zadawane pytania sformułowano nieco inaczej. Wyniki tego badania muszą zatem być interpretowane na użytek analizy, jako że pewne niedociągnięcia są oczywiste. Najbardziej znaczący jest fakt, że dane liczbowe dla stopnia, w jakim PROW zajmują się dobrami publicznymi związanymi z klimatem mogą być nadmiernie reprezentowane w porównaniu z innymi dobrami publicznymi. Dzieje się tak, ponieważ były poddane przeglądowi i ocenie osobno, a zatem możliwe jest, że dane te są bardziej wyczerpujące niż dla innych dóbr publicznych. Dodatkowym problemem ze zmieniającymi się danymi dotyczącymi zmian klimatu jest fakt, że dane zostały zestawione dla łagodzenia skutków zmian klimatu, przystosowania do zmian klimatu oraz energii

odnawialnej, ale następnie musiały zostać odpowiednio „przekonwertowane/zinterpretowane” , aby pokazywać potencjalne dostarczanie związanych z klimatem dóbr publicznych za pośrednictwem PROW.

W odniesieniu do sondażu państw członkowskich, jakość otrzymanych danych jest różna, a we wszystkich przypadkach istnieją luki w informacjach. Żaden z kwestionariuszy, nawet te przeprowadzone drogą telefoniczną, nie zawiera uzupełnionych wszystkich odpowiedzi. Najtrudniejsze pytanie, i takie, dla którego zgromadzono najmniej informacji, to pytanie o koszty administracyjne, gdzie odpowiedzi były bardzo ograniczone, a prawie wszyscy respondenci twierdzili, że za trudno było zdobyć takie informacje. Informacje dotyczące alternatywnych instrumentów używanych do dostarczania dóbr publicznych były trudne do uzyskania, ponieważ respondenci często nie posiadali informacji wykraczających poza bezpośredni obszar działania.

Zważywszy na ograniczone informacje empiryczne w literaturze przedmiotu na temat efektów „ubocznych” i „drugorzędnych” środowiskowych dóbr publicznych wpływających na rozwój społeczny i gospodarczy na obszarach wiejskich, szukano dowodów na ten wpływ, jako osobne zadanie, w ramach Kroku 3 planu pracy TWG. Eksperti ds. rozwoju obszarów wiejskich, w tym wykładowcy akademicki i urzędnicy rządowi z szeregu państw członkowskich, mieli dostarczyć konkretne przykłady lub dowody na drugorzędne efekty socjoekonomiczne () tych środków rozwoju obszarów wiejskich, których głównym celem było dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych. Dostarczono szablon do zestawiania informacji. Szereg konkretnych przykładów, szeroko odnoszących się do środka rolnośrodowiskowego przedstawiło 6 państw członkowskich. Jednak, podobnie jak w przypadku poprzedniego zadania, jakie podjęto w celu znalezienia tego rodzaju dowodów, większość kwantyfikowanych danych oceniających następstwa socjoekonomiczne środowiskowych dóbr publicznych, odnosi się do Zjednoczonego Królestwa.

ZAŁĄCZNIK 2 POROZUMIENIA INSTYTUCJONALNE I POTENCJAŁ STOSOWANIA PROGRAMÓW ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Realizacja środków PROW

Poniższe tabel przedstawiają streszczenie administracyjnego szczebla dostarczania i organizacji odpowiedzialnych za stosowanie środka rolnośrodowiskowego, środków z tytułu naturalnych utrudnień, środka Natura 2000 i środka modernizacji gospodarstw w tych państwach członkowskich, które odpowiedziały na sondaż w formie kwestionariusza.

Załącznik Tabela 1 Streszczenie stosowania: rolnośrodowiskowy (214)

państwo członkowskie	Szczebel administracyjny dla stosowania środków	Organizacje odpowiedzialne za stosowanie środków	Status
Austria	Poprzez PROW		
Belgia	Regionalny (Flandria/Region Waloński)	Flandria: Departament Rolnictwa i Rybołówstwa – Wydział Zrównoważonego Rozwoju (ADLO) Flamandzka Agencja Łądowa –Wydział ds. Wsi	
Bułgaria	Krajowy (wnioski sporządzane na szczeblu regionalnym)	Ministerstwo Rolnictwa, PA realizuje środki	Rząd
Estonia	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa (MoA); Rada Rejestrów Rolniczych i Informacji (ARIB, agencja płatnicza), Rada ds. Środowiska	Rząd, agencja rządowa
Finlandia	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa	Rząd
Grecja	Krajowy Ta sama agencja obejmuje środki 214, 211, 212 i 213. Osobna agencja odpowiada za środek 121.	Dla Osi 2 istnieje specjalna agencja państwowa. Każda Oś, podobnie jak jej własny organ zarządzający na szczeblu państwowym – jest obecnie 5 agencji zajmujących się tym przedmiotem– każda dla jednej osi i piąta do pozostałych kwestii. Komitety monitorujące spotykają się co 6 miesięcy	Rząd centralny Różni członkowie – rząd, reprezentowane NGO.
Węgry	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Agencja Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich	Ministerstwo Agencja Płatnicza
Łotwa	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa, Służby Wsparcia	Rząd i agencja rządowa

		Obszarów Wiejskich	
Litwa	Kompleksowa administracja w dół do szczebla lokalnego – najmniejsza jednostka administracyjna to gmina.	Główne instytucje kontrolujące to: Ministerstwo Rolnictwa Min. Środowiska Krajowa Agencja Płatnicza	Rząd
Malta	Krajowy	Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich (RDD) – Programowanie; Agencja Płatnicza (PA) – Kontrole Wdrażania, Płatności i audyty	RDD – Departament Rządu; PA – Agencja rządowa
Holandia	Prowincje	Agencja płatnicza i organ delegowany	Rząd
Polska	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Agencja na rzecz Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa (agencja płatnicza)	Rząd i agencja płatnicza
Słowacja	Krajowy i regionalny. Sieć biur regionalnych Agencji Płatności ma uprawnienia i obowiązki na niektórych obszarach (np. zbieranie wniosków)	Rolnicza Agencja Płatnicza ponosi pełną odpowiedzialność za wdrażanie. Inne organizacje: krajowa ochrona przyrody, Instytut Gleboznawstwa Związek Hodowców	Agencja rządowa Ag. rządowa NGO

Załącznik Tabela 2

Streszczenie wdrażania: naturalne utrudnienia (LFA) (211 i 212)

państwo członkowskie	Szczebel administracyjny dla stosowania środków	Organizacje odpowiedzialne za stosowanie środków	Status
Austria	PROW		
Belgia			
Bułgaria	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa, PA realizuje środki	Rząd
Estonia	Krajowy	MoA, ARIB	Rząd, agencja rządowa
Finlandia	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa	Rząd
Grecja	Krajowy Ta sama agencja obejmuje środki 214, 211, 212 i 213.	Dla Osi 2 istnieje specjalna agencja państwowa. Niektóre komitety nadzorujące spotykają się co 6 miesięcy	Rząd centralny Różni członkowie – rząd i przedstawiciele NGO.
Węgry	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Agencja Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich	Ministerstwo Agencja płatnicza
Łotwa	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa, Służby Wsparcia Obszarów Wiejskich	Rząd i agencja rządowa
Litwa	Krajowy do lokalnego – gminy także zaangażowane	Ministerstwo Rolnictwa Krajowa Agencja	Rząd.

	w odbieranie formularzy wniosków od rolników.	Płatnicza	
Malta	Krajowy	Programowanie; Agencja Płatnicza (PA) – Kontrole Wdrażania, Płatności i audyty	RDD – Departament Rządu; PA – Agencja rządowa
Holandia	Prowincje	Agencja płatnicza i organ delegowany	Rząd
Polska	Krajowy (PROW)	Ministerstwo Rolnictwa Agencja na rzecz Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa (agencja płatnicza)	Rząd i agencja rządowa
Słowacja	Krajowy i regionalny. Sieć biur regionalnych Rolnicza Agencja Płatnicza ma uprawnienia na niektórych obszarach (np. zbieranie wniosków)	Rolnicza Agencja płatnicza jest organem z pełną odpowiedzialnością Instytut Gleboznawstwa (klasyfikacja LFA) Instytut Gospodarki Rolnej	Rząd. Ag. rządowa Organ państwowy

Załącznik Tabela 3 Streszczenie stosowania: Natura 2000 (213)

państwo członkowskie	Szczebel administracyjny dla stosowania środków	Organizacje odpowiedzialne za stosowanie środków	Status
Austria	PROW		
Belgia	Regionalny	We Flandrii: Flamandzka Agencja Łądowa –Wydział ds. Wsi	
Bułgaria	Nie wyznaczono, w toku		
Estonia	Krajowy	MoA, ARIB	Rząd , agencja rządowa
Finlandia	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa	Rząd
Grecja	Nie wprowadzono jeszcze		
Węgry	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Agencja Rolnictwa i Rozwoju Ob. Wiejskich	Ministerstwo Agencja płatnicza
Łotwa	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa, Służby Wsparcia ds. Wsi	Rząd , agencja rządowa
Litwa	Współpraca pomiędzy różnymi instytucjami na szczeblu krajowym i lokalnym	Ministerstwo Środowiska i rady administracyjne obszarów chronionych	Rząd
Malta	Nie stosuje się		
Holandia	Brak zastosowania		
Polska	Środek nie jest wdrażany (213), płatności poprzez Agrienvironment		
Słowacja	Krajowy i regionalny. B. ograniczony – zastosowanie tylko do 4,000-5,000 ha użytków rolnych (większy wpływ na obszary leśne) Wspólny proces wniosków dla wszystkich środków (214,	Rolnicza Agencja Płatnicza ponosi pełną odpowiedzialność. narodowa ochrona przyrody (stosuje warunki zarządzania)	Rząd Organ państwowy

	211, 212, 213)		
--	----------------	--	--

Załącznik Tabela 4

**Streszczenie stosowania: Modernizacja gospodarstw
(121)**

państwo członkowskie	Szczebel administracyjny dla stosowania środków	Organizacje odpowiedzialne za stosowanie środków	Status
Austria	PROW		
Belgia	Regionalny	Flandria: Agencja Rolnictwa i Rybołówstwa – Wydział Struktury i Instrumentów	
Bułgaria	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa, PA realizuje środki	Rząd
Estonia	Krajowy	MoA, ARIB	Rząd, agencja rządowa
Finlandia	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa	Rząd
Grecja	Wyznaczony jako krajowy, ale niektóre regionalne władze uczestniczą w realizacji	Agencja państwowa dla Osi 1 i lokalne/reg. biura zbierające wnioski. Decyzje podejmowane centralnie	Kwestie zwierząt – Ministerstwo Rolnictwa – władze regionalne.
Węgry	MARD decyduje o środkach opartych na NHRDP Modernizacja gospodarstw hodowlanych i wsparcie produkcji biomasy. Ochrona terenów zalewowych i suchych, nawadnianie i gospodarka wodna.	MARD ARDA Biuro Administracji Rolnej	organizacje rządowe
Łotwa	Krajowy	Ministerstwo Rolnictwa, Służby Wsparcia Wsi	Rząd, agencja rządowa
Litwa	Krajowy do lokalnego	Min. środowiska podlegające mu instytucje (kontrola wymogów środowiskowych)	Rząd
Malta	Krajowy	RDD – Programmowanie; PA – Wdrażanie, Kontrole, Płatności i audyt	RDD – Departament Rządu; PA – Agencja rządowa
Holandia	Nie stosuje się do dóbr publicznych		
Polska	Krajowy (PROW)	Ministerstwo Rolnictwa i Agencja Odbudowy Rolnictwa (ag. płatnicza)	Rząd i agencja płatnicza
Słowacja	Krajowy i regionalny. Różne systemy dla innych środków – rolnicy wypełniają wnioski do projektów z firmami konsultingowymi. Rząd nie uczestniczy w doradztwie.	Roln. Agencja Płatnicza – pełna odpowiedzialność za wdrażanie. Firmy konsulting/ podmioty indywidualne	Rząd Sektor prywatny/komerc.

Udzielanie porad zarządcom ziemskim

Poniższa tabela przedstawia ustalenia dotyczące udzielania porad zarządcom ziemskim w krajach, które odpowiedziały na sondaż państw członkowskich

Załącznik Tabela 5
państwach członkowskich

Doradztwo na rzecz zarządców ziemskich w

państwo członkowskie	nazwa organizacji	Finansowanie	Udzielanie porady
Belgia	<p>Kilka organizacji: Dep. rolnictwa i rybołówstwa (lokalne wydziały), Flamandzka agencja lądowa (poprzez „planery”), organizacje rolników, org. przyrodnicze, organizacje non-profit, firmy (np. sprzedające paszę), itd.</p> <p>Głównie finansowane przez państwo</p>	Głównie finansowane przez państwo	Foldery i dokumentacja, osobiście, pomoc w administracji, planowanie, e-usługi
Estonia	<p>Estońska Izba Rolnictwa i Handlu koordynuje lokalne ośrodki doradcze. Od 2010, działalność doradcza będzie przeniesiona do Fundacji Rozwoju Obszarów Wiejskich.</p>	<p>Głównie fundusze PROW (art. 24–25 1698/2005). Wnioskujący o wsparcie rolnośrodowiskowe są wspierani poprzez PROW: wnioskujący o zarządzanie przyjazne środowisku, ekologiczne rolnictwo i utrzymanie półdzikich siedlisk muszą też przejść obowiązkowe szkolenie ze środowiska. Prowadzone głównie przez doradców.</p>	<p>Aby uzyskać proadę, producent zwraca się do centrum doradczego lub doradcy rolniczego. Doradcy skupiają się w centrach doradczych. Ponadto, doradcy grupują się i systematyzują potrzeby producentów, stosując badania, dni informacyjne i materiały drukowane i przekazując informacje do gospodarstw rolnych.</p>
Finlandia	<p>Agencja ds. Wsi/(lokalnie centra TE) w zakresie warunków środków, poza tym – org. prywatne, np. ośrodki doradcze ProAgria i Stowarzyszenie ośrodków ProAgria</p>	<p>Agencja ds. wsi – fundusze publiczne, ProAgria - klienci</p>	<p>Agencja ds. Wsi / (lokalnie centra TE): zamówienia, wytyczne, kontakt osobisty, internetowe centra ProAgria i Stowarzyszenie ośrodków ProAgria: wytyczne, kontakt osobisty, Internet</p>
Grecja	<p>Usługi doradcze są główną org. państwową - od dawna. Nie tylko rola doradcza – także realizuje środki, zbiera wnioski, sprawdza płatności, monitoruje. Także prywatne usługi doradztwa i konsultingu (np. firmy produkujące nawozy udzielają porad rolnikom) – nie są wspierane oficjalnie, ale mogą być przydatne, szczególnie gdy państwowy organ jest przeciążony</p>	<p>Ze środków publicznych</p>	<p>54 prefektur. Każda prefektura posiada Dyrekcję ds. rozwoju obszarów wiejskich – wiele jest prowadzonych przez prefektury i podlegają prefektowi. W każdej Prefekturze jest ośrodek doradztwa prowadzony przez Ministerstwo Rolnictwa, Rozwoju Obszarów Wiejskich i Żywności – nowość.</p> <p>Także prywatny sektor</p>

			udziela porad za pośrednictwem osób, firm konsultingowych i spółek rolno-chem.
Węgry	<p>i. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (utrzymanie, regulowanie i kontrola rolniczego systemu doradczego)</p> <p>ii. Krajowe i regionalne centra doradztwa (wdrażanie zadań rządu związanych z systemem doradczym dla rolników, np. rejestracja doradców i szkolenie)</p> <p>iii. Terytorialne centra doradcze (świadczą usługi doradcze dla rolników na rynku)</p> <p>Serwis informacji rolników obsługiwany przez węgierską Izbę Rolniczą dostarcza informacji o powiązaniach rolnictwa z dostarczaniem dóbr publicznych.</p>	<p>Służby Doradztwa Rolnego finansowane po części z budżetu krajowego, a po części ze środka pomocy technicznej nowego węgierskiego programu rozwoju obszarów wiejskich (NHDRP)</p> <p>80% kosztów usług doradczych jest finansowanych ze środka 124.</p> <p>Korzystanie z usług doradczych (NHDRP) – 20% płacone przez rolnika korzystającego z usługi. Wysokość pomocy dla jednego rolnika nie może przekraczać EUR 1500 dla całego trwania NHDRP.</p> <p>Pomoce NHDRP źródłem pomocy jest częściowo budżet państwa (29%), częściowo EARDF (71%).</p> <p>Usługa jest w 100% finansowana w ramach NHDRP – środek 111 Szkolenia i działalność informacyjna</p>	
Łotwa	Łotewskie Centrum Doradztwa Rolnego	Częściowo środki prywatne, częściowo - państwo	Konsultanci są rozmieszczeni w każdej jednostce administracyjnej
Litwa	Służby doradztwa rolnego to główna organizacja. Dużo prywatnych usług doradczych.	Rząd – kilka źródeł finansowania	Biura w całej Litwie – rolnicy mogą się nimi skontaktować bezpośrednio.
Malta	Dostawcy usług doradczych dla rolników uznani przez Ministerstwo ds. Zasobów i Spraw Wsi.	Utworzenie i koszty bieżące: Dostawcy usług doradczych dla rolników poprzez środek 115. Koszty usług doradczych dla rolników – także ze środka 114.	Szkolenie i indywidualne doradztwo na temat zarządzania biznesowego, zrównoważonego rolnictwa, dobrostanu zwierząt i higieny, dobrych praktyk, zdrowia i bezpieczeństwa, norm żywności, prawnych

			aspektów rozwoju obszarów wiejskich i ochrony środowiska.
Polska	Publiczny system doradztwa: Centrum doradztwa rolniczego – nadzorowane przez Ministerstwo Rolnictwa, regionalne instytucje doradcze nadzorowane przez rząd regionów, prywatne firmy doradcze	Finansowane przez państwo, prywatne firmy - niezależne	Kontakty z rolnikami, publikacje, pomoc w sprawach dokumentacji, szkolenia, kontakt osobisty
Słowacja	Brak specjalnej organizacji – rząd nie jest aktywny w tym zakresie. . Ministerstwo Rolnictwa zatwierdza doradców (egzamin) którzy działają potem prywatnie doradzając rolnikom. Niektóre NGO działają w tym zakresie – nieoficjalnie i nieregularnie	Od 2007 w ramach PROW rolnicy mogą otrzymać zwrot pieniędzy wydanych na zasięgnięcie porady.	Firmy sektora prywatnego i podmioty indywidualne

Powiązania pomiędzy instytucjami środowiskowymi i rolniczymi oraz następstwa dla realizacji programów

Załącznik Tabela 6   Stopień, w jakim organizacje rolnicze i środowiskowe współpracują ze sobą

Państwo członkowskie	Mocne strony	Słabe strony
Austria		
Belgia	Same organizacje starają się o współpracę w dobrych stosunkach	Dla rolników duża liczba organizacji jest myląca
Bułgaria	Współpracują, ale...	...nadal można wprowadzić ulepszenia i większą sprawność
Estonia	Ostatnio nastąpiło polepszenie. Instytucje środowiskowe i NGO są reprezentowane w Komitecie koordynującym PROW. Ustawodawstwo środowiskowe i wsparcie systemów PROW opracowanych w bliskiej współpracy ministerstw i przedstawicieli udziałowców	
Finlandia	Dobra współpraca	
Grecja		Nie za dobrze – nawet w obrębie tego samego instytutu. Różne organy nie współpracują czynnie ze sobą. Nie ma zaangażowania Ministerstwa Środowiska w organ zarządzający 2 Osi.
Węgry	Na szczeblu rządowym, rolnictwo i organizacje środowiskowe oraz inne ministerstwa i agencje rządowe mają, jak się oczekuje i zachęca, wyrażać swoje opinie i uczestniczyć w opracowywaniu uregulowań krajowych w	

	sprawie różnych środków. Ministerstwo i jego agencje, a także liczbe rolnicze (badawcze) instytuty współpracują w trybie codziennym.	
Łotwa	Reprezentowani w Komitecie monitorującym PROW i innych międzyinstytucjonalnych organach, takich jak Rada Doradcza ds. Rolnictwa i Środowiska	
Litwa	Dobra współpraca – można wprowadzić ulepszenia, ale ogólnie jest dobrze.	
Malta	Komunikacja i przepływ informacji są dobre	Polityka publiczna często wchodzi w konflikt, np. polityka środowiskowa nakłada obciążenia na rolnictwo. Dużo biurokracji jak na tak mały kraj.
Holandia	Dość dobra współpraca	
Polska	Dobra współpraca – nieustannie polepszająca się, ale nadal możliwa do ulepszenia. Więcej wspólnych kwestii do omówienia w przyszłości.	
Słowacja	Rozmawiają ze sobą, niewiele ponad to.	Współpraca mogłaby być lepsza – szczególnie w zakresie umożliwiania efektywnego lobbowania polityków.

Załącznik Tabela 7

Efekty dobrej lub złej współpracy w zakresie efektywności dostarczania dóbr publicznych

Środek rolnośrodowiskowy (214):	
Bułgaria	- Memorandum Zrozumienia podpisane pomiędzy Ministerstwem Środowiska i Rolnictwa, ponieważ niektóre obszary znajdują się w obrębie parków narodowych, współpraca jest dobra i działalność w zakresie kontaktów ma miejsce
Estonia	- dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych
Finlandia	- współpraca przy komitetach monitorujących i zaangażowanie we wspólne przygotowywanie środków
Grecja	- mocno zagrożony - potrzeba większego zaangażowania – szczególnie w kwestiach jakości wody i potrzeby planów działania dla gospodarki wodnej.
Węgry	- W trakcie opracowywania środka w programie NHRDP i prac legislacyjnych potem, komentarze i zalecenia różnych organizacji rolniczych i środowiskowych zostały uwzględnione. Zagorzałe dyskusje trwały szczególnie w toku krajowego procesu legislacyjnego, ale na końcu obie „strony” były zadowolone z uregulowań.
Łotwa	- obie strony uczestniczą w dyskusjach szukając kompromisu
Polska	- współpraca w ramach Komitetu monitorującego, szeroko zakrojone konsultacje, czasem zbyt szczegółowe przepisy, ale ogólnie – z dobrym skutkiem
Słowacja	- wskutek tego wynikły płatności które są zbyt niskie (np. dla półdzikich terenów trawiastych) – bardziej skuteczne lobbowanie doprowadziłoby do uzyskania wyższych płatności, podczas gdy w innych przypadkach płatności są za wysokie – np. dla sadów i winnic – ponieważ ci producenci lobbowali bardziej skutecznie..
Środki z tytułu naturalnych utrudnień (LFA) (211 i 212):	
Bułgaria	- nie zostały wcale zagrożone, zależy od rodzaju działalności rolniczej
Estonia	- obejmują połowę całego obszaru Estonii
Finlandia	- współpraca w komitetach monitorujących i zaangażowanie we wspólne

	przygotowywanie środków
Grecja	- Ministerstwo Środowiska nie angażuje się w ten środek
Węgry	- wynik schematu jest głównie pod wpływem współpracy pomiędzy agencją płatniczą a instytutem rolniczym identyfikującym obszary.
Łotwa	- obaj partnerzy są zaangażowani w dyskusje szukając kompromisu
Polska	- Skutek pozytywny
Słowacja	- podejście bardzo łagodne – zazwyczaj możliwe do przyjęcia przez wszystkich zainteresowanych.
Środek Natura 2000 (213)	
Bułgaria	- jeszcze nie wyznaczono
Estonia	- współpraca oznaczająca silne wsparcie dla założeń Natura 2000.
Finlandia	- współpraca w komitetach monitorujących i zaangażowanie we wspólne przygotowanie środków
Grecja	- Duży problem z wdrożeniem, ponieważ tylko 2 z 165 terenów Natura 2000 posiadają plan zarządzania. Jest to wynikiem braku interakcji pomiędzy organami rządu – brak planów działania.
Węgry	- współpraca pomiędzy ministerstwami / agencjami/ instytucjami jest kompetentna, sprzyja rezultatom systemu.
Łotwa	- Partnerzy zaangażowani w dyskusje szukając kompromisu
Polska	- nie ma zastosowania, ale w ramach AE niektóre płatności tworzą lepszy klimat dla Natury
Słowacja	- środek ten został mocno zagrożony przez słabe relacje, które spowodowały ograniczenia płatności do małych obszarów, nieatrakcyjnych dla rolników, ponieważ nie mogą połączyć ich ze środkami rolnośrodowiskowymi. W wyniku tego jest niewiele wniosków, rolnicy skłaniają się ku wnioskowaniu o środek 214.
Środek modernizacji gospodarstw (121) tam gdzie jest stosowany dla dostarczania dóbr publicznych	
Bułgaria	- Współpraca pomiędzy ministerstwami, priorytet nadany projektom w strefach zagrożonych i projektom skupiającym się na składowaniu nawozu naturalnego
Estonia	- modernizacja gospodarstw jasno nakierowana na dostarczanie dóbr publicznych.
Finlandia	- współpraca z komitetami monitorującymi i zaangażowanie we wspólne przygotowywanie środków
Grecja	- Ministerstwo środowiska nie ma zbyt wiele do czynienia z tym środkiem
Węgry	- w trakcie procesu legislacyjnego wymagana była współpraca pomiędzy ministerstwem a instytutami rolniczymi (badań/maszynierii). Wynik stosowania systemu zależy od sprawnego wdrażania środka, co jest zadaniem agencji płatniczej.
Łotwa	- Udział partnerów środowiskowych jest ograniczony, ponieważ nie są zainteresowani uczestnictwem
Polska	- dobra współpraca i wysokie zaangażowanie
Słowacja	- organizacje środowiskowe nie dbały o ten środek. Nie było wystarczającej liczby osób, żeby zdecydowanie opowiedzieć się za tym środkiem. Byłby to o wiele bardziej efektywny środek dla środowiska, jednak brak potencjału ze strony organizacji środowiskowych oznaczał stracone szanse.